

Pad Berlinskog zida

Badnjević, Edvin

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:777886>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-03**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

EDVIN BADNJEVIĆ

PAD BERLINSKOG ZIDA

Diplomski rad

Pula, 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

EDVIN BADNJEVIĆ

PAD BERLINSKOG ZIDA

Diplomski rad

JMBAG: 0810988390072, redovni student

Studijski smjer: Diplomski jednopredmetni sveučilišni studij Povijesti

Predmet: Uvod u suvremenu povijest

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: doc. dr. sc. Iva Milovan Delić

Pula, prosinac 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisan Edvin Badnjević, kandidat za magistra povijesti, ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

Edvin Badnjević

U Puli, 1. prosinca 2023.

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Edvin Badnjević dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom Pad Berlinskog zida koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu

U Puli, 1. prosinca 2023.

Potpis

Edvin Badnjević

Sadržaj:

Uvod.....	str. 6
1. Nastanak Berlinskog zida.....	str. 9
2. Berlinski Zid prije pada.....	str. 29
2.1. Protesti u društvu.....	str. 47
3. Recepcija pada Berlinskog zida u tisku.....	str. 50
4. Tema Berlinskog zida u glazbi i filmovima.....	str. 81
Zaključak.....	str. 89
Bibliografija.....	str.91
Sažetak.....	str. 92
Abstract.....	str. 93

UVOD

Svi slobodni ljudi, gdje god živjeli, građani su ovoga grada, Zapadnog Berlina; i zato, kao slobodan čovjek, ponosan sam što mogu reći: Ich bin ein Berliner!

John F. Kennedy, 1963.¹

Gospodine Gorbačov, srušite ovaj Zid!

Ronald Reagan, 1987.²

Diplomski rad započinjem citatima dvojice američkih predsjednika, koji su jasno i nedvosmisleno kritizirali postojanje Berlinskog zida i podijeljenu njemačku državu. Berlinski zid predstavljao je dugi niz godina utvrđenu granicu dvaju svjetova, najstrožije čuvanu kopnenu granicu dva svjetska poretka – komunizma (Istočni blok) i liberalne demokracije (Zapadni blok), a samim Nijemcima averziju i simbol teških ideoloških i političkih podjela i razilaženja. Berlinski zid od svog je nastanka u ljeto 1961. dijelio grad i stanovništvo Berlina. On je pokidao mnoga prijateljstva i rodbinske veze jer ljudi iz istočnog dijela grada nisu smjeli prelaziti u zapadni dio i obrnuto. „Zid srama”, kako su ga prozvali na Zapadu, onemogućio je svaku komunikaciju između dva dijela grada. Berlinski zid također je u literaturi često prikazivan kao simbol ideološke i geopolitičke podjele Njemačke i poratne Europe i oličenje Hladnog rata. Genezu Berlinskog zida možemo promatrati u kontekstu Hladnog rata, jer je nastao pod utjecajem bipolarne blokovske podjele svijeta u dva međusobno suprotstavljena bloka. Na ideološkoj su razini suprotstavljeni bili kapitalizam i komunizam (socijalizam), na političkoj liberalna demokracija i jednopartijski sustav, a gospodarski su se suprotstavljale tržišna i državno-planska privreda. Cilj ovoga istraživačkog rada analiza je rušenja Berlinskog zida u kontekstu Hladnog rata, sloma komunizma i recepcija takve stvarnosti u odabranom, uglavnom domaćem tisku. U tom smislu želi se istražiti na koji su način novinski članci analizirali postojanje Berlinskog zida, događaje koje su prethodili njegovom padu poput demonstracija u DDR-u, zatim kako je partijsko rukovodstvo Stranke socijalističkog jedinstva Njemačke gledalo na te događaje, na svoj vlastiti

---

¹ Taylor, Frederick, *Die Mauer- 13. August 1961 bis 9. November 1989*, Siedler-Verlag, Munchen, 2006., str. 404.

² Johnson, Paul, *Moderna Vremena- Povijest svijeta od 1920-ih do 2000.*, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb, 2007., str. 786.

poraz i dekadenciju komunizma u Istočnoj Europi. Događale su se krajem 80-ih radikalne promjene i duboki procesi koji su zahvatili poglavito europski kontinent a moj fokus bio je na istraživanju takvih procesa u Zapadnoj Njemačkoj (Saveznoj Republici Njemačkoj – BDR-u) i Istočnoj (Njemačkoj Demokratskoj Republici – DDR-u) s naglaskom na podijeljeni grad – Berlin. Pokušao sam uz glavnu temu analizirati i dva antipoda: kapitalizam i socijalizam.

Rad je koncipiran u četiri dužih poglavlja: u prvom poglavlju obrađuje se nastanak Berlinskog zida 1961. godine; opisuje se kako je došlo do gradnje Berlinskog zida, definiraju se uzročno-posljedične veze nastanka Berlinskog zida, Hladnog rata i polarizacija svijeta u blokove. Berlinski zid sagradila je istočnonjemačka vlast, čija je propaganda taj objekt nazvala "antifašističkim obrambenim zidom" (njem. „Antifaschistischer Schutzwall“). Svrha zida je bila onemogućiti bijeg stanovnika iz realsocijalističke Istočne u Zapadnu Njemačku. Počeo se graditi 13. kolovoza 1961. godine i više je puta nadograđivan. Kontekstualizacija Berlinskog zida danas je aktualna i važna da bi se razumio i sam Hladni rat kao sukob supersila u ideološkom smislu, ali i cjelokupna politička povijest Europe poslije Drugog svjetskog rata. Te su supersile bile Sjedinjene Američke Države na Zapadu i Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika na Istoku. Hladni rat može se opisati kao stanje u kojem se svjetske političke snage okupljaju oko dvaju zatvorenih vojno-političkih i gospodarskih blokova i sustava. Središnji elementi Hladnoga rata bili su sovjetsko-američko suparništvo i pojava nuklearnog oružja.³ Još jedna definicija Hladnoga rata kaže da je to bio sukob kapitalizma i socijalizma koji je potrajao od 1945. do 1989., no njegovo porijeklo je znatno starije, a njegove posljedice osjećaju se i danas. Najvažnija značajka Hladnog rata jest da je sam po sebi bio međunarodni poredak jer su u odnosu na njega vodeće svjetske sile kreirale svoju vanjsku politiku. Suprotstavljena mišljenja i ideje povezani s kontekstom Hladnog rata određivali su i unutarnju politiku pojedinih država.⁴ Drugo poglavlje tiče se događaja koji su prethodili epohalnoj 1989. godini i datumu koji je ključan za pad Berlinskog zida, a to je 9. studeni 1989. godine. U drugom poglavlju pisao sam o reformama Mihaila Gorbačova, značajne ličnosti koja je utjecala na ubrzane promjene unutar Sovjetskog Saveza ali i na cijeli takozvani Istočni lager-države Istočne Europe koje su bile komunističke i pod utjecajem SSSR-a (DDR,

---

³ Dukovski, Darko, *Ozrcaljena povijest*, Zagreb: Leykam international d.o.o, 2012., str. 372.

⁴ Na istom mjestu.

Čehoslovačka, Poljska, Mađarska, Rumunjska, Bugarska). Godina 1989. bila je u pravom smislu te riječi revolucionarna. Narodne, miroljubive revolucije i otpor vladajućem, jednopartijskom režimu rastao je iz dana u dan u tim zemljama. Kad je na čelo SSSR-a izabran reformistički Mikhail Gorbačov 1985., taj je događaj bio svojevrsna prekretnica u povijesti komunističkih režima jer se reflektirao i na stanje u drugim satelitskim komunističkim partijama i izazvao tektonske poremećaje u tada dobro etabliranim hladnoratovskim, međudržavnim odnosima, koje su, rekao bih čak, i navikle na bipolarnu sliku Europe i svijeta, na ideološku podijeljenost država, na željeznu zavjesu, koja se mnogim narodima urezala i u kolektivnu memoriju. Nije lako mijenjati navike i mentalitete a trajalo je to i previše dugo od 1945. do 1989. godine. Na DDR, Istočne Nijemce i sam Berlinski zid mnogo će utjecati reforme koje je provodio Gorbačov. U drugom poglavlju govori se o perestrojki i glasnosti, koje će zadavati muke režimu u DDR-u i Socijalističkoj partiji njemačkog jedinstva (SED), na čijem je čelu bio tvrdolinijaš, kontroverzni Erich Honecker. S dolaskom Mihaila Gorbačova na vlast u Sovjetskom Savezu, ulazi se u eru dezintegracije komunističkog sustava u zemljama Srednje i Istočne Europe, gdje se slom komunizma već nazirao u ljeto 1989. godine u tom dijelu Europe. Promjene u politici glavne vodeće super sile u Komunističkom svijetu – SSSR-a, znatno će se odraziti na situaciju u glavnim gradovima Berlinu i Bonnu. U trećem poglavlju naziva „Recepcija pada Berlinskog zida u tisku“, koje se istraživanje referira na tadašnje tiskovine u Jugoslaviji. To su četiri vodeće novine koje su se tiskale u Zagrebu 1989. godine i 1990. godine, dvotjedni magazin „Start“, informativno-politički tjednik „Danas“, politički dnevni list „Vjesnik“, dnevnik „Večernji list“ i ostali. Analizom novinskih članaka dolazimo do boljeg shvaćanja tijeka pada Berlinskog zida kao ključnog događaja koji će utjecati na ujedinjenje Njemačke i nestanak Istočne i Zapadne Njemačke kao takve, što je bio za Njemačku naciju ključan, revolucionaran događaj. U četvrtom poglavlju koje glasi „Berlinski zid u glazbi, književnosti i filmu“ donosi se interpretacija nekih najpoznatijih primjera iz umjetnosti koji imaju veze s Berlinskim zidom ili je baš u njima sadržan Zid kao lajtmotiv. O Berlinskom zidu, njegovom padu i ulozi u životima običnih ljudi u podijeljenom Berlinu snimljeni su brojni filmovi, a zid je kao motiv prisutan i u glazbi popularnih glazbenika i bendova.

1. NASTANAK BERLINSKOG ZIDA

Dana 8. svibnja 1945., uz vojnu kapitulaciju nije potonulo samo Njemačko Carstvo osnovano godine 1870./1871., koje je Hitler pokušao na rasnobiološkim temeljima i nacionalističkom zaslijepljenošću proširiti u Veliku Njemačku: stara se Europa u prijašnjem obliku više nije dala sastaviti, a dvije nove svjetske sile, Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez davale su odrednice za budući politički put staroga kontinenta. „Podjela svijeta“, prije svega Europe i Njemačke, bila je rezultat te konfrontacije između Istoka i Zapada, koja je mnogo godina kao Hladni rat, prožimala vanjski i unutarnji razvoj gotovo svih europskih država.⁵ Važno je reći nešto o tome što se događalo prije početka gradnje zida i kako je došlo do toga. Kada se podigao Berlinski zid u kolovozu 1961. godine, Njemačka je već 16 godina bila podijeljena država. Pobjedničke sile Drugog svjetskog rata, 1945. godine okupirale su poraženi Njemački Treći Reich i podijelile ga međusobno, u četiri okupacijske zone a to su sovjetska, američka (SAD), britanska i francuska.⁶ Po istom principu je podijeljen i glavni grad Berlin u četiri sektora. Savezničke sile određivale su i nova politička, gospodarska i socijalna pravila u svojim zonama. Njihovi glavni ciljevi bili su – demilitarizacija, denacifikacija, decentralizacija i demokratizacije Njemačke.⁷ U ljeto 1945. su te odluke donesene na Potsdamskoj konferenciji. Na toj konferenciji Saveznici su također ustanovili da se gospodarsko jedinstvo Njemačke mora očuvati, a političko ujedinjenje slijedit će uskoro.⁸ Međutim, već se ubrzo ta anti-Hitlerovska koalicija raspala. Sovjetski Savez počeo je koristiti silu kako bi proširio položaje moći koje je osvojio vojnim putem. U zemljama srednje i istočne Europe, Sovjetski Savez je uspostavio nove diktature s komunističkim partijama koje je kontrolirao.⁹ To je značilo da je Hladni rat počeo: dva nepomirljiva svjetonazora bore se za svoju moć i utjecaj u cijelom svijetu. Jedno od glavnih kazališta ovog Hladnog rata jest podijeljena Njemačka.¹⁰

---

⁵ Dirlmeier, Ulf, *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb, 1999. str. 241.

⁶ Hertle, Hans- Hermann, *Die Berliner Mauer- Biografie eines Bauwerkes*, Ch. Links, Freiburg, 2009., str. 26.

⁷ Flemming, Thomas, *Die Berliner Mauer- Geschichte eines politischen Bauwerks*, Bebraverlag, Berlin, 2019., str. 9.

⁸ Hertle, str. 27.

⁹ Connelly, John, *Od naroda do nacije – Povijest istočne Europe*, Fraktura, Zagreb, 2022., str. 675.

¹⁰ Dukovski, Darko, *Usud Europe- Pandorina kutija europska*, C.A.S.H. d.o.o., Pula, 1999., str. 144.

Prvi hladnoratovski sukob dogodio se kad su Sovjeti u proljeće 1948. zabranili prijelaz iz zapadnog u istočni dio Berlina i obrnuto, tako da su se Istočni Berlinčani našli u vrlo nezavidnoj situaciji gladi i neimaštine budući da se Sovjetskom Savezu nije žurilo gospodarski obnoviti Istočnu Njemačku, koju su krivili za Drugi svjetski rat i 25 milijuna ruskih žrtava.¹¹ Na tajnom sastanku Sjedinjenih Američkih Država, Francuske i Velike Britanije odlučeno je da se Zapadni Berlin opskrbljuje hranom iz zraka i taj je zadatak povjeren zapovjedniku zračnih snaga u Europi generalu Luciusu D. Clayu. Tako je stvoren „berlinski zračni most“ koji se održao sve do jeseni 1949. godine, kada su Sovjeti blokirali zračni koridor iznad Berlina, a kriza se dodatno zaoštrila nakon eksplozije prve sovjetske atomske bombe i pobjede komunista u Kini.¹² Iako je Berlinska kriza eskalirala do krajnje točke oružanoga sukoba završila je povlačenjem Sovjeta jer Staljinu ustvari nije bilo stalo do vojnoga sukoba nego iskušati Zapad do krajnjih granica. U operaciji zračnog snabdijevanja Berlina sudjelovali su zrakoplovi američkog, britanskog i australskog ratnog i civilnog zrakoplovstva. U operaciji poginulo je više od stotinu osoba, uglavnom američkih i britanskih pilota. Uz iskušavanje izdržljivosti protivničke strane, Staljinu je cilj bio istjerati američke, britanske i francuske vojnike iz grada te ga u potpunosti vojno preuzeti i uklopiti u okupacijsku zonu, pod nadzorom Crvene armije.¹³ Kontrolirano iskušavanje snaga na kraju je pomoglo stabilizirati Europu, koja će cijelo desetljeće biti najstabilnije svjetsko područje, prenijevši sukobe i netrpeljivosti dojučerašnjih saveznika u Aziji. To ne znači da se u Europi nisu otvarala nova krizna žarišta. Političko ozračje u Europi bilo je daleko od stabilnog, iako su ideološke i političke granice bile strogo utvrđene, kao uostalom i načini djelovanja sukobljenih tabora.¹⁴ Drugi problem koji je Amerikance vezivao za Europu bio je upravo Berlin. Zahvaljujući probijanju blokade tijekom 1948. i 1949. bivša njemačka prijestolnica i dalje je nalikovala otvorenome gradu – Istočni i Zapadni Berlin povezivale su telefonske žice i transportne mreže koje su presijecale razne okupacijske zone.

Berlin je također bio jedina tranzitna ruta koja je iz Istočne Europe vodila na Zapad.¹⁵ Nijemci koji su bježali na Zapad mogli su u Istočni Berlin doći iz bilo kojeg

---

¹¹ Isto, str. 140.

¹² Isto, str. 141.

¹³ Dukovski, *Ozrcaljena Povijest*, str. 375.

¹⁴ Taylor, Frederick, *Die Mauer: 13. August 1961 bis 9. November 1989*, Siedler, Berlin, 2009., str. 103.

¹⁵ Judt, Tony, *Poslije rata 1 – Povijest Europe od 1945. godine*, v.b.z. d.o.o., Zagreb, 2022., str. 317.

kraja Njemačke Demokratske Republike (DDR), prebaciti se iz ruske okupacijske zone u one zapadne i odandje otputovati cestovnim ili željezničkim koridorima koji su Zapadni Berlin povezivali s ostatkom Savezne Republike. Kad bi dospjeli tamo, automatski su imali pravo na zapadnonjemačko državljanstvo.¹⁶ Samo putovanje nije bilo u potpunosti lišeno rizika, a prebjezi su mogli ponijeti samo ručnu prtljagu – ipak, ništa od toga nije mlađe Istočne Nijemce sprečavalo da se upuste u taj pothvat. Od proljeća 1949. do kolovoza 1961. između 2,8 i 3 milijuna Istočnih Nijemaca prošlo je kroz Berlin prema Zapadu, otprilike 16% ukupnog broja stanovnika. Mnogi su bili obrazovani i visoko obrazovani, budućnost Istočne Njemačke; no u toj su brojci i tisuće seljaka koji su 1952. bježali pred kolektivizacijom sela i radnika koji su napustili režim nakon silovite represije u lipnju 1953.¹⁷ Neobičan status Berlina stoga je istočnonjemačkom komunističkom režimu bio neprekidan izvor sramote i katastrofa u propagandnom smislu. Ili, kako je to u prosincu 1959. sovjetski veleposlanik u Njemačkoj Demokratskoj Republici taktično dojavio Moskvi: „Postojanje otvorene, i recimo to posve izravno, nenadzirane granice u Berlinu, koja dijeli socijalistički i komunistički svijet, nepromišljeno potiče stanovništvo na usporedbe između dva dijela grada, a ta usporedba, nažalost, ne ide uvijek u prilog demokratskome Berlinu.“¹⁸ Moskva je, kao i drugi, imala koristi od stanja u Berlinu – grad je postao najvažnija prislušna postaja i špijunsko središte Hladnog rata u kojemu je do 1961. aktivno bilo oko 70 raznih agencija, a upravo su sovjetske tajne službe u Berlinu postigle neke od svojih najvećih uspjeha.¹⁹ Nakon što su sovjetski vođe konačno prihvatili podjelu Njemačke i podigli istočnu zonu na razinu posve suverene države, nisu više mogli zanemarivati neprekidan odljev njezina stanovništva. Moskva je još jednom skrenula međunarodnu pozornost na Berlin i izazvala trogodišnju krizu zbog pitanja statusa grada, ali to nije učinila zbog povrijeđenoga ponosa istočnonjemačke vlasti.²⁰ Do 1958. Sovjetski je Savez ponovno strepio kako bi Amerikanci mogli planirati novo naoružavanje svojih zapadnonjemačkih klijenata, no ovaj put atomskim oružjem.²¹ Taj strah, kao što smo vidjeli, nije bio posve neutemeljen – uostalom, strahovali su i neki Zapadni Europljani. Stoga je Hruščov odlučio iskoristiti Berlin – grad prema čijoj su

---

¹⁶ Judt, str. 318.

¹⁷ Taylor, str. 118.

¹⁸ Isto, str. 117.

¹⁹ „Die DDR“, *Der Spiegel- Geschichte*, br.3, Berlin, 2015., str. 32.

²⁰ Kershaw, Ian, *Od nade i natrag – Europa 1950. – 2017.*, Fraktura, Zagreb, 2018., str. 22.

²¹ Holzer, Jerzy, *Komunizam u Europi – Povijest pokreta i sustava vlasti*, Srednja Europa, Zagreb, 2002. str. 30.

sudbini Rusi inače bili posve ravnodušni – kao sredstvo kojim će zaustaviti nuklearizaciju Bonna, čemu se iznimno snažno protivio.²²

Prvi potez u „Berlinskoj krizi“ povučen je 10. studenoga 1958., kad se Hruščov u Moskvi javno obratio zapadnim silama: „Imperijalisti su njemačko pitanje pretvorili u nepresušan izvor međunarodnih tenzija. Vladajući zapadnonjemački krugovi čine sve kako bi uzburkali militarističke strasti protiv Njemačke Demokratske Republike... Govori kancelara Adenauera i ministra obrane Straussa, naoružavanje Bundeswehra atomskim oružjem i brojne vojne vježbe govore o neskrivenom smjeru u politici vladajućih zapadnonjemačkih krugova... Posve je jasno da je stigao čas da se potpisnici Potsdamskog sporazuma odreknu ostataka svog okupacijskoga režima u Berlinu i omoguće stvaranje ozračja normalnosti u istočnonjemačkoj prijestolnici. Sa svoje strane, Sovjetski će Savez suverenoj Njemačkoj Demokratskoj Republici predati sve funkcije koje u Berlinu trenutačno nadziru sovjetske službe“.²³ Pravidni cilj Hruščovljeve ofenzive, koja je dobila na zamahu dva tjedna kasnije, kad je sovjetski vođa zatražio da Zapad odluči o povlačenju iz Berlina tijekom sljedećih šest mjeseci, bio je natjerati Amerikance da napuste Berlin i dopuste mu da postane „slobodan grad“.²⁴ Da su tako postupili, uvjerljivost njihove predanosti obrani Zapadne Europe bila bi ozbiljno narušena, što bi za posljedicu imalo porast neutralističkih i anti-nuklearnih stavova u Zapadnoj Njemačkoj i drugim državama.²⁵ Ipak, da su zapadne sile ustrajale u svojem zahtjevu za ostankom u Berlinu, SSSR bi svoj pristanak na to mogao zamijeniti za čvrsto obećanje Zapada da će uskratiti Bonnu bilo kakvo atomsko naoružanje. Nakon što su zapadni vođe odbili učiniti bilo kakve ustupke u vezi s Berlinom, tvrdeći da je sam Sovjetski Savez prekršio obveze iz Potsdama u potpunosti integrirajući Istočni Berlin u strukture vlasti i institucije istočnonjemačke države prije sklapanja bilo kakvog konačnog sporazuma, Hruščov je pokušao iznova.²⁶ Nakon niza neuspješnih pregovora ministara vanjskih poslova u Ženevi tijekom ljeta 1959., on ponavlja svoje zahtjeve – prvi put 1960., zatim u lipnju 1961. Vojna nazočnost Zapada u Berlinu mora se okončati. U protivnom će se Sovjetski Savez jednostavno povući iz Berlina, sklopiti separadni mirovni sporazum s

---

²² „Brief von Walter Ulbricht an Nikita Chruschtschow, 18. (19.) Januar 1961“, Chronik Der Mauer, str. 1, 17. 05. 2023.

²³ Judt, 319.

²⁴ Vidušić, Emil, *Hladni rat – Vruće cijevi*, naklada Bošković, Split, 2013., str. 107.

²⁵ Mazower, Mark, *Mračni Kontinent – Europsko dvadeseto stoljeće*, Prometej, Zagreb, 2004., str. 50.

²⁶ Dirlmeier, str. 257.

Njemačkom Demokratskom Republikom i prepustiti Zapadu da sam pregovora o svojim okupacijskim zonama s neovisnom istočnonjemačkom državom. Od studenoga 1958. pa sve do ljeta 1961. Berlinska kriza krčkala se na tihoj vatri, diplomati su trošili živce, a egzodus Istočnih Nijemaca prerastao je u bujicu.²⁷ Hruščov svoj ultimatum iz lipnja 1961. iznosi na Bečkom samitu s Johnom F. Kennedyjem, novim američkim predsjednikom. Posljednji takav samit, koji su održali Hruščov i Eisenhower u svibnju 1960., prekinut je nakon što su Sovjeti srušili zrakoplov U2 i pilota američkog Ratnog zrakoplovstva Garyja Powersa, i kad su Amerikanci nevoljko priznali da su provodili špijunska snimanja s velikih visina (isprva su u potpunosti odbacivali bilo kakve spoznaje o tome).²⁸ Tijekom svojih razgovora s Kennedyjem Hruščov je zaprijetio da će „likvidirati“ zapadna prava u Berlinu ako se do kraja godine ne postigne dogovor. Kennedy je, kao i Eisenhower prije njega, u javnosti zauzimao tvrdolinijaške stavove, izjavljujući kako Zapad nikad neće prekršiti svoja obećanja. Washington je branio svoja prava pozivajući se na Potsdamske sporazume i povećavajući nacionalni budžet za obranu, isključivo da bi ojačao američku vojnu nazočnost u Njemačkoj.²⁹ No, neslužbeno, Sjedinjene Države bile su mnogo spremnije za ustupke. Amerikanci su – za razliku od svojih zapadnonjemačkih klijenata – prihvatili stvarnost istočnonjemačke države i dobro su razumjeli sovjetsku strepnju zbog agresivnog prizvuka u govorima koje su nedavno održali prvi poslijeratni kancelar Savezne Republike Njemačke Konrad Adenauer i njegov ministar obrane Franz Josef Straus. Moralo se učiniti nešto čime bi se pokrenulo njemačko pitanje – kao što je, 28. ožujka 1960., Eisenhower rekao Macmillanu, da si Zapad više ne može priuštiti „da sljedećih pedeset godina stoji na nagaznoj mini“.³⁰ U sličnom je duhu Kennedy u Beču uvjeravao Hruščova da „Sjedinjene Države ne žele djelovati na način na koji bi Sovjetskom Savezu uskratile njegove veze u Istočnoj Europi“ – što je bio prikriveni pristanak da Rusi mogu zadržati ono što imaju, među ostalim i istočnu zonu Njemačke, kao i bivše njemačke teritorije sada pripojene Poljskoj, Čehoslovačkoj i Sovjetskome Savezu.³¹

Nedugo nakon što se Kennedy vratio u Washington, istočnonjemačke vlasti počele su mogućim emigrantima nametati ograničenja na putovanja. Izravno

---

²⁷ Jüttner, Alfred, „Neue Folge“, *Zeitschrift für Politik*, Vol. 19, No. 1 (1972), str. 2-10.

²⁸ Jüttner, str. 2-10.

²⁹ Dukovski, *Ozrcaljena povijest*, 431.

³⁰ Judt, 320.

³¹ Dukovski, 432.

odgovarajući na to, američki je predsjednik ponovno potvrdio obveze Zapada prema Zapadnom Berlinu – time neizravno priznajući kako je istočni dio grada unutar sovjetske interesne sfere. Broj izbjeglica koji su prolazili kroz Berlin rastao je brže nego ikada – 30.415 ljudi prešlo je na Zapad tijekom lipnja; do prvog tjedna u kolovozu 1961. za njima je došlo još 21.828 – polovica stanovnika mlađih od dvadeset pet godina. Takvom brzinom Njemačka Demokratska Republika (DDR) uskoro bi potpuno opustjela.³² Hruščov je zauzvrat odlučio presjeći taj berlinski gordijski čvor. Nakon što su saveznički ministri vanjskih poslova na pariškom sastanku 6. kolovoza odbili još jednu sovjetsku notu u kojoj se prijetilo separatnim mirovnim sporazumom s Demokratskom Republikom Njemačkom u slučaju nepotpisivanja sporazuma, Moskva je ovlastila Istočne Nijemce da, doslovno, povuku crtu koja će, jednom zauvijek razdvojiti dvije polovice grada.³³

Dana 13. kolovoza 1961. gradske vlasti Istočnoga Berlina naredile su vojnicima i radnicima da započnu izgradnju zida koji će podijeliti grad. Tri dana kasnije radnici su dovršili grubi zid, dovoljan da zaustavi nenadzirano kretanje između dvije polovice Berlina. Tijekom sljedećih tjedana zid je narastao i ojačao. Dodaju se reflektori, bodljikava žica i stražarski tornjevi; vrata i prozori zgrada uza zid prvo se prekrivaju daskama, a zatim zatvaraju ciglama. Ulice i trgovi presijecaju se napola, a sve komunikacije unutar podijeljenog grada strogo se nadziru ili se u potpunosti prekidaju. Berlin je dobio Zid.³⁴ Zapad je službeno ostao užasnut. Tijekom tri dana u listopadu 1961. sovjetski i američki tenkovi stajali su sučelice jedni drugima na kontrolnoj točki koja je razdvajala njihove zone – jednoj od posljednjih poveznica između njih – dok su istočnonjemačke vlasti iskušavale spremnost zapadnih sila da potvrde i povedu svoje pravo na pristup istočnoj zoni, sukladno izvornom sporazumu četiriju sila. Suočivši se s tvrdoglavošću lokalnog američkog vojnog zapovjednika, koji je odbio priznati Istočnim Nijemcima bilo kakvo pravo da ograničavaju savezničke pokrete, Sovjeti su nevoljko prepustili kontrolnu točku; tijekom sljedećih trideset godina sve četiri okupacijske sile ostale su ondje, iako su obje strane, *de facto*, upravu nad svojim zonama predale lokalnim njemačkim vlastima.³⁵ Iza kulisa, podizanje Zida mnogim je zapadnim vođama donijelo potajno olakšanje. Tri je godine Berlin bio neuralgična

---

³² Judt, 320.

³³ Painter, D.S., *Hladni rat : povijest međunarodnih odnosa*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 44.

³⁴ Taylor, Frederick, *Die Mauer: 13. August 1961 bis 9. November 1989*, Siedler, Berlin, 2009., str. 208.

³⁵ Taylor, str. 209.

točka mogućeg međunarodnog sukoba, baš kao i 1948. Kennedy i drugi zapadni vođe složili su se kako je zid koji razdvaja Berlin mnogo prihvatljivije rješenje od rata. Bez obzira na to što su govorili u javnosti, malo je zapadnih političara bilo u stanju ozbiljno zamisliti mogućnost da od svojih vojnika zatraže da „ginu za Berlin“. Kao što je primijetio Dean Rusk, Kennedyjev ministar vanjskih poslova, Zid je imao svoju svrhu: „postoji mogućnost da će olakšati sklapanje sporazuma o Berlinu“.³⁶

Ishod Berlinske krize otkriva da su dvije velesile imale mnogo više zajedničkoga nego što se to katkad pretpostavljalo. Ako Moskva više ne bude otvarala pitanje savezničkog statusa u Berlinu, Washington će u to ime prihvatiti stvarnost postojanja istočnonjemačke vlade u gradu i odbiti sve zapadnonjemačke zahtjeve za atomskim naoružanjem.³⁷ Obje strane bile su zainteresirane za stabilnost u Srednjoj Europi, a još važnije od toga bilo je to što su SAD i SSSR već bili umorni od ispunjenja svih mogućih zahtjeva i pritužbi svojih njemačkih klijenata. Prvo desetljeće Hladnoga rata njemačkim je političarima s obje strane crte dalo neviđenu nadmoć nad svojim washingtonskim i moskovskim gospodarima. Plašeći se da će izgubiti povjerenje svojih Nijemaca, velesile su omogućile Adenaueru i Ulbrichtu da ih ucjenjuju do smrti. Moskva, koja nikad nije namjeravala utemeljiti satelitsku državu u istočnoj zoni okupirane Njemačke nego se zadovoljila drugim najboljim ishodom, usmjerava neobično velike napore prema osnaživanju slabog i neomiljenog komunističkog režima u Berlinu.³⁸ Istočnonjemački komunisti oduvijek su se napola pribojavali da će ih njihovi sovjetski gospodari jednoga dana jednostavno prodati. Zid im je stoga pružio barem djelomičnu sigurnost, iako ih je razočaralo Hruščovljevo odbijanje da nastavi zahtijevati sklapanje mirovnog sporazuma nakon podizanja te zapreke.³⁹

---

³⁶ Isto, str. 211.

³⁷ Isto, str. 213.

³⁸ Isto, str. 214.

³⁹ Kopleck, Maik, *PastFinder Berlin*, Dussmann verlag, Berlin, 2020., str. 176.

Slika 1. Berlinski zračni most 1948.

Što se ticalo Bonna, istočnonjemački komunisti već su dugo strahovali da će se Amerikanci jednostavno pokupiti i otići. Washington je uvijek davao sve od sebe da bi uvjerio Bonn u nepokolebljivost američke podrške, ali nakon podizanja Berlinskog zida i nakon spremnoga američkog pristanka, zebnja u Zapadnoj Njemačkoj još je više porasla.⁴⁰ Otuda neprekidno ponavljana, washingtonska obećanja da Amerika nikad neće napustiti svoju zonu – što je pozadina i čuvene Kennedyjeve izjave „Ich bin ein Berliner“ u lipnju 1963. godine. S 250.000 vojnika u Europi do 1963. i Amerikanci su, jednako kao i Rusi, očito odlučili ostati.⁴¹

---

⁴⁰ Kopleck, str. 176.

⁴¹ Montefiore, Simon Sebag, *Govori koji su promijenili svijet*, Mozaik Knjiga, Zagreb, 2023., str. 96.

Slika 2. Kennedy u Berlinu dok izjavljuje: „Ich bin ein Berliner“

Zid je okončao ulogu Berlina kao svjetske i europske krizne zone. Iako će proći deset godina do sklapanja službenih sporazuma o pravima pristupa, nakon studenoga 1961. Berlin više nije bio važan te je Zapadni Berlin počeo svoj neprekinuti pad u političku nevažnost. Nije više zanimao čak ni Sovjete što na Zapadu nije odmah prepoznato. Kad je sljedeće godine izbila Kubanska raketna kriza, Kennedy i njegovi savjetnici čvrsto su vjerovali da je Hruščov pokrenuo složen, makijavelistički plan kojim namjerava ostvariti svoje dugoročne ciljeve u Njemačkoj. Lekcije uz 1948. – 1950. očito su bile shvaćene predoslovno.⁴²

Jednako kao što su Truman i Acheson korejski sukob smatrali mogućim uvodom u sovjetski prodor preko granice podijeljene Njemačke, tako su i Kennedy i njegovi suradnici podizanje raketnih baza na Kubi smatrali sovjetskim sredstvom kojim će prisiliti ranjivu Ameriku na ustupke u vezi s Berlinom.⁴³ Tijekom desetodnevnog

---

⁴² Schulte, Bennet, *Die Berliner Mauer -Spuren einer verschwundenen Grenze*, Bebra verlag, Berlin, 2018., str. 65.

⁴³ Westad, Odd Arne, *Globalni Hladni rat – velike sile i treći svijet, Golden marketing – Tehnička knjiga*, Zagreb, 2009., str. 193.

Kubanske krize jedva da je prošao koji sat a da se američki vođe nisu okretali pitanju Zapadnog Berlina i potrebi za „neutralizacijom“ mogućeg Hruščovljeva protuudara u podijeljenom gradu. Kennedy je britanskom premijeru Haroldu Macmillanu, 22. listopada 1962., izjavio: „Ne trebam vas posebno upozoravati na moguću vezu tog tajnog i opasnog poteza kao dijela Hruščovljeve taktike za Berlin.“⁴⁴ Problem je bio što je Kennedy pretjerano ozbiljno shvatio najnovija sovjetska hvalisanja i propagandu, a svoje shvaćanje američko – sovjetskih odnosa gradio je na berlinskom pitanju. Time je prenapuhao prividno značenje Kubanske raketne krize, što ga je navelo da, 19. listopada, svojim najbližim savjetnicima izjavi: „Mislim da ne postoji nikakava zadovoljavajuća alternativa....Naš problem nije samo Kuba nego i Berlin. Tek kada shvatimo koliko je Berlin važan Europi i koliko su nama važni naši saveznici, shvatit ćemo srž dileme u kojoj proživljavamo ove dane. U bilo kojem drugom slučaju, naš odgovor bio bi posve jednostavan.“⁴⁵ Tri dana kasnije, kada je započinjala Kubanska kriza, državni tajnik Dean Rusk iznio je svoje viđenje sovjetskog djelovanja: „Mislim da je Berlin uvelike povezan s ovim. Prvi put se uistinu počinjem pitati je li gospodin Hruščov u potpunosti racionalan kad je u pitanju Berlin.“⁴⁶ No, kako se naposljetku pokazalo, Hruščov je u pitanju Berlina bio u potpunosti racionalan. Sovjetski Savez uistinu je bio neizmjerljivo nadmoćniji u broju konvencionalnih snaga u Europi i mogao je okupirati Zapadni Berlin i veći dio Zapadne Europe kad god bi to poželio. No budući da su se Sjedinjene Američke Države zaklele da će svim sredstvima braniti slobodu Zapadnog Berlina (što je u praksi značilo uporabu nuklearnog oružja), Hruščov nije imao namjeru riskirati atomski rat u Njemačkoj.⁴⁷ Sovjetski veleposlanik u Washintonu bilježi u svojim memoarima: „Kennedy je precjenjivao spremnost Hruščova i njegovih saveznika da poduzmu odlučne mjere u Berlinu – najagresivnija od njih zapravo je bilo podizanje Berlinskog zida.“⁴⁸ Riješivši Berlin i Kubu, supersile su s iznenađujućom spremnošću krenule rješavati sve neizvjesnosti prvoga Hladnog rata. „Vruća linija“ između Washingtona i Moskve uspostavljena je 20. lipnja 1963. Mjesec dana kasnije moskovski pregovori između Sjedinjenih Država, Sovjetskog Saveza i Ujedinjenog Kraljevstva dosežu vrhunac Sporazumom o ograničavanju

---

⁴⁴ Hornberger, Susanne, *Tage, die die Welt veränderten - 13.8.1961 - Der Bau der Berliner Mauer*, Weltbild Sammlereditionen, Berlin, 2005., str. 38.

⁴⁵ Hornberger, str. 39.

⁴⁶ Judt, str. 323.

⁴⁷ Westad, str. 194.

⁴⁸ Taylor, str. 212.

nuklearnih pokusa.⁴⁹ Sporazum, koji je stupio na snagu 10. listopada, bio je iznimno važan za Europu – manje zbog otvoreno iskazanih ciljeva, a više zbog onoga što je pisalo u „podtekstu“. Obje velesile željele su, što je bio istinski cilj sporazuma, uskratiti Kini i Njemačkoj pristup atomskom naoružanju. Njemačka bez atomskog oružja bila je *quid pro quo* što ga je Moskva tražila za berlinski kompromis; u to ime Amerikanci su bili spremni otrpjeti i navalu nepopularnosti u Bonnu.⁵⁰ Kad je riječ o samoj granici i postavljanju zida to se desilo sve 13. kolovoza 1961.

U noći s 12. na 13. kolovoza 1961. u Istočnom su se Berlinu uzduž cijele granične crte unutar samoga grada postrojile postrojbe Narodne policije te Tvorničke borbene grupe, koje su zatvorile granicu bodljikavom žicom. Uskoro su uzduž te linije postavljeni betonski zidovi. Kasnije je ta linija, kao i cijela unutar-njemačka granica, bila usavršena postavljanjem graničnih pojaseva, patrola uz korištenje pasa i samopoteznih strojnica.⁵¹ Izgradnjom zida, granica je bila zatvorena od Baltičkog mora sve do čehoslovačke granice, a svaki je njezin milimetar bio pod strogim nadzorom. Činjenica da je isprva postavljena samo jedna ograda od bodljikave žice, a da je tek nakon 13. kolovoza započela izgradnja Zida, upućuje na zaključak da su inicijatori bili itekako svjesni rizika.⁵² Reakcija Zapada na ovu povredu statusa četiri sile u Berlinu nije se dala točno predvidjeti. Međutim, njihova je reakcija bila začudno suzdržana. Trebalo je dva dana dok su se zapadni gradski vođe uopće htjeli priključiti protestu i to tek nakon žestokih predbacivanja od strane berlinskog gradonačelnika Brandta i Savezne vlade.⁵³ Da bi stišali bijes stanovništva i pokazali barem simboličnu gestu obrambene spremnosti, dana 17. kolovoza Berlin je posjetio general Clay, legendarni otac zračnog mosta iz godine 1948., zajedno s američkim predsjednikom Johnsonom, te je Zapadnim Berlinčanima zajamčio podršku SAD-a. Tu je moralnu gestu trebalo potkrijepiti neznatno pojačanje američkog garnizona u Berlinu.⁵⁴ Zid je ostao, unutar-njemačka granica je perfekcionirana, a Njemačka je na taj način brutalno i očito definitivno podijeljena. Diplomatska pretpovijest ove krize objašnjava da je skoro izostala američka reakcija i da američka vlada svoje vitalne vanjskopolitičke interese

---

⁴⁹ Isto, str. 217.

⁵⁰ MacGregor, Iain, *CHECKPOINT CHARLIE: the cold war, the berlin wall, and the most dangerous place on earth*, Scribner, New York, 2019., str. 79.

⁵¹ Dirlmeier, str. 259.

⁵² Isto, str. 259.

⁵³ Na istom mjestu.

⁵⁴ Hildebrandt, Alexandra, *Zitate zur deutschen Teilung, zur Mauer und zur Wiedervereinigung*, Verlag Haus am Checkpoint Charlie Berlin, Berlin, 2003., str. 41.

u Berlinu nije smatrala ugroženima.⁵⁵ U dramatičnim diplomatskim natezanjima u pregovorima koje su vodile četiri sile, a koje je izazvao Hruščov svojim ultimatumom godine 1958., sa zahtjevom da Zapadni Berlin postane „slobodan, demilitarizirani grad“, tek je američki predsjednik Kennedy jasno iznio činjenice.⁵⁶ Da bi se objasnila cijelokupna politička situacija i napetosti, poslije gradnje Berlinskog zida, potrebno je napomenuti otvorenu konfrontaciju dviju velikih sila koja je mogla eskalirati na graničnom prijelazu kod kontrolne točke Charlie u ulici Fridrichstrasse. U političkom kontekstu to je bilo stanje nesigurnosti i na pragu novog oružanog sukoba između SAD-ea i Sovjetskog Saveza.⁵⁷ Kontrolna točka Charlie bila je jedan od najpoznatijih graničnih prijelaza između istočnog i zapadnog Berlina između 1945. i 1990. Nalazila se između američkog i sovjetskog sektora kao i između gradskih četvrti Centar u Istočnom Berlinu i Kreuzberga u Zapadnom Berlinu. Kontrolni punkt je bio na ulici Friedrichstrasse u Centru i samo zaposlenici zapadnih vojnih organizacija ili njihovih veleposlanstava, ne-njemački državljani kao i zapadno i istočnonjemački državni službenici smjeli su koristiti ovaj prijelaz.⁵⁸

Što se tiče politike i moći, gradnjom Berlinskog Zida, stvari su se činile riješene u Berlinu, iako na bolan način. Željezna zavjesa dobila je svoju vidljivu formu kroz taj Berlinski zid, koji je bio ideološki simbol jedne podijele i bipolarnog ustrojstva svijeta poslije Drugog svjetskog rata. Američki predsjednik Kennedy jednom je prilikom izjavio: „Jedan zid je kvragu bolji nego rat!“ Označena su područja velesila, barem u Njemačkoj i Berlinu. Slika je bila kristalno jasna. Sredinom listopada, uoči 22. partijskog kongresa KPSS-a, Hruščov je ponovno zauzeo umjeren ton: zapadne su sile pokazale razumijevanje za situaciju, a Sovjetski Savez možda više neće inzistirati na mirovnom sporazumu s DDR-om.⁵⁹ U međuvremenu, režim SED-a sve je više širio barijere; u međuvremenu je zid zapravo prolazio kroz dijelove grada. Pokušaji bijega spriječeni su upotrebom vatrenog oružja. Bilo je nekoliko smrtnih slučajeva. A onda se dogodilo nešto što je dramatično dovelo u pitanje *status quo* grada Berlina. Bilo je pitanje rata i strah se širio Zapadnom Europom.⁶⁰ Uvečer 22. listopada, u nedjelju, Allan Lightner

---

⁵⁵ Hildebrandt, str. 42.

⁵⁶ Grant, R. G., *The Rise and Fall of the Berlin Wall*, Bdd Promotional Book Co, London, 1991., str. 67.

⁵⁷ Grant, str. 69.

⁵⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Checkpoint_Charlie 25. 06. 2023.

⁵⁹ Flemming, Thomas, *Die Berliner Mauer- geschichte eines politischen Bauwerks*, be.bra verlag, Berlin, 2019., str. 60.

⁶⁰ Flemming, str. 60.

iz američke vojne misije u Zapadnom Berlinu, želio je sa svojom suprugom posjetiti kazalište koje se nalazilo u istočnom dijelu grada. Na kontrolnom punktu Charlie, narodna policija ga je zamolila da pokaže svoju osobnu iskaznicu. Lightner se je opirao tomu, jer je to značilo zadiranje u legitimno pravo Savezničkih snaga.⁶¹ Tražio je razgovor sa sovjetskim časnikom, ali se nitko nije pojavio. Lightner se okrenuo. Vratio se nešto kasnije, ovog puta u pratnji američkih vojnih policajaca s fiksnim bajunetom. Sada su ga graničari DDR-a pustili nekontrolirano. Početkom listopada 1961. general Clay dobio je informaciju da DDR planira zapečaćenu granicu sektora proglasiti – službenom državnom granicom i time proširiti svoj suvereni teritorij na Istočni Berlin.⁶² To nisu smjele, niti htjele da dozvole Sjedinjene Američke Države. Britanski su diplomati 25. listopada bez protesta predočili svoje putovnice graničarima DDR-a, što je naravno razbjesnilo Claya. Američki je general inzistirao da se civilnim predstavnicima zapadnih Saveznika također dopusti nekontrolirani prolazak kroz kontrolnu točku Charlie. Htio je sve svesti na pokazivanje mišića ili testiranje moći Saveznika. Dana 25. listopada u 8:30 sati, nekoliko američkih tenkova M-48, zauzelo je položaje u ulici – Friedrichstrasse.⁶³ Sljedećeg dana, u četvrtak, 26. listopada, stiglo je deset sovjetskih tenkova T 54. Sada je već situacija postala prijeteća i pred eskalacijom. Prvi put od početka Hladnog rata američki i sovjetski tenkovi sučelili su se na manje od 200 metara udaljenosti i nikad bliži nisu bili jedno drugom. Dok je dolazilo još 20 sovjetskih tenkova, general Clay je bio u izravnom telefonskom kontaktu s Kennedyjem i molio ga da ne gubi živce. U međuvremenu je u Moskvi rasla nervoza. Vrlo nesiguran u planove i odlučnost SAD-a, Hruščov je na vrhuncu tenkovskog sukoba prvi put stavio sovjetske nuklearne snage u stanje pripravnosti. Ali u konačnici su obje strane htjele izbjeći daljnju eskalaciju.⁶⁴ Ujutro 28. listopada, sovjetski tenkovi iznenada su se povukli. Ubrzo nakon toga, američki tenkovi također su evakuirali svoj položaj. Obje su strane spasile svoj obraz. Saveznički su časnici ponovno mogli nekontrolirano ulaziti u Istočni Berlin. Kennedy je osobno pokušao smiriti situaciju s Hruščovom. Preko brata Roberta i sovjetskog atašea za tisak u Washingtonu Georgija Bolšakova, dao je do znanja šefu Kremlja da Washington nema interesa za vojnom

---

⁶¹ MacGregor, str. 96.

⁶² <https://www.berlin.de/en/attractions-and-sights/3560059-3104052-checkpoint-charlie.en.html>, 30. 5. 2023.

⁶³ Hildebrandt, str. 46.

⁶⁴ Klausmeier, Axel, *Hinter der Mauer - Zur militärischen und baulichen Infrastruktur des Grenzkommandos Mitte*, Ch. Links Verlag, Berlin, 2012., str. 81.

razmjenom udaraca.⁶⁵ I Hruščov se tijekom tenkovskog sraza telefonski dao informirati o toj situaciji. Ujutro 28. listopada, osobno je izdao zapovijed za povlačenje. Kasnije je to obrazložio jednom američkom diplomatu, ovim riječima: "Ako su tenkovi krenuli naprijed, to je značilo rat; ako su krenuli natrag, to je značilo mir." Odvezli su se natrag. U konačnici, ni Moskva ni Washington nisu željeli rat oko Berlina.⁶⁶ Hruščov je taj stav već izrazio zapadnonjemačkom veleposlaniku Hansu Krollu krajem kolovoza 1961. godine. Što se tiče mogućih incidenata, naložio je sovjetskom vrhovnom zapovjedniku u Njemačkoj, maršalu Konjevju da „... pod svaku cijenu izbjegne incidente. Ne želim da me glupost nekog nervoznog kapetana uvuče u rat. Jer rat zbog Berlina ili Zida naravno ne dolazi u obzir.”⁶⁷

Da bi se shvatile emocije straha i tuge, sentimentalnost građana, jedno poglavlje sam posvetio građanima Berlina, koje je taj nesretni Zid, razdvojio mimo njihove volje i nasilno zapečatio njihove tragične sudbine – Berlinski zid razdvajao je prijatelje, rodbinu, čitave obitelji su doživjele takve teške i emotivne trenutke rastanka od svojih voljenih. Gospođa B., Istočna Berlinčanka, o vremenu neposredno nakon 13. kolovoza svjedočila je da su neki stanovnici Istočnog Berlina vozili do ulice Schwedter Strasse u kojoj je sagrađeno umjetno uzvišenje s koje su mogli vidjeti Zapadni Berlin.⁶⁸ Koristile su se i ljestve s kojih se moglo vidjeti u drugi dio grada. Zatim su jedni drugima mahali. Policija je uvijek dolazila u istočni dio Berlina: Stanite mirno! Zabrana! Nema okupljanja!... Samo naprijed! Tada su mi u krugu poznanika zavidjeli jer sam živjela na dvije stepenice od toga. Jer kad sam sjedila na svom balkonu, vidjela sam svoju rodbinu. Moj sin ili neki moj poznanik ponekad je stajao kod mosta -Wiener Brucke, s druge strane kanala... Na taj način smo se jedino mogli vidjeti... A kad su otišli, naravno, uvijek sam bila uplakana.”⁶⁹ Zid se urezao u meso jednog živog grada. Brojne obitelji i prijateljstva su se naprasito razdvojila. Prije nego što je granica zatvorena, stotine tisuća Berlinčana prelazilo je granice sektora svaki dan, da bi posjetili rodbinu i prijatelje u drugom dijelu grada, išli u kupovinu, kod frizera ili u kino. Oko 12.000 stanovnika Zapadnog Berlina radilo je na Istoku, oko 53.000 stanovnika Istočnog Berlina, svakog jutra vozili su se na posao u Zapadni Berlin, a susjedi su ih

---

⁶⁵ Klausmeier, str. 83.

⁶⁶ Flemming, str. 62.

⁶⁷ Isto, str. 65.

⁶⁸ Isto, str. 63.

⁶⁹ Na istom mjestu.

često poprijeko gledali zbog "zapadnog novca" koji su tamo zarađivali. Sve je to bilo završeno u kolovozu 1961., gotovo u jednom potezu.⁷⁰ Svatko tko je radio na Zapadu morao je tražiti novi posao u Istočnom Berlinu, što nije bio problem s obzirom na tijesnu situaciju s kadrovima u državnim poduzećima. Osim toga, čelništvo SED-a naložilo je tvrtkama da osiguraju zapošljavanje bivših "graničara" što je prije moguće. Čini se prilično vjerodostojnim kad izvješća o raspoloženju "okružnog operativnog menadžmenta" kažu da tvrtke "opetovano posebno pozdravljaju činjenicu da je došao kraj prekograničnom putovanju na posao".⁷¹ Dana 23. kolovoza zatvoreni su posljednji granični prijelazi otvoreni za stanovnike Zapadnog Berlina. DDR je sada tražio dozvole od stanovnika zapadnih sektora, koje su htjeli izdati u Bahnhof Zoo-u, odnosno u Zapadnom Berlinu. Senat Zapadnog Berlina to je striktno odbio, budući da je taj korak značio dopuštanje vladi DDR-a da vrši suverena prava u zapadnom dijelu grada.⁷² Zatvaranjem graničnih prijelaza prekinute su i posljednje kontaktne mogućnosti unutar grada. Nije bilo telefonskih veza. Kontakt sa stričevima i tetama, bakama, djedovima i unucima bio je moguć jedino kroz bodljikavu žicu i rastući zid kroz poglede i viku. Bebe su držali preko zida kako bi bake i djedovi na istoku grada mogli barem iz daljine pogledati potomstvo. Vjenčani su uplakani stajali, uza zid i mahali rodbini i prijateljima koji nisu mogli doći na slavlje.⁷³ Gospođa B. živjela je na istočnoberlinskoj strani, samo nekoliko metara od Zida. Jednog dana primila je nepozvane posjetitelje: „Dolazimo iz graničnih trupa i stvarno želimo razgovarati s vama." Pustila sam ih unutra... Bilo je nevjerovatno što su mi rekli. Mahanje i davanje znakova je bilo zabranjeno, a ja sam to često radila.⁷⁴ Ne bih smjela ponovno pomisliti na nešto takvo. Mahanje, barem kratki kontakt očima preko zida – ubrzo ni to više nije bilo moguće. Barijere su sve gušće, granični režim sve stroži.⁷⁵ DDR je 15. kolovoza počeo zamjenjivati bodljikavu žicu zidom na nekoliko mjesta u gradu. U početku se sastojao od šupljih blokova; od studenog 1961. slagane su i betonske ploče.⁷⁶ Postupno se ta zatvorena granica pretvarala u utvrđeni Zid. Dvjesto metara udaljenosti, dva svijeta. Ljudi u Istočnom Berlinu osjećali su se prisiljenima voditi donekle normalan život čak i u sjeni Zida. To

---

⁷⁰ Curtis, Cate, *Riss durch Berlin. Der 13. August 1961*, Verlag- Knaus, Hamburg, 1980., str. 157.

⁷¹ Isto, str. 163.

⁷² Springer, Philipp, *Bahnhof der Tränen: Die Grenzübergangsstelle Berlin Friedrichstraße*, Ch. Links Verlag, Berlin, 2013., str. 96.

⁷³ Isto, str. 97.

⁷⁴ Flemming, str. 67.

⁷⁵ Curtis, str. 163.

⁷⁶ Na istom mjestu.

je imalo dvije glavne posljedice za režim SED-a. S jedne strane, "prisilna država" DDR-a potpuno je izgubila ugled, kako na Zapadu, tako i među većinom svog stanovništva. I mnogi su se ljudi sve više povlačili u svoju privatnu sferu; to su bili počeci takozvanog nišnog društva u DDR-u.⁷⁷ Za veliku većinu građana politički i društveni angažman bio je samo dosadan posao... živjeti vječno u stanju unutarnjeg sukoba i moralnog bijesa je teško - gotovo nemoguće. Ljudi su s pravom vjerovali da imaju samo jedan život i bili su spremni provesti ga u DDR-u. Jednostavno rečeno, morali su misliti o poslu, o svojoj profesionalnoj karijeri a i o životu svoje djece, ništa im drugo nije preostajalo.⁷⁸ Izgradnja Zida, također je pridonijela i stabilizaciji režima. Sada građani više nisu mogli bježati od njega. Iako je SED u početku pojačao svoju represiju nakon 13. kolovoza - u drugoj polovici 1961. doneseno je 18.297 političkih presuda, u usporedbi s 4.442 u prvoj polovici – postupno je željezni stisak popustio.⁷⁹ Kad su se ekonomska situacija i životni standard od 1963./64. polagano ali postojano poboljšavali, mnogima je to olakšalo suočavanje s uvjetima istočno od Zida. Željezna zavjesa je u Berlinu ostavljala je zasobom bol i tugu.

Budući da su ove sudbine bile sve slične, imale su isti uzrok a to je Berlinski zid. Ta željezna i betonska konstrukcija, nije samo dijelila jedan grad, ona je dijelila ljudske živote, dijelila na pola – obitelji, rodbinu i prijatelje, mijenjala je ideološki tijek povijesti i trajalo je to previše dugo: 28 godina Berlinskog zida, to je cijela jedna generacija, koja je iskusila život pored betonskog „čudovišta“ koji je simbol ideološke i političke podijele Europe i velika anticivilizacijska sramota kako to danas mnogi povjesničari rezoniraju. Zanimljivosti vezane uz Berlinski zid su i individualni pokušaji da se prijeđe na zapadnu stranu. S istočne strane bilo je zabranjeno prilaziti Zidu, no sa zapadne se moglo ulicom prići i dotaći to ludilo koje dijeli Nijemce od ostalih europskih naroda.⁸⁰ S ove strane, crni je humor Hladnoga rata mogao biti oslikan na Zidu. Zanimljiv je detalj oslikan, u njemu se očituje crni humor i ironiziranje postojećeg stanja i hladnoratovske dihotomije „ Zapadni Berlin“ i „ Istočni Berlin“, „Sloboda na Zapadu“ i jednopartijska diktatura režima na istočnoj strani zida to jest u DDR-u. Bila su to dva grafita na engleskom jeziku: „Skočite preko zida i uđite u Partiju“, „Pozor!

---

⁷⁷ Ross, Corey, *Istočni Nijemci i Berlinski zid: javno mišljenje i socijalne promjene prije i poslije zatvaranja granice u kolovozu 1961.*, Journal of Contemporary History, vol. 39, broj 1, siječanj 2004., str. 25.

⁷⁸ Ross, 27.

⁷⁹ Hertle, 63.

⁸⁰ Marshall, Tim, *Doba Podjela*, Znanje d.o.o, Zagreb, 2021., str. 175.

Istočnonjemačko područje za skok uvis“.⁸¹ Nitko zapravo nije mogao preskočiti Zid, no deseci tisuća ljudi na druge su načine pokušavali prijeći s Istoka na Zapadu, pri čemu je ubijeno njih najmanje sto četrdeset, iako neki istraživači tvrde da je ta brojka mnogo veća. Tuneli su bili najpristupačnija metoda, no bilo je još uspješnih pokušaja. Samo četiri mjeseca nakon izgradnje Zida dvadesetosmogodišnji strojovođa Harry Deterling putničkim se vlakom probio kroz zid. Nimalo slučajno, u vlaku se nalazilo i šest članova njegove obitelji.⁸² Dvije godine poslije akrobat Horst Klein uočio je da se preko granice proteže nekorištena čelična sajla. Na visini od 18 metara iznad stražara koji su patrolirali na tlu, polako se sajlom prebacio u Zapadni Berlin. No, možda najviše zadivljuje bijeg koji se dogodio 1979. godine, kada su aviomehaničar Hans Strelczyk i njegov prijatelj Gunter Wetzel, zajedno sa svojim suprugama i četvero djece, koristeći se improviziranim balonom na vrući zrak, nakon što su provjerili smjer vjetra, na visini od dva i pol kilometra jednostavno preletjeli preko zida u slobodu.

Ipak, uzevši u obzir njegovu namjenu, Zid se može nazvati uspješnim projektom. Ne zna se koliko ga je ljudi uspješno prešlo, no procjenjuje se da je riječ o otprilike samo pet tisuća; masovni je egzodus stanovništva zaustavljen. Istočnonjemačko se gospodarstvo stabiliziralo nakon što je radna snaga zatočena, i do sredine 1960-ih država je kontrolirala poslove i valutu te je te je, zajedno s ostalim ruskim vazalnim državama, mogla funkcionirati. Međutim, Istočni Nijemci nisu imali izbora, i mnogi su to dobro znali. Bili su i fizički i duhovno generacijama zarobljeni. Nedugo nakon izgradnje zida, psiholozi i psihijatri počeli su rabiti izraz „bolest zida“ (*Mauerkrankheit*). Zbog barijere, smatrali su, događalo se da su se neki ljudi osjećali zatočeno, što je dovodilo do psiholoških poremećaja poput shizofrenije, alkoholizma, depresije, pa čak i samoubojstava. Švicarski psihoanalitičar Carl Jung stvar je gledao šire, zaključivši da je zbog željezne Zavjese cijela Europa „podvojena poput neurotika“. Jasno da bi se određen broj psihičkih poremećaja ionako pojavio u populaciji, no teško da Berlinski zid s tim nije imao nikakve veze.⁸³ Većina ljudi iza željezne zavjese živjela je u sustavu u kojem im je trebala dozvola da putuju iz jednog grada u drugi u vlastitoj zemlji, a o prelasku međunarodne granice i putu na Zapad mnogi su samo mogli sanjati. Dvadeset i osam godina jednostavno je bilo tako.

---

⁸¹ Marshall, str. 175.

⁸² Mary Beth, Stein, „Politika humora: Berlinski zid u vicevima i grafitima“, *Western Folklore*, travanj 1989, Vol. 48, No. 2 (Apr., 1989.), str. 85-108.

⁸³ Marshall, str. 176.

Po završetku Drugog svjetskog rata podijeljena Njemačka mozaik je okupacijskih zona, ne i suverena država.⁸⁴ Iako od 1945. do 1949. Njemačka ne postoji, njezin je teritorij ishodište Hladnog rata, susretište dvaju suprotstavljenih ideoloških blokova, mjesto izravnog trenja dvaju svjetova, koje se smirilo tek gradnjom Berlinskog zida 1961. godine. Nijemci su tako u samo pola stoljeća nekoliko puta bili najvažniji subjekt u međunarodnoj politici, ali i zemlja koja je, unatoč prostranstvu, bogatstvu i velikom broju stanovnika, dvaput ili nestala ili se sama izbrisala s političke karte Starog kontinenta.⁸⁵ Hagen Koch bio je najpoznatiji po svojoj ulozi iz 1961. Tada tek dvadesetjednogodišnjak, s diplomom tehničke škole, bio je vojnik koji je nacrtao granicu zida na karti, a onda je povukao bijelu crtu i na Zimmerstrasse pa prema najpoznatijoj točki razgraničenja kod kontrolne točke Charli.⁸⁶ Ogorčeni građani Zapadnog Berlina vrištali su, ali Koch je bio hladan, prkosan i ponosan, uvjeren da čini pravu stvar odjeljujući „agresivne snage imperijalizma“, one koje su trgovale ljudima, od komunizmu predanih građana svoje zemlje. Koch je bio samo jedan od provincijalaca iz Saske i Tiringije – vojnika, pripadnika tvorničkih milicija, specijalne policije, agenata Stasija, redovite vojske – ukupno 30.000 Nijemaca koji su trebali sprovesti plan na kojem je radio tim Ericha Honeckera.⁸⁷ Sovjeti su osiguravali vanjske granice sektora. Honecker je bio iz Saarbruckena, iz najzapadnije njemačke pokrajine, gdje je ostala njegova sestra. Komunist od mladosti, školovao se u Moskvi, a ratne godine proveo u nacističkom logoru. Potom se počeo uspinjati u partijskoj hijerarhiji, odlučan, organiziran, aparatčik kakav je mogao biti dogmom opijen, discipliniran Nijemac. Član Politburoa zadužen za sigurnost dobio je posao života od šefa njemačke partije Waltera Ulbrichta. Puno stariji, „oštrobradi“ Ulbricht morao je učiniti nešto za stabilnost zemlje koja se borila za međunarodno priznanje, a zbog odljeva milijuna građana- šestina stanovnika DDR-a postali su „dezerteri Republike“ u prvih 12 godina njezina postojanja- prijetilo joj je potpuno urušavanje. Granica sa Saveznom Republikom bila je posve utvrđena, ali na Zapad se odlazilo kroz Zapadni Berlin. Gradonačelnik s ingerencijom nad američkom, francuskom i britanskom okupacijsko zonom bio je Willy Brandt. Socijaldemokrat koji je rat proveo u Norveškoj, pa je u Berlin došao 1945. u uniformi časnika norveške vojske, bio je ljevičar, ali ne saveznik

---

⁸⁴ Jakovina, Tvrtko, *Svijet bez katarze*, Fraktura, Zagreb, 2023., str. 123.

⁸⁵ Isto, 127.

⁸⁶ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/zid-u-hladnom-ratu-nije-smetao-nikome-osim-nijemcima.-pa-tko-bi-usao-u-jos-jedan-rat-i-to-opet-zbog-berlina-576691> 17. 9. 2023.

⁸⁷ Na istom mjestu.

Sovjeta. Kasnije će postati jedan od najvažnijih europskih političara koji je s *Ostpolitik* promijenio njemački položaj u Europi i prekinuo napetosti sa susjedima. U lipnju 1961. na Zapad je prebjeglo 19.198 ljudi. Walter Ulbricht održao je konferenciju za tisak koja je strahove i želju za odlaskom samo pojačala. „Nitko ne namjerava izgraditi zid“, poručio je Ulbricht sa snažnim saksonskim naglaskom, uz upozorenje da zna kako na Zapadu, tobože ima onih koji priželjkuju takav čin.⁸⁸ U srpnju 1961. zemlju je napustilo čak 30.444 ljudi, tisuću svakog dana. Samo 6. kolovoza 3268 Istočnih Nijemaca našlo se u prihvatnom centru u Marienfeldeu.⁸⁹ Istočna Njemačka se raspadala, tvornice ostajale bez najkvalificiranijih radnika, liječnici i inženjeri gradili su zapadnonjemačko privredno čudo. Jezik je bio isti, bilo im je daleko lakše no drugim izbjeglicama uključiti se u nov život. Konrad Adenauer, zapadnonjemački konzervativni, katolički premijer, nadao se da bi se Istok mogao osušiti i pasti u naručje Zapada. Zapadna Njemačka ne samo da nije priznavala poslijeratne granice već je i najavila da će prekinuti odnose sa svim zemljama koje priznaju DDR.⁹⁰ Jugoslavija je bila jedina socijalistička država, osim Sovjetskog Saveza, gdje je postojala zapadnonjemačka ambasada sve dok Tito 1957. nije odlučio drukčije. Kolovoz 1961. u Berlinu bio je hladan i siv. Zeleno svjetlo iz Moskve, bez čega nikada nije smjela započeti dalekosežna akcija, stiglo je 6. srpnja. Moskvi je postajalo neizdrživo financiranje neuspjelog projekta. Istovremeno, neprestano su pritiskivali Berlin, grad koji je Hruščov opisao kao testise Zapada. Kad je poželio da Zapad jaukne, stisnuo bi u najvećem njemačkom gradu. Sjedinjene su Države uživale u vidljivom, jasnom dokazu da je zapadni sustav bolji od komunističkog, što su prebjeci dokazivali svakog dana.⁹¹ Istovremeno su se bojali za stabilnost poretka uspostavljenog u Hladnom ratu. Pad DDR-a ugrozio sigurnost Poljske i Istočne Europe, a to Moskva neće dopustiti. Stoga je predsjednik Kennedy pretpostavio da će se izgraditi nešto, „vjerojatno zid“, a „mi to nećemo moći spriječiti“.⁹² No operaciju „Ruža“, kako su nazvane pripreme 150 tona bodljikave žice, 18.200 betonskih prepreka, 400 kamiona i mobilizacija desetaka tisuća ljudi, nitko na Zapadu nije očekivao. U nedelju 12. kolovoza Walter Ulbricht organizirao je u Wandlitzu zabavu za najviše partijske i državne rukovodioce. Nakon nereda u Istočnom Berlinu

---

⁸⁸ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/zid-u-hladnom-ratu-nije-smetao-nikome-osim-nijemcima.-pa-tko-bi-usao-u-jos-jedan-rat-i-to-opet-zbog-berlina-576691>, 15. 9. 2023.

⁸⁹ Na istom mjestu.

⁹⁰ Na istom mjestu.

⁹¹ Na istom mjestu.

⁹² Taylor, 444.

1953. koje su ugušili sovjetski tenkovi, odlučeno je da se najvažniji istočnjemački političari iz Pankowa presele na sigurnije mjesto.⁹³ Dvadesetak skromnih vila u crnogoričnoj šumi, uz jezero, bilo je ograđeno. Iza ograde nalazile su se kuće za poslugu i osiguranje. Ulbricht je bio poklonik tjelesne aktivnosti, a Wandlitz je bio prava priroda, svega pola sata od Alexanderplatza, središta istočnonjemačke prijestolnice. Druženje je bilo uobičajeno dosadno sve dok Ulbricht nije rekao kako su se svi suglasili da se granica sektora zatvori. U ponoć 13./ 14. kolovoza 1961. Erich Honecker javio je generalštabu da zaduženje imaju i znaju. Operacija se odvijala brzo, pedantno, efikasno, a građani Istoka, više no oni Zapada, ostali su šokirani i mirni.⁹⁴ Zatvorene su 193 ulice koje su spajale sektore. Vrijeme za operaciju nije moglo biti bolje. U Parizu su svi bili na godišnjem odmoru. General De Gaulle u glavni se grad vratio tek 17. kolovoza, kad je sve bilo gotovo. Francuzi su bili zauzeti ratom u Alžiru, nije bilo želje za angažmanom u zemlji koju je francuski predsjednik toliko volio da je bio presretan s dvjema, ne samo s jednom Njemačkom.

Gradnjom Berlinskog Zida ulazi se u eru početka hladnoratovske podjele svijeta na istočni komunistički poredak i zapadni – liberalne demokracije. Simbol poslijeratne podjele Europe podignut je u kolovozu 1961. po nalogu vlasti DDR-a kako bi se zaustavio masovni odlazak stanovnika Istočnog Berlina u Zapadnu Njemačku. „Zid srama”, kako su ga prozvali na Zapadu, onemogućio je svaku komunikaciju između dva dijela grada. Zamišljen kao vojni bedem s promatračnicama i projektorima te opasan bodljikavom živom, zid je bio vidljiv podsjetnik na neuspjeh zapadnih saveznika i Sovjetskog saveza da postignu dogovor o Berlinu i mirovnim sporazumom okončaju Drugi svjetski rat.

---

⁹³ Wolfrum, str. 79.

⁹⁴ Jakovina, str. 274.

2. Berlinski zid prije pada

U ovom poglavlju istraživat će se okolnosti koje su prethodile rušenju Berlinskog zida. Mora se naglasiti i uloga Gorbačova koji je došao na vlast u SSSR-u (kao Generalni sekretar Komunističke Partije Sovjetskog Saveza), u procesima koji su doveli do dezintegracije i sloma komunističkog režima u Istočnoj Europi, to jest u državama takozvanog istočnog lagersa. Pisat će se o stanju u vremenskom periodu od 1985. godine do 1989., godine kada je srušen Berlinski zid. To je vrijeme koje povjesničari nazivaju krajem Hladnoga rata, jer su se društveni procesi počeli se naglo i ubrzano odvijati i na društvenom i na kulturološkom planu – unutar zemalja komunističkog bloka Istočne Europe, metaforički rečeno: „Željezna zavjesa počela je popuštati!“⁹⁵ U ožujku 1985. godine Mihail Gorbačov je postao generalni sekretar Komunističke partije SSSR-a.⁹⁶

U početku nije bilo jasno hoće li novi čovjek u Kremlju donjeti bitne promjene, ali su stvari počele da se odvijaju neočekivanom brzinom. On je ubrzo po dolasku na vlast pokrenuo dva programa: glasnost, koja je trebala da donese otvaranje, veće učešće javnosti u političkom životu i veće slobode, a drugi program nosio je ime perestrojka, i donosio je restrukturiranje zemlje kroz decentralizaciju procesa odlučivanja u ekonomiji, jačanje privatnih inicijativa i uvođenje tržišnog gospodarstva, da bi se povećala produktivnost.⁹⁷ Oba programa izazvala su veliku unutarnju konzervativnu opoziciju, iako cilj Gorbačova nije bio da okonča komunizam, već da ga reformira. A što konkretno Gorbačov ima sa Berlinskim zidom i njegovim rušenjem, koje je kasnije uslijedilo? Gorbačov je imao značajan utjecaj na miroljubive revolucije s kraja 80-ih godina 20. stoljeća. Postoji više faktora, koji su bili uzrok da se čaša narodnog nezadovoljstva u DDR-u prelila.⁹⁸ Na početku bio je to sam zid: zid ali i sustav koji je istovremeno predstavljao i održavao. Zid se nije nalazio na periferiji Istočne Njemačke, već u samom njenom središtu. Prolazio je kroz svako srce. Čak i ljudima iz ostalih zemalja Istočne Europe bilo je teško u potpunosti shvatiti psihičko

---

⁹⁵ Wolfrum, str. 55.

⁹⁶ Stojanović, Dubravka, *Rađanje Globalnog Sveta 1880 – 2015*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, 2015., str. 396.

⁹⁷ Stojanović, str. 397.

⁹⁸ Garton Ash, Timothy, *Mi građani: Revolucije 1989.*, Novi Liber, Zagreb, 1993., str. 49.

opterećenje koje je on predstavljao. Jedan liječnik iz Istočnog Berlina napisao je knjigu o stvarnoj bolesti, „bolesti zida“ – i naravno samoubojstvima – koji su iz toga proizašli. Na neki će način to poimanje političke i društvene situacije uvijek ostati tajnom, što objašnjava činjenicu da se Istočni Nijemci nisu ranije pobunili. Drugi uzročni faktor, po vremenu i po važnosti, bio je Mikhail Gorbačov. „Efekt Gorbačov“ kao nagovještaj promjena bio je u Istočnoj Njemačkoj najsnažniji, budući da je ona uvijek bila više okrenuta prema Sovjetskom Savezu – i ovisnija o njemu – nego bilo koja druga istočnoeuropska zemlja.⁹⁹ Nije bez razloga to što je ustavni amandman iz 1974. glasio: „Njemačka Demokratska Republika zauvijek je i neopozivo vezana uz Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika“. Godinama je istočnonjemačkoj mladeži govoreno: *Von der Sowjetunion lernen heisst siegen lernen* – Učiti od Sovjetskog Saveza znači učiti kako pobijediti. To su i učinili. Nekoliko su godina Istočni Nijemci, Gorbačovljevo ime i sovjetski primjer upravljali protiv svojih vladara.¹⁰⁰ A Gorbačov je i osobno dao posljednji poticaj: za svog posjeta tijekom kojeg se pridružio proslavi četrdesete obljetnice Njemačke Demokratske Republike 7. listopada 1989., proračunato je izjavio da „život sam kažnjava one koji kasne“ te da sovjetske vojne jedinice neće biti upotrijebljene za unutarnju represiju te (prema dobro informiranim zapadnonjemačkim izvorima) izravnim hrabrenjima ljudi poput Egona Krenza ili berlinskog šefa Partije Güntera Schabowskog da svrgnu Honeckera.¹⁰¹ Istočni blok 1980-ih počeo je „pucati po šavovima“. Najprije se to dogodilo u Poljskoj, gdje je nastao sindikat „Solidarnost“ koji je okupljao sve poljske domoljube i demokrate. Vođa sindikata Lech Walesa politički je mudro vodio pokret u okruženju još uvijek snažnog totalitarizma.¹⁰²

Godine 1985. započelo je, kako smo već pisali, razdoblje jačeg približavanja Istoka i Zapada s ciljem smanjenja i postupnog uništenja nuklearnog oružja. Demokratizacijom Sovjetskog Saveza, perestrojkom i glasnosti u vrijeme Mihaila Sergejeviča Gorbačova, započela je i demokratizacija zemalja Varšavskog ugovora.¹⁰³ Istovremeno, potkraj 1980-ih, Sovjetski Savez okončao je vojnu intervenciju u

---

⁹⁹ Garton Ash, str. 50.

¹⁰⁰ Isto, str. 51.

¹⁰¹ Sieren Frank, Schabowski Günter, *Wir haben fast alles falsch gemacht: Die letzten Tage der DDR*, Econ Verlag, Berlin, 2009., str. 147.

¹⁰² Dukovski, Darko, *Ozračljena Povijest- Uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, Leykam, Zagreb, 2012., str. 497.

¹⁰³ Na istome mjestu.

Afganistanu, a odmah potom, početkom 1990-ih, intenzivirani su pregovori SSSR-a i SAD-a o smanjenju i ograničenju nuklearnog naoružanja koji su se u prekidima vodili od lipnja 1982. do lipnja 1991. Ugovori o smanjenju i ograničenju nuklearnog naoružanja poznati su kao START 1 i START 2.¹⁰⁴ START 1 potpisan je 31. srpnja 1991., a stupio je na snagu 5. prosinca 1994. Potpisali su ga u Moskvi američki predsjednik George Herbert Walker Bush i ruski predsjednik Mihail Gorbačov.¹⁰⁵ Za Gorbačova bilo je od posebnog značaja da on i partija budu u službi svih sovjetskih republika, ne samo Rusije. U nadi da će neke reforme uživati veću podršku na periferiji nego u centru, on i njegovi suradnici često su putovali širom zemlje, pa tako i na Kavkaz i u srednju Aziju. Gorbačov je smatrao da se Sovjetski Savez treba razviti u stvarnu federativnu uniju ravnopravnih republika i da te republike moraju uživati najviši mogući stupanj autonomije.¹⁰⁶ Uporno je ponavljao svojim kolegama u Moskvi da reforma, ponajprije politička reforma, može uspjeti samo ako ima podršku odozdo, te da se mudrim pristupom mnogo toga može postići u republikama i uz njihovu pomoć. Krajem 1988. neke su republike postale aktivnije nego u prošlosti, kako u podršci reformi tako i u zastupanju vlastitih interesa.¹⁰⁷ Dva potpuno nepredvidiva događaja znatno su ubrzala reforme u Sovjetskom Savezu. U travnju 1986. eksplodirao je reaktor broj 4, u nuklearnoj elektrani Černobil pored ukrajinsko-bjeloruske granice. Eksplozija je u atmosferu ispustila goleme količine radioaktivnih čestica. Požar koji je u međuvremenu izbio stavljen je pod kontrolu herojskim naporima vatrogasaca i vojske.¹⁰⁸ Istočni Europljani vlast su Gorbačova promatrali u nevjerici. Prije svega, većina je – unutar i izvan komunističkih stranaka – pomislila da će reforme ojačati Sovjetski Savez, samim time i kontrolu Moskve nad njihovim zemljama. Čak i kad je Gorbačov počeo otvoreno nagovarati istočnoeuropske državnike da u svojim zemljama pokrenu reforme i kad je rekao da će u odabiru svoga puta imati veliku slobodu, malo tko mu je povjerovao.¹⁰⁹ Istočni Europljani su već svjedočili razdobljima sovjetske liberalizacije i znali su kako su završavala.

Godine 1987. postalo je jasnije, isprva unutar komunističkih partija, da je Gorbačov nešto potpuno novo na političkoj pozornici. Članovima partije koji su težili

---

¹⁰⁴ Strategic Arms Reduction Treaty.

¹⁰⁵ Dukovski, 498.

¹⁰⁶ Westad, Odd Arne, *Povijest Hladnog Rata, Fraktura*, Zagreb, 2021., str. 553.

¹⁰⁷ Westad, 554.

¹⁰⁸ Kershaw, Ian, *Od Nade i Natrag – Europa 1950. – 2017.*, Fraktura, Zagreb, 2018., str. 344.

¹⁰⁹ Westad, 555.

reformi Gorbačov je bio ostvarenje njihovih snova, ali su partijskim vođama, koji su strahovali od promjena, perestrojka i glasnost bili noćna mora. Kada je Gorbačovljevi glasnogovornik, duhoviti Genadij Gerasimov, upitan u Čehoslovačkoj kakava je razlika između Dubčekovih reformi 1968. i perestrojke, odgovorio je: „Devetnaest godina“. Istočnoeuropski komunisti koji su se protivili reformama imali su razloga za strah.¹¹⁰ Gorbačov je Istočni blok htio preobraziti u uspješnu europsku socijalističku zajednicu koja će postati konkurent kapitalističke europske zajednice na Zapadu. Htio je učiti iz iskustava naprednijih socijalističkih država, ponajprije Istočne Njemačke i to na sektoru tehnologije i njene primjene. Bio je također svjestan da sve istočnoeuropske države imaju goleme ekonomske koristi od Sovjetskog Saveza odakle se po vrlo niskim cijenama opskrbljuju energijom i sirovinama.¹¹¹ Gorbačov je držao kako bi bilo pravedno da se cijene unutar komunističke ekonomske zajednice – Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć, SEV-a – izjednače s cijenama na svjetskom tržištu i da budu isplaćivane u konvertibilnoj valuti. Politički bi Istočni Europljani svoje probleme trebali rješavati unutar Varšavskog pakta i SEV-a te podržavati vanjsku politiku Sovjetskog Saveza. Gorbačov je 1986. rekao istočnonjemačkom vođi Erichu Honeckeru da bi trebao činiti „... što smatra ispravnim za svoju zemlju, kao što mi u svojoj zemlji činimo ono što smatramo ispravnim. Najbolje je da jedni u druge imamo povjerenje.“¹¹² Sovjetski vođa je istočnoeuropskim komunistima pokušavao staviti do znanja da bi trebali proširiti oslonac svoje vladavine, upravo onako kao što to on to čini u Sovjetskom Savezu.¹¹³ Iako su svi istočnoeuropski vođe verbalno podržali sovjetske inicijative, većina se trudila odgoditi bilo kakvu značajnu promjenu što je dulje moguće. Znali su da će preuzeti rizik gubitka kontrole ako liberaliziraju svoje režime. Nadali su se da će perestrojka i glasnost zastati ili da se neće širiti izvan Sovjetskog Saveza.¹¹⁴ Odnosi Gorbačova i Honeckera ubrzo su zahladnjeli. Gorbačova je istočnonjemački vođa zamarao svojim upornim podsjećanjem da je Sovjetski Savez dužan zaštititi Istočnu Njemačku (DDR). Honecker se žalio na nimalo laskave napise o Istočnoj Njemačkoj u sovjetskom tisku. Kada je Reagan 1987. u svojem govoru pred Brandenburškim vratima izazvao sovjetskog vođu rečenicom: „Gospodine Gorbačov,

---

¹¹⁰ Connelly, str. 243.

¹¹¹ Holzer, Jerzy, *Komunizam u Europi- – Povijest pokreta i sustava vlasti*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 175.

¹¹² Isto, str. 177.

¹¹³ Westad, str. 555.

¹¹⁴ Isto, str. 556.

srušite ovaj zid!“, Gorbačov se uvrijedio.¹¹⁵ Rekao je svojim suradnicima da Amerikancima neće dopustiti da vode njegovu europsku politiku, ali je njegov glavni vanjskopolitički savjetnik Anatolij Černjajev zapisao u svoj dnevnik: „On je duboko u sebi svjestan da se taj problem ne može izbjeći i da će se Nijemci jednog dana ujediniti“.¹¹⁶ Gorbačova je posebno iritirala istočnonjemačka tvrdoglavost koja ga je priječila u približavanju Zapadnoj Njemačkoj, a preko nje i Zapadnoj Europi, što je bilo od iznimnog ekonomskog, ali i političkog značaja za Sovjetski Savez. Gorbačov nije odustao od stare sovjetske hladnoratovske zamisli koja je težila otuđiti Zapadnu Europu od Sjedinjenih Država.¹¹⁷ No kako su rasle sovjetske trgovačke i kreditne potrebe, tako su se mijenjali i Gorbačovljevi prioriteti. Znao je da je zapadnonjemačka ekonomija dinamo u srcu europske zajednice i značajan kreditor istočne Europe. Kako od SAD-a nije očekivao ekonomsku pomoć, Gorbačov se namjeravao osloniti na Zapadnu Njemačku, a dugoročno i na Japan. Usprkos tome, prvi pravi sastanak Gorbačova i zapadnonjemačkog kancelara Helmuta Kohla zbio se tek krajem 1988. godine.¹¹⁸ Istočna Njemačka se protivila, a Kohl je strahovao od utjecaja koji bi Gorbačov mogao imati na Zapadnu Europu gdje je uživao golemu popularnost.

„Gorbimanija“ je na Zapadu 1986. i 1987. dosegla vrhunac. Ispitivanje javnog mnijenja u Zapadnoj Njemačkoj pokazala su da je Gorbačov daleko najpopularniji svjetski političar, znatno ispred Reagana, Kohla i Margaret Thatcher.¹¹⁹ Gorbačov nije ostvario svoj cilj – reformirani i učinkoviti komunizam, oslobođen vlastitih mana. Zapravo podbacio u svojim nastojanjima u potpunosti. Unatoč tom, njegovo postignuće nije nimalo manje zadivljujuće. U SSSR-u nisu postojale neovisne, pa čak ni one napola autonomne institucije koje bi mogle pokrenuti kritičare i reformiste – sovjetski sustav mogao se razmontirati isključivo iznutra, a inicijativa je mogla doći samo odozgo.¹²⁰ Uvodeći prvo jedan čimbenik promjene, a zatim i one ostale, Gorbačov je postupno nagrizao upravo onaj sustav s pomoću kojega se uzdigao na vlast. Koristeći neograničene ovlasti generalnog sekretara Partije, iznutra je uspio izvaditi utrobu samoj partijskoj diktaturi. Bio je to značajno i dotad neviđeno postignuće, koje nitko

---

¹¹⁵ Vukadinović, Radovan, *Međunarodni odnosi od Hladnog Rata do Globalnog Poretka*, AKD, Zagreb, 2001., str. 236.

¹¹⁶ Isto, str. 237.

¹¹⁷ Doddoli Luciano, Maradei Manlio, *Svijet poslije II. svjetskog rata*, Marjan tisak, Split, 2005., str. 89.

¹¹⁸ Judt, Tony, *Poslije rata 2 – povijest Europe od 1945. godine*, V.B.Z. d.o.o., Zagreb, 2022., str. 180.

¹¹⁹ Judt, str. 187.

¹²⁰ Lozo, Ignaz, *Gorbatschow- Der Weltveränderer*, WBG Theiss, Berlin, 2021., str. 55.

nije mogao predvidjeti čak ni 1984., kada je umro Černjenko, stoga nitko to i nije predviđao. Gorbačov je, po mišljenju jednog od svojih bliskih savjetnika, bio „genetska pogreška unutar sustava“.¹²¹

U retrospektivi se može hrabro zaključiti da je njegov uspon bio upravo sablasno pravovremen; budući da je sovjetski sustav posrtao, pojavio se vođa koji je shvatio što se događa i uspješno pronašao strategiju izlaska iz imperija. Pravi čovjek u pravo vrijeme? Možda. Mihail Gorbačov, ni u kom slučaju nije bio samo još jedan aparatčik.¹²² Ipak, zasigurno nije znao što zapravo čini – jer da je znao, vjerojatno bi premro od straha. Njegovi kritičari bili su dalekovidniji. S jedne strane, partijski tvrdolinijaši posve su razumljivo mrzili Gorbačova – mnogi od njih zdušno su podržali ono zloglasno pismo objavljeno u novinama *Sovjetskaja Rusija*, 13. ožujka 1988., u kojemu Nina Andrejeva, lenjingradska učiteljica, gnjevno upozorava da će nove reforme državu neizbježno odvući u kapitalizam.¹²³ S druge strane, Gorbačov nikad nije imao bezrezervnu podršku radikalnih reformista, koji su bivali sve nezadovoljniji njegovom očitom neodlučnošću. Jedna od Gorbačovljevih slabosti bila je ta što je, da bi održao nadzor nad događajima, osjećao obvezu da zauzme, kad god je bilo moguće, središnji položaj; poticao je nove ideje, ali uvijek bi se vraćao u okrilje partijskih konzervativaca, i to baš u trenucima kada bi radikalni reformisti poput Jakovljeva ili Borisa Jeljcina pritiskali da ide do kraja.¹²⁴ Takva oklijevanja, Gorbačovljeva prividna neodlučnost da do kraja provede logiku vlastitih inicijativa, kao i njegovo ustrajavanje da se ne ode predaleko, razočarali su mnoge od njegovih prvotnih zagovornika. Problem je bio u činjenici da bi, predajući partijski monopol na moć i inicijativu, Gorbačov, shodno tomu, u velikoj mjeri ograničio i opseg vlastitog utjecaja.¹²⁵ Posljedično, bio je prisiljen stvarati taktičke saveze i titrati između ekstremnih stavova. Poznata je to neugodna nužnost i svih demokratskih političara – no u očima nacije koja se sedamdeset godina navikavala na diktaturu, takvi su potezi Gorbačova učinili jednostavno slabićem. Od samog početka 1989. popularnost sovjetskog predsjednika u anketama neprekidno je padala. Do jeseni 1990. Gorbačova je podržavalo samo 21 posto javnosti. Još mnogo prije pada s vlasti,

---

¹²¹ Lozo, str. 62.

¹²² Isto, str. 59.

¹²³ Taubman, William, *Gorbachev: The Man and His Era*, W. W. Norton & Company, New York, 2017., str. 331.

¹²⁴ Isto, str. 332.

¹²⁵ Gorbachev, Mikhail, *Memoirs*, Doubleday, London, 1996., str. 609.

Gorbačov je pao u nemilost. No, samo u domovini – drugdje je i dalje cvjetala Gorbimanija.¹²⁶ Tijekom Gorbačovljevih sve učestalijih inozemnih posjeta slavili su ga svi zapadnoeuropski političari i dočekivale su ga oduševljene gomile ljudi. Potkraj 1988. godine, Margaret Thatcher, jedna od njegovih najvećih obožavateljica, proglasila je kraj Hladnog rata. Gledano iz Istočne Europe, to se činilo malo preuranjenim – no Mihail Gorbačov bio je u Velikoj Britaniji iznimno omiljena pojava.¹²⁷

U „narodnim demokracijama“ domaća postignuća sovjetskoga vođe, iako uredno bilježena, vrijedila su manje od njegovih međunarodnih pojavljivanja, osobito onoga poznatog govora u Ujedinjenim narodima, 7. prosinca 1988. godine.¹²⁸ Nakon što je najavio jednostrano smanjenje broja sovjetskih konvencionalnih snaga u Europi, Gorbačov je otišao korak dalje i svojim je slušateljima objavio da je „sloboda izbora univerzalno načelo. I ne smije biti iznimaka.“¹²⁹ Bilo je to više od odbacivanja Brežnjevljeve doktrine, bilo je to priznanje da Moskva neće koristiti silu da bi svoju inačicu „socijalizma“ nametnula bratskim državama.¹³⁰ Ono što je Gorbačov prihvatio kao činjenično stanje, i što je istoga trenutka shvaćeno kao takvo, bilo je da su građani satelitskih država slobodni krenuti svojim putem. Istočna Europa pripremala se ponovno ući u povijest. Pod Gorbačovljevim vodstvom, Sovjetski Savez je nakon 1985. sve više smanjivao nadzor nad svojim satelitskim državama.¹³¹ Ipak, implikacije tog sve manjeg nadzora i dalje ostaju nejasne. Narodne demokracije i dalje su vodile autoritarne partijske klike čija je moć počivala na masivnom represivnom aparatu. Njihove policijske i obavještajne službe i dalje su bile čvrsto vezane i pod nadzorom sovjetskog sigurnosnog sustava, te su još uvijek djelovale napola neovisno o tamošnjim vlastima.¹³² I dok su vladari u Pragu, Varšavi ili Istočnome Berlinu počeli shvaćati da više ne mogu računati na bezuvjetnu podršku Moskve, ni oni, a ni njihovi podanici, nisu posve jasno poimali što to uistinu znači. U prvim godinama svoje vladavine Mihail Gorbačov je pokušao iscrtati novu političku mapu Sovjetskog Saveza, ali i svijeta. U Hladnom ratu više nije vidio nikakav smisao, u svakom slučaju u njegovom nekadašnjem obliku globalnog sukoba i odsutnosti interakcije.¹³³ Njegove

---

¹²⁶ Gaddis, John Lewis, *Der Kalte Krieg: Eine neue Geschichte*, Pantheon Verlag, Berlin, 2008., str. 166.

¹²⁷ Isto, str. 168.

¹²⁸ Judt, str. 195.

¹²⁹ Gaddis, str. 194.

¹³⁰ Judt, 200.

¹³¹ Garton Ash, 108.

¹³² Isto, str. 109.

¹³³ Westad, str. 560.

početne pozicije bile su marksističko-lenjinističke, tj. marskističke i lenjinističke. Vjerovao je u materijalističku analizu, ali i u sposobnost male i odlučne manjine da djeluje u ime cijelog društva. Uvidio je da Sovjetski Savez mora posvojiti neke elemente zapadne prakse želi li sačuvati i unaprijediti socijalizam.¹³⁴ Bio je uvjeren da učenje i prihvaćanje tuđih iskustava nisu znak slabosti, nego snage. Nadao se da će njegove državničke sposobnosti i vlast komunističke partije zajamčiti uspjeh perestrojke. Tri su unutarnja faktora ugrozila Gorbačovljev projekt. Sovjetska ekonomija tonula je u krizu, djelomice i zbog kaosa koji su prouzročile nedorečene reforme. Širom Sovjetskog Saveza ljudi su se okrenuli protiv partijske hijerarhijske strukture.¹³⁵ Konačno, značajan broj sovjetskih dužnosnika, pa i Gorbačovljevih bliskih suradnika, počeo je gubiti vjeru u temeljne postavke socijalizma. Generalni sekretar zatekao se između partijskih konzervativaca, koji su htjeli stabilnost i političku kontrolu, i onih koji su bili spremni napustiti partiju zbog vlastitih planova o budućnosti svoje zemlje, ali i osobnih interesa. Gorbačov je težio političkoj, ekonomskoj i ustavnoj reformi, ali bez napuštanja socijalističkih postignuća.¹³⁶ Otvoreno je govorio kako je njegov cilj pravna država u kojoj partijska vlast neće biti uklonjena nego ograničena zakonom. U listopadu 1988. rekao je Politbiro da je „ (...) reorganizacija aparata u uskoj vezi s uspostavom vladavine prava. Čitava struktura naše države i našeg društva mora počivati na zakonitosti, dakle na ograničenjima propisanim zakonom. Nitko nema pravo prekoračiti okvire zakona, kršiti zakon. Najveći prekršitelj zakona, sjedi upravo ovdje, za ovim stolom, a to su Politbiro i Sekretarijat Centralnog komiteta.“¹³⁷

U svojoj vanjskoj politici Gorbačov je težio prevladavanju Hladnog rata i približavanju zapadnoj Europi, posebno europskoj socijaldemokraciji. U razgovorima s bivšim njemačkim kancelarom Willyjem Brandtom, sada predsjednikom Socijalističke internacionale, i sa španjolskim socijalističkim premijerom Felipeom Gonzalezom, priznao je da je „razgovarati s vama istodobno lako i teško za nas. Lako, jer nam razina uzajamnog razumijevanja omogućuje da otvoreno razgovaramo kao prijatelji o bilo čemu. Teško nam je jer ne možemo riješiti probleme pukim frazama.“¹³⁸ Willyju Brandtu je 1989. rekao da je „nastupilo vrijeme da pokušamo prevladati raskol

---

¹³⁴ Medvedev, Zores, *Gorbačov*, Globus Zgb., Zagreb, 1988., str. 161.

¹³⁵ Zinovjev, Aleksandar, *Gorbačevizam*, Akvarijus, Beograd, 1990., str. 110.

¹³⁶ Isto, str. 111.

¹³⁷ Medvedev, str. 163.

¹³⁸ Vukadinović, Radovan, *Amerika i Rusija*, Politička kultura, Zagreb, 2008., str. 170.

iz 1914.“ Gorbačov je aludirao na staru težnju Rusije da se poveže s Europom, ali i na pomirenje ljevice koju su razjedinile suprotstavljene reakcije na Prvi svjetski rat, u vrijeme rane geneze Hladnog rata.¹³⁹

Gorbačovljeve vizije novog međunarodnog poretka nisu se ograničile na Europu. Okončanje Hladnoga rata za njega je značilo više od pukog povratka na koncepciju državnog interesa, nalik na onu iz devetnaestog stoljeća, prije Hladnog rata. Htio je bolje organizirani svijet u kojem će Ujedinjeni narodi i sveobuhvatni sustav međunarodnih sporazuma uređivati odnose među državama i spriječiti bezobzirno ubijanje kojem su obje strane tijekom Hladnog rata prečesto bile sklone u regionalnim sukobima.¹⁴⁰ U svjetlu težnji Sjedinjenih Država da se cijeli svijet okrene u smjeru njihovog poimanja osobne slobode i slobode tržišta, Gorbačovljeve vizije mogu se doimati naivnima. Bio je to, međutim, još jedan dojmljiv primjer kako u roku od samo nekoliko godina, odlučan državnik može redefinirati svrhu i ciljeve sovjetske države, kao i samo razumijevanje sovjetske vlasti i moći.¹⁴¹ Gorbačov je utjecao i na razvoj događaja u Njemačkoj Demokratskoj Republici krajem 80-ih godina. Moramo napomenuti perestrojku i glasnost i kako su te reforme imale odjek u Istočnoj Njemačkoj kao sovjetskoj satelitskoj državi. Gorbačov je bio odlučan povesti svoju zemlju, SSSR, iz propadanja u novo tisućljeće i ubrzao je taj proces. Osobito je trebalo uvesti gospodarske reforme.¹⁴² Gorbačov je namjeravao dopustiti elemente slobodnog tržišta, ublažiti centralno planiranje i dopustiti privatno vlasništvo u ograničenoj mjeri, a sve u cilju povećanja učinkovitosti gospodarstva. Ovaj ubrzano pokrenuti proces postao je u svijetu poznat kao "perestrojka" tj. transformacija. Osim toga, želio je kombinirati ta ekonomska restrukturiranja s određenim povećanjem demokracije, no u početku ne dotičući se vodeće uloge partije. U svakom slučaju, društvene i političke procese trebalo je učiniti transparentnijima, to je bio sadržaj reformi pod imenom glasnost.¹⁴³ To je uključivalo slobodu govora i tiska, modernizaciju aparata moći, širenje vladavine prava i liberalizaciju u kulturnom i medijskom sektoru.

Gorbačov se pokazao stanovništvu, tražio je stvarnost svakodnevnog sovjetskog života izvan domene šaptača i slatkorječivih govornika. On je vodio

---

¹³⁹ Isto, str. 171.

¹⁴⁰ Westad, str. 561.

¹⁴¹ Isto, str. 562.

¹⁴² Wolfrum, str. 119.

¹⁴³ Isto, str. 120.

politiku dijaloga, to je bio njegov stil koji je prenio i na područje svoje vanjske politike. Ovdje je novi čovjek imao za cilj okončati Hladni rat, ili barem ga ukrotiti razoružanjem, jer su strašni vojni izdaci neumitno vodili Sovjetski Savez u propast, štoviše, rat u Afganistanu morao je biti okončan.¹⁴⁴ Namjera Gorbačova bila je ta da se Sovjetski Savez integrira u „europski dom“ i poveže sa svjetskim gospodarstvom. Pokazalo se da je sovjetski imperij bio preopterećen i da je apsolutna kontrola nad Istočnom Europom postala gubitnička ideja za svjetsku silu.¹⁴⁵ Dakle, Mihail Gorbačov nije samo želio reforme radi reformi samih, nego Sovjetskom Savezu bile su potrebne sada kao pitanje života i smrti. U njegovim očima, reformirana Istočna Europa mogla bi biti most prema Zapadu – a on je apsolutno trebao Zapad za modernizaciju vlastitog gospodarstva. Gorbačovljeva posebna pozornost uskoro je pala na ekonomski jaku Saveznu Republiku Njemačku.¹⁴⁶ U početku su odnosi bili zategnuti. Kancelar Helmut Kohl bio je namjerno odsječen od strane Sovjeta gotovo dvije godine. Uvrijedili su se zbog strašnog promašaja: u intervjuu za "Newsweek" u listopadu 1986. Kohl je izjednačio moskovskog predsjednika Gorbačova s Hitlerovim ministrom propagande Josephom Goebbelsom.¹⁴⁷ Kohl je ubrzo požalio zbog toga, ali politički je dijalog zastao. Gorbačov je intenzivirao kontakte s Velikom Britanijom, SAD-om i Italijom, kako bi Nijemcima očitao lekciju. Gorbačovljevo "novo razmišljanje" bilo je ravno revoluciji: kada je sovjetski glavni sekretar u studenom 1986. govorio svojim suradnicima o reorganizaciji međusobnih odnosa, najavio je kraj Brežnjevljeve doktrine koja je Sovjetskom Savezu davala pravo na intervenciju u satelitskim državama istočne Europe, a koja je bila trajala još od Praškog Proljeća 1968. godine.¹⁴⁸ Zvona za uzbunu upalila su se za istočnonjemačke drugove jer se režim SED-a temeljio na vojnom jamstvu Crvene armije. Erich Honecker i gerontokrati SED-a (prosječna dob u Politbirou bila je 63 godine), gledali su na mladića u Kremlju s krajnjim skepticizmom.¹⁴⁹ Potajno su se nadali da će on uskoro pasti kao i ostali što su prije njega. Reakcije na perestrojku i glasnost bile su raznolike u čitavom istočnom bloku. Kao prvo svi istočnoeuropski šefovi država bili su stariji od Gorbačova i drugo, svi

---

¹⁴⁴ Flemming, Thomas, *Die Berliner Mauer – Geschichte eines politischen Bauwerks*, Be.bra verlag, Berlin, 2019., str. 103.

¹⁴⁵ Flemming, str. 104.

¹⁴⁶ Schulze, Hagen, *Kleine deutsche Geschichte*, DTV Deutscher Taschenbuch, München, 2008., str. 188.

¹⁴⁷ Isto, str. 190.

¹⁴⁸ Schorlemmer, Friedrich, *Eisige Zeiten – Ein Pamphlet*, Btb, Minhen, 1996., str. 135.

¹⁴⁹ Wolfrum, str. 121.

oni su bili dugo na vlasti.¹⁵⁰ Za razliku od Gorbačova, oni nisu imali priliku smatrati prethodnike odgovornima za nepoželjan razvoj događaja u prošlosti. Za "eru stagnacije" o kojoj je govorio, sami su sebi krivi bili i odgovorni. Uostalom, Mađarska i Poljska pokušale su kopirati novu politiku.¹⁵¹ Čehoslovačka i Bugarska u osnovi nisu željele imati ništa s tom politikom, ali su barem oklijevajući slijedile svog velikog brata. DDR je bio potpuno drugačiji: u cijelom Istočnom bloku samo su stari staljinisti u Rumunjskoj bili tvrdoglavi kao SED koji nije dobro pazio na novu politiku.¹⁵² Na jedanaestoj stranačkoj konferenciji SED-a sredinom travnja 1986., jasna je poruka bila: perestrojka i glasnost – ne hvala! Kako bi trebala izgledati takva transparentnost u DDR-u? Je li se trebalo razgovarati o zločinima staljinizma i otvoreno govoriti o Berlinskom zidu?

Stara nomenklatura SED-a strahovala je za svoj legitimitet. Zauzvrat, Honecker je počeo izjavljivati nacionalističke tonove i propagirati "socijalizam u bojama DDR-a".¹⁵³ Sedamdesetpetogodišnji glavni ideolog Partije socijalističkog jedinstva Njemačke, Kurt Hager, bio je jedan od najžešćih kritičara Rusije. Kad ga je zapadnonjemački časopis „Stern“ u travnju 1987. intervjuirao o odnosu DDR-a i SSSR-a, stidljivo je optužio sovjetsko vodstvo da skreću od Lenjinova učenja, dok je SED branio njegovu ostavštinu: "Osjećate li se, usput recimo, ako je vašem susjedu stan zamijenjen tapetama, obaveznim zalijepiti i svoj stan?" upitao je novinare. Sve te primjedbe ne samo da su bile usmjerene prema velikom bratu, nego i prema istočnonjemačkom stanovništvu. No što se SED više bunio protiv Gorbačova, to su rasle simpatije prema njemu u DDR-u. Prevladavajuće mišljenje vladajućih SED-a nije bilo bez logike – s obzirom na svoj politički i strateški izložen položaj, kao zapadna predstraža socijalizma, DDR-u su bili potrebni mir i stabilnost.¹⁵⁴ Vodstvo SED-a bojalo se da bi DDR mogao izgubiti svoju funkciju mosta prema Zapadu, budući da se Gorbačovljev odnos sa zapadnonjemačkom vladom popravio u onoj mjeri u kojoj se pogoršao odnos SED-a sa šefom Kremļa.¹⁵⁵ Na Zapadu su bili svi pod dojmom ovog energičnog, ali pametnog i simpatičnog sovjetskog vođe - Mihaila Gorbačova, kao i

---

¹⁵⁰ Schorlemmer, str. 136.

¹⁵¹ Gorbatschow, Mihail, *Wie es war*, Ullstein, Berlin, 1999., str. 64.

¹⁵² Walker, Martin, *The Cold War: A History*, Henry Holt and Company, New York, 1994., str. 206.

¹⁵³ Sabrow Martin, Schattenberg Susanne, *Die letzten Generalsekretäre - Kommunistische Herrschaft im Spätsozialismus*, Ch. Links Verlag, Berlin, 2018., str. 180.

¹⁵⁴ Küchenmeister, Daniel, *Honecker - Gorbatschow, Vieraugengespräche*, Dietz, Berlin, 2013., str. 216

¹⁵⁵ Isto, str. 231.

njegove elegantne supruge Raisa. Ljubaznost i osebujan humor gospodina Gorbačova zajedno sa šarmom njegove supruge ostavili su najveći dojam na britanski tisak, napisao je londonski *Times* 17. prosinca 1986. godine.¹⁵⁶ Za to vrijeme, Gorbačov je posjetio šefove britanskih kompanija, koji su tada pohvalili njegove ustupke.

U zapadnoeuropskom tisku Gorbačov, prijateljski nastrojen komunist nazivan je "čudom od djeteta" i "crvena zvijezda koja izlazi na istoku". Za američki časopis "Time", Mihail Gorbačov bio je čovjek godine (1988.), dok je „Washington Post“ smatrao da je on "drugi mesija" na zemlji. Gorbačov je bio glumac i umjetnik za uvjeravanje, a njegova knjiga "Perestrojka" prodana je u više od pola milijuna primjeraka u godinu dana, 80% Zapadnih Nijemaca imalo je o njemu pozitivno mišljenje, a daleko iza njega bio je američki predsjednik, koji je povodom svog posjeta Berlinu 12. lipnja 1987. galamio preko Berlinskog zida: "Gospodine Gorbačov, srušite ovaj zid!"¹⁵⁷ Kad je godinu dana ranije ugledao "antifašistički zaštitni zid", i sam Gorbačov je imao tako mrzovoljan izraz lica kao dotad ni jedan državni gost u DDR-u prije njega. Berlinski zid, to „čudovište“, mu se očito nije svidjelo, pa se u mikrofone novinara, koji su stajali na Brandenburškim vratima, proročki i vragolasto izrazio: "Opasnosti vrebaju one koji ne reagiraju na život". Honecker se žalio da se sada mora boriti na "dva fronta".¹⁵⁸ U odnosima dvojice najmoćnijih ljudi Istočnog bloka, dominirale su kurtoazne fraze, točnije besmisleno čavrljanje. Udaljeni jedan od drugoga – po godinama, temperamentu, karakteru i idejama – njih dvojica se nikada nisu uspjeli složiti. Prema memoarima Gorbačova, nikad se nije razvilo pravo povjerenje njega prema Honeckeru, samo su se tolerirali. Gorbačov također piše da Istočni Nijemci nipošto nisu bili marionete kakvima ih je Zapad uvijek prikazivao.¹⁵⁹ Na kraju bi se ipak ponašali kao „veći katolici od pape“.

Ako se čita dalje u memoarima, vidi se kako Gorbačov još uvijek teži pravednoj prosudbi: "Moj osobni stav prema Erichu Honeckeru, kao i prema mnogim drugim njemačkim komunistima, također je oblikovan drugim stvarima - prije svega činjenicom da su dali doprinos o zbližavanju dvaju naroda, koje je nacionalsocijalizam upleo u

---

¹⁵⁶ Stöver, Bernd, *Der Kalte Krieg - 1947-1991. Geschichte eines radikalen Zeitalters*, C.H.Beck, Berlin, 2017., str. 317.

¹⁵⁷ Isto, str. 342.

¹⁵⁸ Isto, str. 343.

¹⁵⁹ Branson Louise i Doder Duško, *Put bez povratka – Politička biografija Mihaila Gorbačova*, izdavač: Filip Višnjić, Beograd, 1991., str. 259.

krvavi sukob.¹⁶⁰ Gorbačovljevi oprezni pokušaji da uvjeri Honeckera u potrebu za reformama, također u pogledu održivosti DDR-a odbijali su se i uvijek je nailazio na zid nerazumijevanja. Gorbačov je jasno kritizirao ostarjelo vodstvo SED-a i vodstvo u DDR-u, a to se Honeckeru nije svidjelo. Za njega je perestrojka bila reforma protiv sebe, a glasnost kritika protiv sebe.¹⁶¹ U studenom 1988. dogodilo se nešto nečuveno: sovjetske novine "Sputnik" uklonjene su iz pošte DDR-a, što je bilo jednako zabrani to jest cenzuri, što je bilo objašnjeno da ne doprinose jačanju njemačko-sovjetskog prijateljstva i skreću u reakcionarno pisanje protiv režima, što je tvrdila vladajuća SED partija. Istodobno je pet povijesno-kritičnih sovjetskih filmova, uklonjeno s kino programa DDR-a. Otkako se Gorbačov pojavio, Ministarstvo državne sigurnosti (STASI), primijetilo je pojačani interes mnogih Istočnih Nijemaca za ruski jezik i kulturu – te je cenzuriralo Gorbačovljeve govore.¹⁶² Čak i oni najneiskusniji među drugovima iz SED-a, mogli su vidjeti da je novonastala situacija ozbiljnija nego ikad: za njih je neprijatelj bio u vlastitom taboru. Također, i unutar SED-a se bruhalo, a bilo je i tamo nekih reformatora koji su tražili Honeckerovu ostavku.¹⁶³ Gorbačov je bio neodlučan treba li prihvatiti poziv istočnonjemačkog šefa države na proslavu 40. obljetnice DDR-a 7. listopada 1989. godine. Odbiti bi bila uvreda, a odlazak tamo bi se mogao protumačiti da mora zauzeti stajalište i dopustiti da bude uvučen u unutarnje stvari DDR-a, suprotno načelima "novog razmišljanja".

Gorbačov je nakon dugog promišljanja, ipak odlučio otići na tu obljetnicu i prihvatio je poziv od Honeckera.¹⁶⁴ Valentin Falin, šef međunarodnog odjela Centralnog komiteta KPSS-a, objasnio je pozadinu svega toga : "Ako on (Gorbačov) ne ode, onda će se Honeckerov pad dogoditi čak i ranije, možda čak na dan 40. obljetnice, jer bi to bila jasna poruka da Moskva povlači svoju političku i psihološku potporu prema DDR-u. Drugo, ukazali smo Gorbačovu da je prethodno sve svoje razgovore s Honeckerom vodio nasamo. Oni ili nisu bili poznati drugim čelnicima DDR-a ili samo u Honeckerovoj verziji. Stoga bi kao uvjet za svoj put u Berlin trebao staviti priliku da se sastane s cijelim rukovodstvom Republike."¹⁶⁵ Drugog dana svoga

---

¹⁶⁰ Küchenmeister, str. 127.

¹⁶¹ Weber, Hermann, *Geschichte der DDR*, dtv, Berlin, 2000., str. 284.

¹⁶² Weber, str. 286.

¹⁶³ Wolfrum, str. 326.

¹⁶⁴ Gedmin, Jeffrey, *The Hidden Hand - Gorbachev and the Collapse of East Germany*, AEI Press, Washington, 1992., str. 149.

¹⁶⁵ Gedmin, str. 153.

posjeta Berlinu, Gorbačov je konačno dobio tu priliku. Nakon trosatnog razgovora oči u oči s Honeckerom, u kojem potonji nije bio "uvjeren na otvorenu raspravu", nego je prezentirao još jedno "detaljno izvješće o uspjehu", predsjednik SSSR-a Gorbačov se obratio cijelom vodstvu SED-a.¹⁶⁶ U tom kontekstu izrečene su one poznate riječi Gorbačova „da život kažnjava onog tko zakasni“. "Učiti od Sovjetskog Saveza znači učiti pobjeđivati" i "Gorbi, Gorbi" skandirale su oporbene skupine u DDR-u, a Gorbačov je za njih predstavljao posljednji svjetionik nade.¹⁶⁷ Gorbačov nije želio ukinuti DDR, niti uništiti Sovjetski Savez, ali nije ni uzvratilo snagom svojih bajuneta kada se tijekom događaja više nije mogao promijeniti. Berlinski zid, za koji je njegov glavni graditelj Honecker 1989. tvrdio da će i dalje stajati još stotinu godina pao je, i Istočni Nijemci uspjeli su protjerati dužnosnike SED-a s njihovih položaja, jer su vojnici sovjetske Crvene Armije ostali u svojim vojarnama i nisu pružali nikakav otpor toj mirnoj narodnoj revoluciji.¹⁶⁸ Mihail Gorbačov nije uzdrmao svoja osnovna načela "novog razmišljanja", za njega su vrijedili nacionalno samoodređenje i nemiješanje u unutarnje stvari drugih država. Bilo je to prvi put u četrdeset godina da Moskva nije krvavo ugušila pobunu u svojoj zemlji.

Kako je uopće došlo do rušenja Berlinskog zida? Postoji više razloga zašto je to tako. Nekoliko čimbenika i događaja u konačnici je učinilo mogućim pad Zida 1989., a s njim i ujedinjenje Njemačke. Reforme sovjetskog predsjednika Mihaila Gorbačova, ekonomska kriza, masovni egzodus stanovništva na Zapad i mirni prosvjedi građana DDR-a iznudili su kraj diktature DDR-a. Zid je 28 godina učvršćivao političku podjelu Njemačke i Europe. Bio je to svjetski simbol Hladnog rata, koji je politički podijelio svijet na istočnu i zapadnu hemisferu. Postao je simbol bankrota diktature koja je mogla preživjeti samo ugnjetavanjem i zatvaranjem svojih ljudi.¹⁶⁹ Mirna revolucija 1989. pomela je režim i prisilila na pad Zida. Godinu dana kasnije Njemačka se ponovno ujedinila, 41 godinu nakon osnivanja Savezne Republike Njemačke i Njemačke Demokratske Republike.¹⁷⁰ Izborom Mihaila Gorbačova 1985. za generalnog sekretara Centralnog komiteta Komunističke partije Sovjetskog Saveza, politika se u SSSR-u polako počela mijenjati. Gorbačovljeve reforme, perestrojka

---

¹⁶⁶ Kunze, Thomas, *Staatschef a.D. - Die letzten Jahre des Erich Honecker*, CH. Links, Berlin, 2001., str. 176.

¹⁶⁷ Kunze, 181.

¹⁶⁸ Bordato, Augusto, *DDR: Remembering East Germany*, Contrasto, Rim, 2015., str. 77.

¹⁶⁹ Behling, Klaus, *Leben in der DDR - Alles, was man wissen muss*, Verlag: Bild und Heimat, Berlin, 2018., str. 663.

¹⁷⁰ Behling, 664.

(restrukturiranje) i glasnost (otvorenost) imale su za cilj - reformirati staljinistički sustav u Sovjetskom Savezu. Njegove unutarnjopolitičke namjere bile su: tehnološki napredak, borba protiv korupcije, zatvaranje gubitaških tvrtki, manje birokracije i poboljšanje opskrbe robom široke potrošnje. Na vanjskopolitičkom planu, Gorbačov je želio postići mjere razoružanja, politiku detanta i gospodarsku suradnju sa Zapadom.¹⁷¹ U siječnju 1987. kritizirao je pogreške KPSS-a u svom programskom govoru i pozvao na demokratsku transformaciju partije i društva. Tu je presudno bilo ukidanje "Brežnjevljeve doktrine". Čineći to, Gorbačov je uvjeravao zemlje Istočnog bloka izvan SSSR-a, da će poštivati njihovu neovisnost i da nikada neće vojno intervenirati, čime je zapravo utrput demokratizaciji tih zemalja. Poljska i Mađarska bile su prve zemlje koje su provele političke reforme.¹⁷² U DDR-u se vlada SED-a držala svog krutog kursa. No, mnogi su građani DDR-a primjećivali svaki korak naprijed u "bratskim državama" i provodili odmor u reformskim zemljama.¹⁷³

Ovaj razvoj događaja postao je škakljiv problem za SED. Taj politički razdor kulminirao je zabranom sovjetskog časopisa "Sputnik" u studenom 1988. Prema volji državnog vrha, novi način razmišljanja se uopće ne bi trebao širiti. Ova mjera, koja je daleko nadilazila cenzuru, naišla je na nerazumijevanje i ogorčenje stanovništva, ali i brojnih stranačkih članova. Kritika stranačkog vodstva je rasla. Sve brojnija većina ljudi u DDR-u shvatala je da politički i ekonomski uvjeti ne mogu dugoročno ostati isti!¹⁷⁴ Malo prije pada Zida, DDR je bio suočen s ekonomskom propašću. Ekonomski model centralno planiranog gospodarstva nije funkcionirao. Osnovno načelo bilo je centralno planiranje i kontrola proizvodnje i distribucije robe. Sredstva za proizvodnju i bankarstvo bili su u rukama države. Nekoliko sektora gospodarstva, poput zrakoplovstva i naoružanja, postiglo je vrhunske rezultate, ali proizvedeno je suštinski premalo robe koja bi se mogla plasirati na svjetsko tržište. Proizvodi i sirovine koji nisu postojali u Istočnom vijeću za uzajamnu ekonomsku pomoć (COMECON-u) morali su se uvoziti za čvrstu valutu.¹⁷⁵ Zbog straha od nemira vodstvo DDR-a nije se usudilo podići subvencionirane cijene stanarine i osnovnih namirnica, usluga i prijevoza. Na kraju je više od četvrtine državnog proračuna iskorišteno za subvencioniranje cijena – DDR je

---

¹⁷¹ Hoyer, Katja, *Beyond the Wall: A History of East Germany*, Basic Books, London, 2023., str. 368.

¹⁷² Hoyer, str. 370.

¹⁷³ Kershaw, Ian, *Do nade i natrag - Europa 1950.- 2017.*, Fraktura, Zagreb, 2018., str. 387.

¹⁷⁴ Kershaw, str. 388.

¹⁷⁵ Gedmin, str. 157.

živio iznad svojih mogućnosti. Desetljećima je gospodarstvo DDR-a živjelo od svojih zaliha. Državna potrošnja bila je veća od prihoda nekoliko proizvodnih sektora. Većina proizvodnih pogona bila je u katastrofalnom stanju, a cestovna i željeznička mreža bila je uglavnom ista kao prije Drugog svjetskog rata. Produktivnost u DDR-u bila je samo oko trećine one u Saveznoj Republici. Osim toga, troškovi prevelikog vojnog, sigurnosnog i državnog aparata kočili su gospodarski razvoj.¹⁷⁶ Nije bilo novca za zaštitu okoliša. Mnogi su stanje okoliša opisali kao ekološku katastrofu. Bitterfeld je bio poznat kao "najprljaviji grad u Europi". Leteći pepeo proširio se zrakom na mnogim mjestima, a zagađene su i mnoge rijeke i jezera. Korištenjem domaćeg lignita, koji je proizveo oko 70 posto primarne energije, DDR je postao najveći zagađivač ugljičnim dioksidom u Europi.

Već 1953. gospodarska situacija u DDR-u bila je toliko loša, a opskrba stanovništva životnim potrepštinama toliko teška da je sovjetski CPSU (Komunistička partija Sovjetskog Saveza) od SED-a zahtijevao značajnu promjenu smjera.¹⁷⁷ Za poboljšanje gospodarske situacije partija i vlada su vidjele samo jednu mogućnost: trebalo je proizvoditi više uz niže troškove. 14. svibnja 1953. Centralni komitet SED-a odlučio je povećati radni standard za 10%. Narod se protiv toga pobunio u narodnom ustanku 17. lipnja 1953. godine.¹⁷⁸ Početkom 1960-ih problemi s opskrbom u DDR-u su rasli i svakim danom je sve više ljudi bježalo, zemlja je krvarila, nedostatak radnika pratio je odljev robe svih vrsta i ilegalna razmjena novca, što je oslabilo valutu. Činilo se da je kraj DDR-a blizu. Uslijedila je izgradnja Berlinskog zida. Izvorni cilj državnog vrha bio je u nekoliko godina stvoriti učinkovit gospodarski sustav od lošeg gospodarstva. No, uvijek je bilo napetosti u cjelokupnom gospodarskom sustavu i teških padova.¹⁷⁹ Proizvodni planovi više nisu mogli biti ispunjeni. Sedamdesetih godina 20. stoljeća došlo je do ozbiljnih poteškoća s opskrbom, posebice u opskrbenoj industriji. Pod utjecajem sve jače gospodarske krize gospodarske reforme započete 1963. godine konačno su prekinute na prijelazu 1970./71.¹⁸⁰

---

¹⁷⁶ Wolski, Michael, *1989 Mauerfall Berlin: Zufall oder Planung?*, Independently published, Berlin, 2019., str. 59.

¹⁷⁷ Wolski, str. 66.

¹⁷⁸ Brinkmann, Peter, *Der Preis der Deutschen Einheit: Michail Gorbatschow und die NATO 1989/90*, Böhlau Köln, Keln, 2020., str. 416.

¹⁷⁹ Brinkmann, str. 418.

¹⁸⁰ Jakovina, Tvrtko, *Treća strana Hladnog rata*, Fraktura, Zagreb, 2014., str. 524.

Kontroverzni zajam od milijardu eura od Bavarske samo je dao DDR-u kratki predah početkom 1980-ih nakon što je SSSR ograničio svoje isporuke nafte DDR-u. Opstanak države osiguran je samo zapadnim kreditima. Prema državnom vrhu, zapadnonjemački dug DDR-a je u svibnju 1989. mjesečno rastao za 500 milijuna njemačkih maraka. Da se ovakav razvoj nastavio, država bi 1991. godine bila insolventna. Nije bilo za očekivati da bi se životni standard mogao poboljšati u dogledno vrijeme. To je bio jedan od glavnih razloga narodnog nezadovoljstva, koje je dovelo do masovnog iseljavanja i masovnih prosvjeda.¹⁸¹ Oko 2,7 milijuna ljudi napustilo je DDR i Istočni Berlin prema Zapadu između 1949. i 1961. godine. Između kolovoza 1961. i rujna 1989. izbjeglo je gotovo 95.000 ljudi. U 28 godina vlasti su zabilježile 35.000 nasilnih radnji na Zidu. DDR je vodio 250.000 političkih procesa, uglavnom zbog "bijega iz Republike", jer je 1957. napuštanje DDR-a bilo kazneno djelo. Samo na Berlinskom zidu život je izgubilo najmanje 138 ljudi.¹⁸² Dana 9. siječnja 1989. devetero državljana DDR-a pobjeglo je u Stalno predstavništvo Savezne Republike u Istočnom Berlinu kako bi prisilili dopuštenje za svoj odlazak. Mađarska je 2. svibnja 1989. najavila demontažu "željezne zavjese", graničnog sigurnosnog sustava na granici s Austrijom i radovi su započeli. U ljeto 1989. odvijale su se akcije masovnog egzodusa. Tisuće građana DDR-a pobjeglo je u veleposlanstva Zapadne Njemačke u Pragu, Varšavi i Budimpešti. Stalno predstavništvo SR Njemačke u Istočnom Berlinu moralo je privremeno prestati otvarati svoja vrata za javnost zbog prenatrpanosti, a 19. rujna zatvoreno je i Veleposlanstvo u Varšavi.¹⁸³ Gotovo 700 građana DDR-a iskoristilo je "paneuropski piknik" 19. kolovoza u St. Margaretenu u Gradišću, blizu granice, i u Sopronu da pobjegnu preko granice u Austriju. U simboličnom činu, granična vrata su otvorena na tri sata. U prepunom veleposlanstvu u Pragu savezni ministar vanjskih poslova Hans Dietrich Genscher objavio je 30. rujna da je odobren odlazak izbjeglica iz DDR-a koje su se tamo okupile.¹⁸⁴ Sljedećih nekoliko dana vlakovi s ukupno 17.000 izbjeglica putovali su iz Praga preko DDR-a u Zapadnu Njemačku, jer je praško veleposlanstvo više puta bilo okupirano. Dana 4. listopada izbili su neredi, dok su tisuće Dresdenčana pokušavali ući u vlakove dok su

---

¹⁸¹ Olav Njolstad, *The last decade of Cold War : from conflict escalation to conflict transformation*, Frank Cass, New York, 2004., str. 208.

¹⁸² Garton Ash, Timothy, str. 173.

¹⁸³ Isto, str. 175.

¹⁸⁴ Wietzker, Wolfgang, *Flucht aus der DDR-Diktatur: 101 Zeitzeugenberichte*, Helios, Berlin, 2013., str. 317.

prolazili kroz glavni željeznički kolodvor u Dresdenu.¹⁸⁵ Vlada DDR-a je 3. studenog dopustila građanima DDR-a da putuju izravno preko granice u Čehoslovačku u Zapadnu Njemačku. U roku od dva dana oko 23.000 izbjeglica stiglo je u Zapadnu Njemačku preko Čehoslovačke. Kada je Zid pao 9. studenoga, ukupno je više od 220.000 emigranata iz DDR-a već stiglo u Saveznu Republiku.¹⁸⁶

2.1. Protesti u društvu

Mnogi građani DDR-a bili su nezadovoljni situacijom u svojoj državi. Oni koji nisu pobjegli pokušali su izraziti svoje nezadovoljstvo. Međutim, nakon nasilnog gušenja narodnog ustanka 17. lipnja 1953., "demonstracije" su bile ograničene na skupove koji su bili u skladu sa sustavom.¹⁸⁷ Prva kultura protesta pojavila se među mladima u DDR-u, s beat generacijom početkom 1960-ih. Sredinom 1960-ih vodstvo SED-a, konačno je zabranilo isprva tolerirani beat pokret, beat koncerti su otkazani, mnogim bendovima više nije dopušteno nastupati, a obožavatelji su kriminalizirani.¹⁸⁸ To je izazvalo otpor među mladima. Iznova su izbijali žestoki sukobi između njih i policije. Najpoznatiji je bio Leipziški beat ustanak 1965. Više od 300 mladih prosvjedovalo je protiv zabrane nekoliko bendova. Uhićeno je 267 osoba. Ali ritam se nije zabranio. Uslijedili su ga drugi glazbeni žanrovi i mladenačke supkulture, koje su išle s njima.¹⁸⁹ U kasnim 1970-ima i ranim 1980-ima pojavile su se kulturne, mirovne i ekološke grupe. Tijekom tih godina evangelička crkva postala je utočište za potlačene kršćane i nekršćane, koji su bili kritični prema sustavu. Takozvani blues sajmovi održavani su u Berlinu između 1979. i 1987. godine. Koncertima, koji su prekidani molitvom, tekstovima i nekonvencionalnom propovijedi, povremeno je prisustvovalo i do 9000 vjernika i nereligiozne mladeži.¹⁹⁰ Osim grupacija kao što je Offene Arbeit - mirovni pokret nastao je i u Protestantskoj crkvi. Ovo temeljno područje protestantskih crkava

---

¹⁸⁵ Wietzker, str. 339.

¹⁸⁶ Garton Ash, Timothy, *Mi građani: revolucije 1989. : svjedočanstva iz Varšave, Budimpešte, Berlina i Praga*, Novi Liber, Zagreb, 1993., str. 183.

¹⁸⁷ Weber, Hermann, *DDR- Grundriss der Geschichte*, Fackeltrager-Verlag, Hannover, 1991., str. 76.

¹⁸⁸ Schroeder, Klaus, *Der SED-Staat: Partei, Staat und Gesellschaft 1949-1990*, Carl Hanser, Minhen, 1998., str. 161.

¹⁸⁹ Schroeder, str. 164.

¹⁹⁰ Schulze, Hagen, *Kratka njemačka povijest*, Srednja Europa, Zagreb, 2012., str. 209.

u DDR-u često je bilo povezano s predanošću pojedinih pastora i đakona. Iako je ustavom DDR-a bilo zajamčeno pravo na slobodu vjere i savjesti, država je nastojala zadržati što manji utjecaj crkava zbog njihove ateističke ideološke osnove. Protestantske crkve najbolje su mogle održati svoju autonomiju. OA je sebe doživljavao kao nehijerarhijski prostor za sve one ljude koji nisu mogli naći dom u državnim institucijama. Nije se očekivala denominacijska povezanost s crkvom.¹⁹¹ Početkom 1980-ih do stotinu tisuća mladih okupilo se, pod biblijskim sloganom "Mačeve u raonike", kako bi prosvjedovali protiv utrke u naoružanju na Zapadu i Istoku. Simbol crkvenog mirovnog pokreta bila je oznaka na kojoj je prikazan kovač koji kuje mač u raonik. Ovaj simbol je bio zabranjen, a njegovi nositelji kazneno gonjeni.¹⁹² Krajem 1980-ih "mirna revolucija" je krenula svojim tokom. Nakon tradicionalne molitve ponedjeljkom u crkvi – Nikolaikirche u Leipzigu, otprilike od sredine kolovoza 1989. godine u središtu grada odvijale su se sve veće demonstracije - takozvane demonstracije ponedjeljkom. Već 1. rujna 1989., na Svjetski dan mira, ljudi su izašli na ulice u gradićima Neuruppin (sjeverno od Berlina) i Forst (blizu Cottbusa). Osobito mladi pozivaju na otvaranje granica. Njihovi slogani uključuju "mostove mira umjesto granica mira".¹⁹³ Pod pokroviteljstvom Evangeličke crkve organizirane su bile mirovne i ekološke skupine, koje su svoj zahtjev za slobodom generalno i za slobodom različitih stavova i mišljenja, vidjele osnažene Gorbačovljevim reformskim kursom. Demonstracije su se proširile i na druge gradove. U to vrijeme nastao je poznati poklič „Mi smo narod!“ (Wir sind das Volk), koji su kasnije mnogi pretočili u „Jedan smo narod!“.¹⁹⁴ Brutalna policijska akcija protiv prosvjednika u Leipzigu 11. rujna još je više potaknula otvorene prosvjede. Mnoge od većinom mladih prosvjednika policajci su pretukli i uhitili. Ljudi su se okupili u brojnim crkvama, diljem zemlje na molitvama za aktiviste koji su pritvoreni.

U Rostocku se od 5. listopada 1989., svakog četvrtka održava bdijenje za zatvorene prosvjednike iz Leipziga. Sredinom listopada 1989. godine ovdje su se već okupljale tisuće ljudi koji su vodili kampanju za demokratizaciju zemlje, po uzoru na demonstracije u Leipzigu ponedjeljkom. Veliki prosvjedi održani su 7. listopada, na 40. godišnjicu DDR-a, gradovima širom DDR-a - u Dresdenu, Karl-Marx-Stadtu

---

¹⁹¹ <https://www.jugendopposition.de/lexikon/sachbegriffe/148662/offene-arbeit-oa>, 11. 12. 2023.

¹⁹² Weber, str. 80.

¹⁹³ Dirlmeier, str. 287.

¹⁹⁴ Dirlmeier, str. 288.

(danas Chemnitz) i Geri.¹⁹⁵ 9. listopada 1989. u Leipzigu, se smatrao "Danom odluke". 70.000 ljudi mirno je prosvjedovalo za reforme. Sigurnosni organi DDR-a nisu intervenirali. Neočekivano veliki broj prosvjednika slomio je volju organa sigurnosti da djeluju.¹⁹⁶ Na skupu na Alexanderplatzu u istočnom Berlinu 4. studenoga 1989. između 500.000 i milijun ljudi demonstriralo je za demokratske reforme i protiv monopola SED-a na vlasti u DDR-u. Televizija je izravno i nenajavljeno prenosila završne događaje na Alexanderplatzu. Nakon otvaranja Zida 9. studenog 1989. broj ljudi koji su prosvjedovali protiv sustava DDR-a je pao. Na demonstracijama nakon 9. studenog formirana je sve veća volja za ponovnim ujedinjenjem Njemačke.¹⁹⁷ Nesumnjivo je „njemačko pitanje“, kao politički nametnuta podjela nacije u četrdesetogodišnjem postojanju DDR-a, imalo teže značenje za njegovo stanovništvo, nego što je to bilo u Saveznoj Republici Njemačkoj. Isto tako se, iskreno, ne može poreći da su ljudi u oba dijela Njemačke u svojoj velikoj većini principijelno pomirili s činjenicom postojanja dvije njemačke države. Građani DDR-a nisu se mogli pomiriti s ekstremnim, sve većim padom standarda i s tvrdoglavim režimom, nesposobnim za uvođenje tehnoloških inovacija i provođenjem političkih reformi, koji je u jeku radikalnog procesa preustrojavanja u Istočnoj Europi, očajnički pokušavao ustrajati na svojim ortodoksnim pozicijama.¹⁹⁸

Ne bi bilo rušenja Zida da se nije pojavio na političkoj sceni novi predsjednik Sovjetskog Saveza – Mikhail Gorbačov. Mikhail Gorbačov, ideolog politike "novog mišljenja", dao je slobodu izbora zemljama socijalističkog bloka i nije bio protiv demokratizacije DDR-a, ali nije mogao niti pretpostaviti kojom će brzinom ta zemlja nestati sa zemljopisnih karata.

---

¹⁹⁵ Olav, str. 208.

¹⁹⁶ Milošević, Đorđe, *Pad Berlinskog Zida i ujedinjenje Nemačke*, Prometej, Beograd, 2021., str. 313.

¹⁹⁷ Milošević, str. 314.

¹⁹⁸ Dirlmeier, str. 288.

3. Recepcija pada Berlinskog zida u tisku

3.1. Bijeg iz Socijalizma

Novinar, dopisnik iz Berlina opisivao je događaje koji su rezultirali rušenjem Berlinskog Zida i dezintegraciji komunističkog društvenog uređenja u Istočnoj Europi. Sve je počelo u ljeto 1989. godine. Autor Tomislav Butorac pisao je za politički magazin *Danas* o tim događajima. Bijeg iz Socijalizma je bio tada aktualan i novost – gotovo senzacionalistička i na području tadašnje Jugoslavije. Puno se izvještavalo o tome i bilo je izdašno medijski popraćeno iz perspektive Hrvatske i političkog Zagreba. Istočni Nijemci su napuštali masovno DDR i bježali u Zapadnu Saveznu Republiku Njemačku. Masovni bijeg Istočnih Nijemaca preko Mađarske, Austrije u Zapadnu Njemačku pokazuje, kako ono što se proglašavalo za socijalizam nije socijalizam.¹⁹⁹ Političke promjene mogu biti inspiracija za izrazito emotivne stihove. Jedan od najboljih primjera je „Wind of Change“ njemačkog heavy metal benda- Scorpions. Pjesmu se uglavnom povezuje s rušenjem Berlinskog zida i padom komunizma u istočnoj Europi, no stihove je ipak inspirirala atmosfera koju su članovi grupe doživjeli u ljeto 1989. u Moskvi. Objavljena je u studenom 1990. na njihovom jedanaestom studijskom albumu *Crazy World*. U Hrvatskoj su novine euforično slavile pad Berlinskog zida. Na pune četiri stranice najtiražnije dnevne novine *Večernji list* 11.11. 1989. izvješćuje o događajima u Berlinu. Fotografija muškarca na Zidu s čekićem u ruci opisana je: "U ove udarce čekićem kao da se slio sav nagomilani bijes godina provedenih iza Berlinskog zida." U Berlinu je vladalo "stanje poput karnevala". U pomalo sarkastičnom tonu *Večernji list* citira bivšeg šefa države i partije u DDR-u Ericha Honeckera koji je još početkom godine izjavio da će Zid stajati i nakon stotinu godina. U još jednom članku u istom izdanju tvrdi se da je Kremlj, ranije obaviješten o razvitku stanja jer se Honeckerov zamjenik Egon Krenz početkom studenoga u Moskvi sastao s Mihailom Gorbačovom i sigurno ga informirao o planovima vodstva DDR-a. U izdanju od 10.11.1989. ove hrvatske novine nisu polazile od toga da se radilo o spontanim događajima koji su doveli do preokreta. Da je to ozbiljna situacija

---

¹⁹⁹ Butorac, Tomislav, „Bijeg iz Socijalizma“, *Danas*, 12. 09. 1989. 1.

za gospodarstvo Njemačke Demokratske Republike govore nam i veliki broj ideljenih za mjesec rujan 1989. i podaci u novinama se iznose točno i precizno. „U prvih šest mjeseci ove godine u SR Njemačku je došlo 120.000 Nijemaca iz Nijemaca iz Poljske, 49.000 iz Sovjetskog Saveza.“²⁰⁰ Poljske vlasti već godinama olakšavaju putovanja, pa i iseljavanja, osobito Nijemcima. Sovjeti su također ukinuli ograničenja. Sada poslje rušenja graničnih zapreka između Mađarske i Austrije – ukazala se nova mogućnost s tobožnjeg godišnjeg odmora u Mađarskoj bježi se u Austriju i produžava se za Saveznu Republiku Njemačku.²⁰¹ Visoki životni standard u SR Njemačkoj (BRD), sloboda kretanja i djelovanja, ukratko – kvalitetniji život i sigurnost su privlačan magnet. Za Nijemce s Istoka (DDR) tim privlačniji, jer SR Njemačka (BRD) automatski priznaje državljanstvo, uz to sva prava došljacima, koji mogu dokazati njemačko porjeklo.²⁰² Kriza socijalizma, kakve dosad nismo upoznali jedan je od osnovnih uzroka bježanja stanovništva sa Istoka na Zapad. U njemačkom je slučaju dodatni razlog je postojanje dviju njemačkih država. I odlučno protivljenje jedne od njih, one Istočne, ujedinjenju, jer bi to za politički vrh u Berlinu značilo gubitak vlasti.

U dvotjednom hrvatskom magazinu *Start* o Berlinskom zidu se pisalo u kontekstu naviruće, državno-političke krize u Jugoslaviji kako je berlinsko „događanje naroda“ imalo utjecaja na naša područja. U studenom 1989. godine u magazinu *Start* u umirućoj Jugoslaviji izašao je članak o tome kojeg potpisuje Aleksandar Vojinović. „Naime, 1989. godine, diljem Istočne Europe su počeli padati, dotad nedodirljivi, komunistički bastioni. U Poljskoj je na vlast došao radnik Lech Walesa i mirnim putem smijenio s vlasti komunističke vlastodršce. U tadašnjoj Čehoslovačkoj je na vlast došao bivši politički disident i aktivni sudionik Praškog proljeća, Vaclav Havel, te u Baršunastoj revoluciji, također mirno smijenio komunističke tvrdolinijaše. I pred očima cijelog svijeta je mirno diktirao uvjete onim istima koji su uvjete diktirali njemu prije 20 godina. No, u Istočnoj Njemačkoj je sve ostalo isto. Standard je bio jadan, ljudi pod neprestanom prismotrom STASI-a, te se iz države nije moglo nikuda. Legalno, da se razumijemo.“²⁰³ Pisalo se u *Startu* i o pucanju na ilegalne prelaske preko Berlinskog Zida, što mnogi Jugosloveni tada nisu mogli razumjeti, jer jugoslovenski komunistički režim je bio blaži i manje rigidan nego

---

²⁰⁰ Isto, str. 55.

²⁰¹ Na istom mjestu.

²⁰² Na istom mjestu.

²⁰³ Vojinović, Aleksandar, „Umiruća Jugoslavija“, *START*, 12. 11. 1989. str. 32

onaj u DDR-u, koji je bio okrutan i represivan i politika koju je provodila SED (Partija socijalističkoj jedinstva Njemačke) bila je uvelike nepravedna i nemilosrdna prema vlastitom narodu. „Studen 1989.: Prema objavljenim zapadnjačkim podacima, od 13. kolovoza 1961, kad je podignut Berlinski zid, pa do kraja 1986., na istočnoj strani na bjegunce se pucalo 1638 puta: najmanje 115 bjegunaca je ranjeno, a 74 ih je ubijeno. Kako se sve bježalo?²⁰⁴ Stjecajem okolnosti, Berlinski zid ukupno dug 165,7 km, od toga 37 km kroz grad, prosječno visok 3,5 m, 107 km betona, 55 km željeznih ploča, 4 km bodljikave žice, postao je odavno za posjetioce Zapadnog Berlina turistička atrakcija broj jedan (zatvorene 193 glavne i sporedne ulice, s istočne strane zatvoreno 13 stanica podzemne željeznice kako bi se onemogućio bijeg podzemnim hodnicima). Uz najposjećenije ulične osmatračnice u zapadnom dijelu grada osvanule su trgovinice suvenirima (prodaje se i zapakirani "originalni berlinski zrak"), prodavaonice pečeni kobasica i pića, a do njih ambulanti nužnici nalik na željezničke vagone.²⁰⁵ Nedjeljom poslije podne, zapažali su se, pored ovih neobičnih vidikovaca, luksuzni izvanserijski automobili, koje su vozili livrirani šoferi. Otmjena starija gospoda, uglavnom bračni parovi u godinama, dostojanstveno su se penjali do platoa za promatranje i ondje čekali da im vozač namjesti tronošce za sjedenje i stalak sa snažnim dalekozorom.

Zatim bi dugo, dugo, piljili u daljinu, u samo njima znanom smjeru... Idući od zidom "zapuštenih" Brandenburških vrata prema palači Reichstaga (onoga što su ga nacisti zapalili, itd.), nailazite na drvene i željezne križeve s natpisima, katkad sa zapaljenim svijećama oko njih. Tu su smrtno nastrijeljeni poginuli bjegunci iz istočnog dijela grada, oni koje je izdala sreća. Iz novinarskog članka da se zaključiti da je režim SED-a držao vlast nasilno i diktatorski, putem terora i zločina, da bi legitimirao svoju vlast narodu je uljevao strah i kroz kažnjavanje bjegunaca koji su prelazili Zid održavao se na životu i pokazivao svu svoju snagu ali i propast.²⁰⁶ U novije vrijeme, kao što je poznato, a i pisano je o tome u "Startu", bilo je - zračnih bjegova improviziranih balonom i superlakim letjelicama (posljednji bijeg izvela su dva brata, i to nedavno, dvjema takvim letjelicama otpremili na Zapad zaostalog trećeg brata), jer očito da svi drugi načini više nisu dolazili u obzir. Bilo je zaista različitih ideja: po četiri bjegunca unutar golemog koluta za kablove; skupni bijeg u lažnim sovjetskim uniformama koje je sašila jedna privatna švelja (tri muškarca kao tobožnji sovjetski

---

²⁰⁴ Na istom mjestu.

²⁰⁵ Na istom mjestu.

²⁰⁶ Na istom mjestu.

oficiri, a pred nogama vozača i suvozača skutrena njihova prijateljica); bježalo se pomoću koloturnika pa niz nabačeno čelično uže, s krova visoke zgrade državnog nadleštva ravno na drugu stranu zida (muž, žena i sin), u platnenoj sjedalici domaće izrade itd.²⁰⁷

Trećeg listopada 1989. u dvotjednom političkom magazinu *Danas*, pojavio se članak o takozvanim Demonstracijama ponedjeljkom u Leipzigu (*Die Montagsdemonstration in Leipzig*), te se osvrnilo na odnos Partije i Honeckera na te nemile događaje. Izbori u Njemačkoj Demokratskoj Republici, održani svibnju 1989. i falsificirani rezultati izazvali su veliko ogorčenje naroda. Ulje na vatru je dolila nerazumljiva i ishitrena odluka istočnonjemačkog komunističkog i državnog vrha o potpori masakru studenata na Trgu Tien An Men u Peking. Vjerojatno su time željeli naglasiti da će i oni posegnuti za istim instrumentima represije ako se nešto slično počne događati u njihovoj zemlji.²⁰⁸ Glavne demonstracije protiv režima održale su se u Leipzigu. One su se omasovljavale postupno, tijekom listopada i studenoga. Služba državne sigurnosti (Staatssicherheitsdienst – STASI) nije više mogla zatvarati ljude jer joj je potpuno izmakla kontrola nad događajima. Prijelomnica se dogodila 6. i 7. listopada 1989. u vrijeme proslave 40. obljetnice uspostavljanja komunističke vlasti, a mjesec dana kasnije je pola milijuna demonstranata šetalo Berlinom.²⁰⁹ Leipzig će osim po međunarodnom sajmu postat i poznat i po demonstracijama nezadovoljnika u „radničkom raj“u. I dosad ih je bilo najčešće u danima sajma, kako bi ih i stranci vidjeli, ali prošlog tjedna bile su masovnije nego ikad. Prema nekim procjenama, oko 8 tisuća osoba demonstriralo je uzvikujući parole kojima se traže reforme, veće slobode i legalizacija opozicionog „Novog Foruma“ – zagovornika demokratizacije i humanijeg socijalizma u Njemačkoj Demokratskoj Republici.²¹⁰ Demonstranti su pjevali internacionalu i radničke pjesme. Policija ih je pratila i uzdržavala se primjene sile, kako bi izbjegla gnjev i moguće krvoproliće. Navodno, naknadno je pritvoreno nekoliko stotina demonstranata. Zahtjevi za reformama postaju sve glasniji. Čak je i prvi partijski sekretar Dresdena na televiziji izjavio da je nedavno masovno bježanje Istočnih Nijemaca na Zapad „bolno pitanje“, i da su reforme potrebne. Šef partije Erich Honecker, proslavio se nedavno izjavom, da neće

---

²⁰⁷ Na istom mjestu.

²⁰⁸ „Dokle će izdržati tapete?“, *Danas*, 3. listopada. 1989. str. 61.

²⁰⁹ Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća (2)*, Alinea, Zagreb, 2005., str. 308.

²¹⁰ „Dokle će izdržati tapete?“, str. 61.

mijenjati tapete u svojoj kući, čim to susjed učini. Dokle će izdržati njegove tapete ?²¹¹ U Večernjem listu koji je bio naslovljen „Karta više za vlak na Zapad“ naš dopisnik iz Bonna, pisao je o izbjeglicama iz Istočne Njemačke koji bolji život traže u Zapadnoj Njemačkoj.²¹² Bonn - Gotovo dvadeset tisuća Istočnih Nijemaca iz „humanitarnih razloga“ ovih je dana „protjerano“ iz vlastite domovine! Na tu perverznu tvrdnju navodi saopćenje istočnonjemačkih vlasti u povodu spuštanja zastora iza prvog i drugog čina praško- varšavske izbjegličke drame. Istočnonjemačka Državna Agencija (ADN) doslovno je upotrijebila oba citirana termina, priopćavajući razloge zbog kojih je Berlin čak u dva navrata ponovio operaciju „izvanredni vlak“, premda se zakleo da ponavljanja neće biti.²¹³ Ponajprije briga za djecu, koja su zajedno sa svojim roditeljima živjeli u nemogućim higijenskim i inim uvjetima i kojima je podjednako prijetila epidemija i smrznutost kao što je odraslima prijetila kolektivna psihoza, u ratu živaca bez presedana. Zatim „protjerivanje“ zbog čega su izbjeglice preko Dresdena morale iz Praga za Bavarski Hof. Ta operacija bez presedana svakako će ostati zabilježena u izbjegličkoj povijesti Europe u povijesti ljudske drame. Napokon „protjerani“ su oni koji su pobjegli iz vlastite domovine i čija upornost da podnesu neizvjesnost posljednjih dana potresa svijet.²¹⁴

Cijela ta drama sa svim svojim apsurdnim saopćenjima govori i o tragediji jedne cijele generacije i rastakanju sistema koji u nemoći da se suoči s istinom sada i prema Istoku podiže Zid, ovoga puta birokratski u vidu obaveznih viza za čehoslovačku u koju su dosad Istočni Nijemci mogli putovati samo s osobnom kartom i koja je značila otvoreni put za Mađarsku pa i druge istočne zemlje. Je li to iskazivanje nemoći ili očaja ? Istočnonjemačka opozicija koja je ovih dana glasnija no ikada i koja se prošlih tjedana prvi puta formirala otkako postoji DDR, tvrdi da je popuštanje izbjeglicama „očajnički čin“ koji je zemlju doveo u stanje potpune smetenosti ²¹⁵ Ljudi naprosto više ne shvataju kasko oni što koriste ilegalna sredstva i metode da se dokopaju Zapada na kraju tamo bivaju odvezeni vlakovima istočnonjemačke državne željeznice dok su oni koji su to pokušavali legalnim putem bivali šikanirani

---

²¹¹ Na istome mjestu.

²¹² Ivanković, Nenad, „Karta više za vlak na zapad“, *Večernji List*, 10. listopada. 1989. , br. 399. str. 47.

²¹³ Na istome mjestu.

²¹⁴ Na istome mjestu.

²¹⁵ Na istome mjestu.

ili čak završavali u zatvorima. Nije li to kraj logike na kojoj svaka pa i ova država počiva?²¹⁶

Za razliku od *Večernjeg Lista*, jesensko izdanje političkog magazina *Danas* stavlja fokus na proslavu 40- obljetnice državnosti komunističke Njemačke (DDR) i kakve su posljedice bile po vladajući režim. Gorbačov je slavljen kao narodni, gotovi mitski heroj koji će spasiti narod DDR-a od pogrešne politike koju je vodio šef države Honecker.²¹⁷ Honecker je bio stjeran „uz zid“ nije znao šta učiniti, kako spriječiti istočnonjemački egzodus stanovništva. *Danas* je izvještavao šta su istočnonjemački listovi pisali i da će nastup mladih u DDR-u tom prigodom (obljetnica uspostave DDR-a) biti ponovno svjedočanstvo ljubavi i vjernosti partiji i radničkoj klasi te njihovoj socijalističkoj otadžbini, kao i dokaze borbene spremnosti za jačanje socijalizma i mira. Fotografije i televizijski zapisi, koji su više nego zorno dočaravali prije svega ljudsku dramu u dvorištu palače Lobkowitz u Pragu, a kasnije i s druge strane ograde, toliko su opteretili „savjest čovječanstva“ da je pritisak Zapada na Berlin postao neizdrživ, dok su humano razumijevanje pokazivale i istočne zemlje.²¹⁸ Prije svega Sovjetski Savez. Ševarnadžev je bio pogođen kada je u New Yorku od Genschera saznao ljudski potresne detalje, a Gorbačov je nesumnjivo pridonio raspetljavanju prvog praško- varšavskog čina. O tome ne svjedoči samo izjava vladinog predstavnika za tisak u Bonnu, koji je napadno izjavio kako je kancelar Kohl praktički do posljednjeg trenutka telefonski razgovarao s Gorbačovom, nego i zagonetno prešućivanje svih pojedinosti vezanih za te višestruko ponovljenje razgovore.²¹⁹ Napokon, ni Gorbačov ne bi si mogao samo tako dopustiti da ode u Berlin, a da u Pragu dođe do tragedije. Time bi vjerojatno i na njega pao dio sjene, pogotovo kada je riječ o samim Istočnim Nijemcima. Mnogi mladi ljudi u DDR-u nose bedževe na kojima piše „Gorbi – to je naš čovjek“ a na demonstracijama koje su posljednjih dana potresale Leipzig, jedna od najčešćih parola bila je „Gorbi“, „Gorbi“. Čak i oni koji su pokušali uskočiti u izbjegličke vlakove, izazvavši time pravni kaos, duge zastoje i eksplozivnu napetost, na što je policija reagirala blokadom pruge i

---

²¹⁶ Na istome mjestu.

²¹⁷ Istočnonjemački egzodus“, *Danas*, 12. listopada. 1989., str. 48.

²¹⁸ Na istome mjestu.

²¹⁹ Na istome mjestu.

stanica, na šmrkove i pendreke odgovarali su istim povikom.²²⁰ Ako je dakle prvo popuštanje Berlina bio pokušaj da se koliko toliko vrati ugled u svijetu i u kakvom takvom miru proslavi dugo pripremana svetkovina, drugo popuštanje i zatvaranje granice prema Čehoslovačkoj, više su nego demonstracija očajanja i gubitka kompasa. Jer Berlin je po drugi put odlučio da na Zapad pusti izbjeglice ali ne samo one koji su se zatekli u Bonskoj ambasadi u Pragu ili utaborili ispred nje, nego i sve one koji su u tom trenutku bili u Čehoslovačkoj. No umjesto slavljeničkog mira, vijest o istodobnom zatvaranju granice prema ČSSR- u u zemlji je izazvala pravu histeriju a stanje učinila do kraja eksplozivnim.²²¹

Slabljenju partijske i državne vlasti pridonjela je i opozicija (grupe poput Novog Foruma) koja je usprkos teških otpora idalje na sceni, sve glasnije zahtjevajući dijalog i reforme. A demonstranti kojih je sve više (osobito ponedjeljkom u Leipzigu), nasuprot praksi izbjeglica viču „ Ostajemo ovdje“ i pjevaju Internacionalu. Ali sa umetnutim stihom Internacionala će izvojevati ljudska prava. Pritom je najnezgodnije to što nije riječ o rušilačkoj ideologiji nego o prizivanju PERESTROJKE i GLASNOSTI, o vjeri da se Socijalizam može reformirati i da je za to , usprkos opiranju Partije, došao čas.²²² Upućeni kazuju da istočnonjemački opoziciju uglavnom tvore četrdesetogodišnjaci, ljudi prestari da pobjegnu na Zapad ali dovoljno mladi da povjeruju u reforme i da osude dezertere i režim koji im je već dva puta izašao ususret. Jer kako kažu „ Svake godine iz DDR-a nestane jedan grad a već tjednima DR Njemačka svakog dana gubi po jedno selo“. Dvadesetogodišnjaci i tridesetogodišnjaci za razliku od svojih starijih sugrađana više ni u šta ne vjeruju i jedini izlaz vide u bjehu na Zapad. Oni su poput zamašnjaka ubrzali krizu u DDR-u, i ali su i usprkos pomalo euforičnoj dobrodošlici , izazvali i stanovitu „Krizu“ Banske politike.²²³ Ne samo da se i sam Bonn našao u čudu, privremeno gubeći kompas, nego je morao dokazivati i Istoku i Zapadu da iznenada pokrenuta rasprava o ponovnom ujedinjenju Njemačke nema u sebi revanšističkih revandikacija i da Bonn ni u kojem slučaju ne želi destabilizaciju Europe, pa tako ni DDR-a. Napokon ovdje je više puta rečeno da niko nije zainteresiran da DDR izgubi stanovništvo, uz poziv Berlinu da se otvori reformama i tako ukloni glavni uzrok egzodusa. Usprkos

---

²²⁰ Na istome mjestu.

²²¹ Na istome mjestu.

²²² Na istome mjestu.

²²³ Na istome mjestu.

sve medijske galame i dobroano zategnutih odnosa između Bonna i Berlina, ostaje činjenica da i ovdje djele zabrinutost zbog desetkovanja stanovništva s onu stranu Elbe, zbog mogućeg privrednog kolapsa koji bi mogao dovesti do društvene i političke katastrofe i time jasno odgoditi san o ujedinjenju za još kojih pola stoljeća.²²⁴

Povrh svega navedenog Bonn se također suočava i s pitanjem tko će naseliti pusta sela i gradove i neće li egzodus ako se nastavi na kraju zapadnu granicu učiniti još zapadnijom? Ako ta mračna predskazanja možda više uzbuđuju nacionalne romantičare koji manje sanjaju o ujedinjenoj Europi a više o ujedinjenoj Njemačkoj u starim granicama od 1937., onda istočnonjemačka izbjeglička drama više pogađa one koji jedinstvo nacije primarno vide (barem u ovom času) u ostvarenju jednake slobode za sve Nijemce, jednakih prava i podjednakih društveno-ekonomskih uvjeta.²²⁵ S druge strane, premda se ovdje izbjeglice iz patriotskih, političkih i ustavnih razloga primaju raširenih ruku, mnogima je jasno da to neće ostati i bez stanovitih „negativnih“ posljedica. Na to je ovih dana osobito upozorila crkva, navodeći kako favoriziranje istočnonjemačkih izbjeglica i legalno iseljenih (do kraja kolovoza čak 60.000 samo tih potonjih) može izazvati zavist i napetost među raznim socijalnim grupama. Posebno su tom prigodom apostrofirani tzv. iseljenici njemačke krvi i kulture koji u golemom broju dolaze u SR Njemačku iz drugih istočnih zemalja (Sovjetski Saveza, Poljske i Rumunjske). Samo ih je lani došlo 200.000. Oni se sada mogu osjetiti zapostavljenim, to više što su suočeni s mnogim egzistencijalnim problemima - od zaposlenja do adekvatnog stambenog prostora, tvrdi se.²²⁶ Ali ni to nije sve zapadnonjemačko društvo, premda jedno od najbogatijih na svijetu i prema fantastičnom ekonomskom uzletu ipak već godinama muku muči i s nezaposlenima i s velikom nestašicom stanova. Doduše stručnjaci umiruju javnost tvrdnjama da je riječ o nekvalificiranoj radnoj snazi ili neadekvatno kvalificiranoj, te da su preseljenici i izbjeglice posve drugi slučaj. Mladi i kvalificirani upravo u strukama koje se ovdje traže i za koje su radna mjesta osigurana. No čak ni takvi ne tvrde da će ovi prebjegli ili legalno iseljeni naći posao i bez teškoća osigurati egzistenciju. Ako se pritom uzme u obzir da, kako tvrde sociolozi, jedna trećina zapadnih Nijemaca živi u tzv. Novom siromaštvu (što je dakako psihološka i

---

²²⁴ Na istome mjestu.

²²⁵ Na istome mjestu.

²²⁶ Na istome mjestu.

relativna kategorija), onda je razumljivo da masovni istočnonjemački egzodus vrlo lako i vrlo brzo može uroditi i drugom stranom medalje. Napokon, iskusni i mudri Egon Bahr već je u tom smislu upozorio na moguću, „destabilizaciju SR Njemačke“.²²⁷ Utoliko aktualni istočnonjemački egzodus ne ispostavlja račun samo u ljudskoj drami, nego i u ozbiljnim socijalnim, političkim i inim vidovima pri čemu na posljednjem mjestu nije ni stabilnost Europe te već postavljeni temelji zajedničke europske kuće. Možda je upravo zbog toga sada prije svih na redu Gorbačov, pogotovo što se čini da je Honecker povukao svoj vjerojatno posljednji potez.²²⁸

Stalni dopisnik *Vjesnika* iz Bonna, Nenad Ivanković napisao je tekst o potencijalnom ujedinjenju Njemačke koje je izazvalo veliki interes kod čitatelja tih novina u Jugoslaviji. Na samoj naslovnoj stranici *Vjesnika* datuma 17. listopada. 1989. piše se o tome a to je zaintrigiralo javnost tadašnje Jugoslavije. „Nova – Stara Njemačka“ (egzodus preko Elbe) – Njemačko pitanje je suviše ozbiljno da bi se prepustilo Nijemcima.²²⁹ Masovni egzodus izbjeglica iz Njemačke DR na zapad posljednjih mjesec dana, ako se imaju na umu zajista impresivne brojke, mogao bi navesti na zaključak da je faktički ujedinjenje Njemačke već počelo, ali zasad na tlu SR Njemačke. Oni međutim koji imaju historijsko pamćenje upozoravaju da se njemački problem ne može promatrati samo pod dojmom mučnih televizijskih slika pred zapadno- njemačkim ambasadama u Pragu ili Varšavi.²³⁰ Nije argument, reklo bi se činjenica da se više od 70 posto stanovnika u obje Njemačke, prema nekoj anketi izjasnilo za ujedinjenje, jer pitanje – jedna ili dvije Njemačke - suviše je ozbiljno da bi bilo prepušteno samo Nijemcima, naravno kada se imaju na umu historijske okolnosti. Pomisao na novu- staru Njemačku u srcu Europe sa 80 milijuna stanovnika, bruto nacionalnim proizvodom kao polovina sovjetskog kod mnogih na zapadu zaista budi sumorna povijesna sjećanja. Izrazio ih svojedobno još De Gaulle poznatom ironičnom opaskom – „toliko voli Njemačku da je sretan što postoje čak dvije Njemačke države , a ne samo jedna.“²³¹ Sovjetski Savez u najmanju ruku , zaista nije spreman u ovom trenutku razgovarati o tom osjetljivom pitanju , iako je Staljin još 1952 u jeku Hladnog rata nudio ujedinjenje Njemačke. Tada je to, međutim,

---

²²⁷ Na istome mjestu.

²²⁸ Na istome mjestu.

²²⁹ Ivanković, Nenad, „Nova – Stara Njemačka (egzodus preko Elbe)“, *VJESNIK*, 17. listopad. 1989. str. 54.

²³⁰ Na istome mjestu.

²³¹ Na istome mjestu.

moglo biti samo na štetu Zapada, jer je tadašnja SR Njemačka bila daleko od privredne i političke moći.²³²

Danas Gorbačov na njemačko ujedinjenje gleda prije svega u sklopu stvaranja budućeg „zajedničkog europskog doma“, ali to je projekt za 21. stoljeće. Čak i tada bi, po svemu sudeći, radije vidio dvije umjesto jedne Njemačke ali tako reformiranog istočnog dijela da ne bi više bio „najdosadnija država na svijetu“. U svakom slučaju, za boravka na proslavi 40-godišnjice DDR-a, Gorbačov se o tome nije otvoreno izjašnjavao.²³³ On to nije morao jer za razliku od sovjetskog vođe, predstavnici Berlinskoga državno-partijskoga vrha nisu u dilemi. „Mi jesmo isti narod, ali u mnogim pitanjima smo se razdvojili od onih na zapadu. Klasna borba, uostalom još nije završena, i dobro je što postoje dvije Njemačke!“ – kaže istočnonjemački ambasador u Beogradu Siegfried Bock. On otvoreno kaže da nekakva ujedinjenja Njemačka, na isturenome mjestu u Europi i s privrednim i vojnim potencijalom bez konkurencije, s izuzetkom SSSR-a, ne bi bila faktor stabilnosti na kontinentu. Kada u Beogradu o takvoj Njemačkoj pitam, na primjer, diplomate iz Belgije ili Nizozemske, onda ih to tjera na razmišljanje – dodaje Bock.²³⁴ Takvo mišljenje zaista nije strano europskom Zapadu, gdje kako zapaža Theo Sommer, uvodničar tjednika „Zeit“ – nitko nije stvarno zainteresiran za njemačko jedinstvo, a mnogi ga se otvoreno i plaše. Poslijeratno jedinstvo Zapada, uostalom pa i sadašnje francusko – njemačko prijateljstvo, građeno je na nekoj vrsti ravnoteže moći nekadašnjih historijskih neprijatelja i nikome na zapadu ne bi odgovaralo da se ona poremeti u korist snažne, ujedinjene Njemačke. I Washington odbacuje svaki razgovor o njemačkom ujedinjenju uvjeren da bi eventualnom neutralizacijom takve Njemačke mnogo više izgubio nego Moskva, s obzirom na razlike u potencijalu dva djela Njemačke.²³⁵ Ako se na zapadu govori o njemačkom ujedinjenju kao realnoj mogućnosti, onda se to čini u okviru političke integracije Zapadne Europe i dovršenja procesa emancipacije na Istoku, a jedno i drugo još je stvar budućnosti. Buduća slika Europe mora, drugim riječima, biti jasna prije nego što se mogla naslutiti slika buduće Njemačke. Opće raspoloženje čini se najbolje je ipak ovih dana izrazio šef francuske diplomacije Roland Dummas, koji je ocjenjujući zbivanja u Istočnoj Europi kao najznačajnija od

---

²³² Na istome mjestu.

²³³ Na istome mjestu.

²³⁴ Na istome mjestu.

²³⁵ Na istome mjestu.

završetka rata, upozorio da njemačku želju za ujedinjenjem treba smatrati legitimnom ali i istodobno biti i realan. „Pobjeda Njemačke proizvod je međunarodnih sporazuma. Prerano je za promjene i bolje je pričekati da se ispune svi unutrašnji i vanjski uvjeti, a to nije stvar bliske sutrašnjice“ - kaže Dummas.²³⁶ To je opet samo parafraza već spomenutog uvjerenja da je Njemačko pitanje suviše ozbiljno da bi bilo prepušteno samo Nijemcima, a takvo mišljenje prevladava ne samo na istoku i zapadu već i među samim Nijemcima.²³⁷

Politički magazin *Danas* prognozirao je pad komunizma u Istočnoj Europi i kraj Honeckerove ere vladanja u Demokratskoj Republici Njemačkoj. U broju 401. za 24. listopada 1989. pisalo se o tim događajima. Pisanje je bilo usmjereno na ostavku koju je podnio Erich Honecker kao vođa Partije a zamjenio ga je mlađi Egon Krenz kao generalni sekretar istočnonjemačke partije.²³⁸ Zamjena Ericha Honeckera, Egonom Krenzom ne obećava neke bitne sadržajne novosti. Tako stoji u ovom članku koji je naslovljen „Igre s granicama – kakva je sudbina realnog socijalizma nakon Honeckerovog pada“. Dalje u novinama piše ovako: „No u socijalističkim zemljama visoki politički funkcioneri u pravilu svoja stajališta uvijek prilagođavaju čovjeku koji je na samom vrhu, i ako se dogodi da i sami dođu baš na vrh, često se pokaže kako su prije zastupali više tuđe nego vlastito mišljenje.“²³⁹ Sjetimo se naprimjer Hruščova, Dubčeka, Andropova, pa osobito Gorbačova te još nekih. Treba napomenuti i to da su zajedno sa Honeckerom razriješena dužnosti još dva člana Politbiroa i Sekretara CK Joachim Hermann i Gunther Mittag (prvi zadužen za propagandu, a drugi za privredu), koji su sloveli kao čvrsti konzervativci.²⁴⁰ No takva nagađanja zacijelo i nisu najvažnija u ovome trenutku. Glavne je pažnje naime vrijedno nešto drugo. Bez obzira na to kako će se stvari razvijati i neovisno od toga je li nova ekipa samo privremena, prolazna ili je sposobna da prihvati izazov reformi, sigurno je to da se zaljuljao najveći stup takozvanog realnog socijalizma.²⁴¹

---

²³⁶ Na istome mjestu.

²³⁷ Na istome mjestu.

²³⁸ „Igre s granicama – Kakva je sudbina realnog socijalizma nakon Honeckerovog pada“, *Danas*, 24. listopada 1989. str. 47.

²³⁹ Na istome mjestu.

²⁴⁰ Na istome mjestu.

²⁴¹ Na istome mjestu.

Naime DR Njemačka se desetljećima smatrala njegovim najčvršćim i najefikasnijim uzorkom. Sve dok je Demokratska Republika Njemačka (DDR) ostajala nezaražena virusom reformatorstva, odnos snaga u Istočnoj Europi (ne računajući tu Sovjetski Savez) bio je u najmanju ruku izjednačen ili je čak konzervativna snaga imala malu prednost. Istina je doduše da su upravo u posljednje vrijeme Poljska i Mađarska prešle granice Realnog Socijalizma iako su u oba slučaja to zemlje koje se već dugo smatraju „crnim ovčama“.²⁴² Honeckerovim se padom istočnoeuropski socijalizam zaljuljao u samim temeljima i bez obzira na to tko su i što su ili što žele biti njegovi nasljednici, konzervativni blok u Istočnoj Europi doživio je izuzetno težak, možda čak smrtonosan udarac.

Kao što smo govoreći o bijegu istočnih Nijemaca ocjenjivali da Honecker (i politika koju on predstavlja) neće moći izdržati tu bunu, tako danas sa jednakom sigurnošću ocjenjujemo da je sljedeći na redu Prag i da nove tektonske potrese u Realnom Socijalizmu možemo najprije očekivati ondje. (Jasno je da je vrlo vjerojatno i Bugarska i da stanje postaje sve opasnije i po Ceausescu-a u Rumunjskoj)²⁴³ Ukratko kriza u Istočnoj Njemačkoj bitno je promjenila odnos snaga između reformatorskih i konzervativnih režima u Istočnoj Europi, dakako na štetu konzervativnih. I tu se sad u novome svjetlu postavljaju dva vrlo bitna pitanja - daljnja sudbina realnog socijalizma i sudbina istočnoeuropskog vojno-političkog bloka. Što se tiče prvoga, posve je očito da teorija i praksa realnog socijalizma nemaju više nikakvu mogućnost da prežive – osim u slučaju nekog nasilnog umješavanja, no to bi dakako zahtijevalo najprije obračun s *perestrojkom* u Sovjetskom Savezu.

Ako se to ubrzo ne dogodi, tada je jasno da je povijest dosadašnjeg socijalizma u Istočnoj Europi zaključena i da se ondje rađa bitno drukčiji sistem, koji zasad preuzima uglavnom pozitivne aspekte građanske demokracije zapadnog ekonomskog sistema. Konvergencija o kojoj se toliko govorilo 60-ih godina, postaje danas stvarnost koja se nenasilnim sredstvima očito ne može više spriječiti. Najnoviji događaji u Istočnoj Njemačkoj prebacili su jezičac na vagi konačno u korist likvidacije realnog socijalizma, bez obzira na to je li novo istočnoeuropsko rukovodstvo na to pripremljeno ili nije. Iako bi to bila samo „akcija spašavanja“,

---

²⁴² Na istome mjestu.

²⁴³ Na istome mjestu.

Honeckerovom ostavkom i svim onim što ju je izazvalo (masovni bijeg građana, sve jači javni protesti) realni socijalizam doživio je povijesni poraz i u političko-psihološkom smislu stvari su sad bitno drukčije. Poljska i Mađarska (i dakako Sovjetski Savez) nisu više izuzeci - sad su izuzeci režimi čehoslovačkog i bugarskog tipa (da o Rumunjskom i ne govorimo).²⁴⁴ Više nego ikad postavlja se još jedno sudbinsko pitanje : što će biti s istočnim blokom? To se pitanje nametalo dnevnome redu već prilikom promjena u Poljskoj i Mađarskoj, jer naprimjer teško je zamisliti kako će se na sastancima političko- savjetodavnog vijeća Varšavskog pakta, sve sami vodeći komunisti gledati i razgovarati s nekomunističkim predsjednikom poljske vlade ?²⁴⁵ Stara izreka doduše kaže da je „ jedan kao nijedan“, no već bi sutra nekomunist mogao biti i mađarski premijer ili predsjednik Republike, a prekosutra još poneko.

Razvoj ide očito u pravcu vremena kad takvi slučajevi neće biti više izuzeci a to suočava Istočni blok - koji se dosad temeljio na jedinstvu ideologija i političkih sistema - s posve novim problemima. Sovjetsko je rukovodstvo dosad, ako već ne s oduševljenjem onda bar uglavnom šutke, primalo na znanje razvoj u Poljskoj i Mađarskoj.²⁴⁶ Ako se može vjerovati izvještajima, Gorbačov se prije odlaska iz Berlina oštro sukobio s Honeckerom, što je također pridonijelo ostavci istočnonjemačkog vođe. Sovjetski Savez dakle računa na promjene u Istočnoj Europi i čak ih i želi , što je također u skladu s logikom sovjetskog unutrašnjeg razvoja i s logikom perestrojke. U novinama se pisalo i kritički o tome dokle Moskva može prihvatiti unutarnje promjene u Istočnoj Europi i nije li to išlo i puno dalje od same – perestrojke. Novinar je napisao i odgovor koji je sam zaključen. Promjene su išle tako daleko , do one granice do koje to ne ugrožava sovjetske vojne , političke, globalne i druge interese, do one granice do koje promjene osiguravaju istočnoeuropskim zemljama veću unutrašnju efikasnost i time jačaju blok kao cjelinu.²⁴⁷ U stvarnosti, odgovor je jednostavan samo naoko. Naime, glavni tok promjena u Istočnoj Europi ne ide u pravcu popravljjanja socijalizma nego u pravcu njegova otpravljanja, tako je pisalo u novinama tog datuma 24. listopada, 1989. A to nije pravac koji zastupa i

---

²⁴⁴ Na istome mjestu.

²⁴⁵ Na istome mjestu.

²⁴⁶ „Igre s granicama – Kakva je sudbina realnog socijalizma nakon Honeckerovog pada“, Danas, 24.listopad.1989. str. 47.

²⁴⁷ „Igre s granicama – Kakva je sudbina realnog socijalizma nakon Honeckerovog pada“, Danas, 24.listopad.1989. str. 47.

Sovjetski Savez. Osim toga te promjene u velikoj mjeri i jačaju centrifugalne sile unutar bloka, i bez obzira na deklaracije i izjave - i opozicijskih političara – vode u najmanju ruku prema dokidanju ideoloških i političkih osnova dosadašnje istočnonjemačke vojne, političke i druge integracije (uzgredno: čak i manje radikalna sovjetska *perestrojka* potiče jake centrifugalne sile unutar Sovjetskog Saveza i izaziva velike brige). Dvije najveće istočnoeuropske integracije – Varšavski Pakt i SEV (Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć)- moraju sad računati s mogućnošću da će povezati države s različitim, nesocijalističkim i društveno- političkim uređenjima.²⁴⁸ To je potpuna novost, koja je sasvim u suprotnosti s osnovnim načelima po kojima su dosad funkcionirale te dvije integracije. Početak kraja realnog socijalizma u Istočnoj Njemačkoj gura to pitanje posve u prvi plan, jer je upravo ona bila dosad najčvršći i uzorni član istočno- europskog lagera.²⁴⁹ Posrijedi je dakle nešto neprimjereno i bitno više nego što je to pitanje istočnonjemačke ili neke druge pojedinačne zemlje. Posrijedi je novo unutrašnje i međusobno organiziranje Istočne Europe i njeni odnosi sa Sovjetskim Savezom.

Danas iz 31. listopada 1989. pisao je o tome kako Washington podržava Gorbačova. U novinama stoji „Želimo da Perstrojka uspije „ to je , izjavio američki državni sekretar James Baker. The New York Times je odmah komentirao kako od savezničkih iz posljednjeg svjetskog rata , kad su američki brodovi vozili opremu i oružje za Murmansk i Staljin bio nazivan Stari Ujka Joe, niti jedna američka službena ličnost nije tako otvoreno izrazila podršku nekom sovjetskom vođi.²⁵⁰ Treba li posjećati kako je Sovjetski Savez već desetljećima bio za Amerikance najopasniji neprijatelj. Za predsjednika Reagana , SSSR je bio carstvo zla. Još nedavno, u svibnju , predstavnik za štampu Bijele Kuće Martin Fitzwater rekao je za Gorbačova da je „kauboj iz samoposluge“ , da ima samo veliki šešir, ali ni grlo stoke to jest - da ga ne treba shvatati ozbiljno. Bakerov pomoćnik Lawrence Eagleburger samo prije mjesec i nešto dana javno je razmišljao hoće li Gorbačov uspjeti ili će pasti.²⁵¹ Ministar obrane predskazivao je da će Gorbačov pasti. Ostali iz Bushove okoline

---

²⁴⁸ „Igre s granicama – Kakva je sudbina realnog socijalizma nakon Honeckerovog pada“, Danas, 24.listopad.1989. str. 47.

²⁴⁹ „Igre s granicama – Kakva je sudbina realnog socijalizma nakon Honeckerovog pada“, Danas, 24.listopad.1989. str. 47.

²⁵⁰ Butorac, Tomislav, „ Washington podržava Gorbačova“, Danas, 31. listopad. 1989. str. 51.

²⁵¹ Butorac, Tomislav, „ Washington podržava Gorbačova“, Danas, 31. listopad. 1989. str. 51.

pitali su se jesu sovjetske promjene temeljite, ozbiljne i nepovratne i dokazivali da su svakom slučaju opasne za Sjedinjene Države. Ton je, naravno, određivao predsjednik Bush. U četiri govora održana ovog proljeća ne samo da nije podržao promjene u Moskvi, nego je zagovarao politiku čekanja, dok Sovjetski Savez ne zasluži drugačiji odnos. Takvom svojom suzdržanošću i podozriivošću Bush i njegovi suradnici izazvali su ne samo čuđenje, nego i uznemirenost. Činilo se- pišu najutjecajnijim američkim listovima- da nisu bili u stanju shvatiti i ispravno ocijeniti goleme promjene u Sovjetskom Savezu. Štoviše, sticao se dojam da žele Gorbačovljev pad.²⁵²

U dva govora, u New Yorku 16. listopada i u San Franciscu 23. listopada, Baker je u ime Bushove administracije dosad najotvorenije podržao Gorbačova i njegove promjene. I obećao pomoć. Kako je došlo do tog „momentalnog zaokreta“ - kako ga već nazivaju u Sjedinjenim Državama? Je li Bush shvatio da su demokrati bili u pravu kad su ga optuživali da ne vidi i ne koristi mogućnosti koje mu se nude? Što je moglo toliko impresionirati Washington i navesti ga na zaokret? U prvom redu, činjenica da Gorbačov nije zakočio procese u Poljskoj i Mađarskoj. Dapače, istodobno protivio se tvrdoglavom održavanju staljinističkih režima, poput onog u Njemačkoj Demokratskoj Republici.²⁵³ Potom – ili prije svega- sovjetski vojnici povukli su se iz Afganistana. I što je najnovije, od prije nekoliko dana – vodeće ličnosti SSSR-a danas priznaju koliko je to skup, opasan i i beskoristan pothvat, u svakom slučaju veoma ozbiljan promašaj. Ministar vanjskih poslova SSSR-a Eduard Ševarnadže, prošlog je tjedna u senzacionalnom i dosad najotvorenijem i najhrabrijem govoru o sovjetskoj vanjskoj politici priznao da je SSSR intervencijom u Afganistanu prekršio ne samo sovjetske zakone (o tome je odlučeno u najužem krugu na vrhu), nego i međunarodne norme ponašanja, tako da je više od stotinu država, članica UN-a, osuđivao taj sovjetski potez.²⁵⁴ „Zar nam je trebalo nešto više od toga da bismo shvatili da smo se sukobili sa svjetskom zajednicom, da smo kršili norme

---

²⁵² Butorac, Tomislav, „Washington podržava Gorbačova“, *Danas*, 31. listopad. 1989. str. 51.

²⁵³ Butorac, Tomislav, „Washington podržava Gorbačova“, *Danas*, 31. listopad. 1989. str. 51.

²⁵⁴ Butorac, Tomislav, „Washington podržava Gorbačova“, *Danas*, 31. listopad. 1989. str. 51.

ponašanja, da smo išli protiv općeljudskih interesa ? „ - retorički se pitao Ševardnadže.

Za Amerikance je trenutno još važnije Ševardnadžeovo priznanje da je izgradnja radara u blizini Krasnojarska u Sibiru bila otvoreno kršenje ABM sporazuma (Sporazum o anti-balističkim sistemima). Prema tom sporazumu , koga su 1972. potpisali Nixon i Brežnjev, svaka strana je mogla izgraditi samo po jedan obrambeni lanac. SSSR ga je stvorio oko Moskve. Postrojenja kod Krasnojarska dio su drugog sistema koga se – prema sporazumu – nije smjelo stvarati.²⁵⁵ Sateliti su ga otkrili 1983., i Amerikanci su od tada pregovore o strateškom razoružanju uvjetovali rušenjima i tih postrojenja. Izgradnja te stanice, po veličini ravne egipatskim piramidama, predstavljala je otvoreno narušavanje ABM sporazuma – rekao je Ševardnadže. A takva javna priznanja u međunarodnim odnosima rijetko se čuju. U odnosima među velesilama dosad ih nije bilo. Što je dodatno zanimljivo za stanje u sovjetsko političko- vojnom vrhu , Ševardnadže je otkrio da su Gorbačovu i njegovim najbližim suradnicima bile potrebne četiri godine da saznaju istinu o toj stanici.²⁵⁶ Drugim riječima oni koji su gradili vojni vrh skrivali su njenu pravu svrhu. Na osnovu takvih argumenata Bush i njegovi savjetnici zaključili su da sovjetsko „ novo mišljenje“ nudi šanse nezamislive prije jednog desetljeća. I zato su se odlučili na zaokret. Baker otvoreno reče: „ Gorbačovljev uspjeh u mijenjanju Sovjetskog Saveza, istodobno je i fundamentalno, američkom interesu“. Tim više, jer su se u SAD-u počeli brinuti, što bi se moglo dogoditi ako Gorbačov ne uspije. Neočekivano snažan val izbjeglica iz Istočne u Zapadnu Njemačku i demonstracije onih koji su ostali, kao i sve ono što se zbiva od Baltika do Zakavkazja u Sovjetskom Savezu i ostalim zemljama, koje se nazivaju socijalističkim , navodi na razmišljanje o mogućem kaosu i raspadu golemog socijalističkog carstva.²⁵⁷ A tako nešto bi na kraju moglo zdrmati i Zapad ili ga barem pošteno zaljuljati. Da su takve bojazni djelovale na promjenu američkog načina razmišljanja, očito je iz Bakerovog otvorenog upozorenja stanovnicima Istočne Europe i Sovjetskih baltičkih Republika, koji teže većim slobodama i

---

²⁵⁵ Butorac, Tomislav, „ Washington podržava Gorbačova“, *Danas*, 31. listopada. 1989. str.51.

²⁵⁶ Butorac, Tomislav, „ Washington podržava Gorbačova“, *Danas*, 31. listopada. 1989. str. 51.

²⁵⁷ Butorac, Tomislav, „ Washington podržava Gorbačova“, *Danas*, 31. listopada. 1989. str. 51.

samostalnosti. Poručio im je neka shvate kako to treba biti postupan proces i da ni njima, ni Gorbačovu i Sjedinjenim Državama ne bi bilo u interesu da dođe do promjena koje bi opasno uzdrmale Moskvu.²⁵⁸ „ Mi zagovaramo proces koji tim zemljama daje njihovo pravo na samoopredjeljenje i slobodu“ - rekao je Baker. Ali odmah je dodao: „ Nitko – ponavljam, nitko neće imati koristi ako cijeli proces prema poželjnim ekonomskim i političkim promjenama bude pao u ponor nasilja. Ali svima će koristiti ako reforme u Istočnoj Europi uspiju.“ Zaključimo, u službenim krugovima SAD počinje prevladavati uvjerenje, da Gorbačov iskreno želi provesti temeljite promjene, da ne pokušava izboriti samo predah kako bi potom nastavio s borbom protiv američkog kapitalizma.²⁵⁹ Iz tog razloga Washington nastoji sada ograničiti potencijalnu eksplozivnost događaja koji iz temelja potresaju socijalističke države. Nudi partnerstvo velesila kakvo je bilo nezamislivo još samo prije nekoliko mjeseci. Želi da se nastavi s promjenama ali očito ne želi da promjene izmaknu ispod kontrole. Želi da se nastave sadašnji procesi u socijalističkim zemljama.

U odnosu prema Baltiku i Zakavkazju, npr. podržava više autonomije, samoopredjeljenja, slobode ali ne nizbježno nezavisnost i otcjepljenje. Ne želi da se naruši opće razumijevanje između Moskve i Washingtona. A pogotovo ne želi neki novi Tiananmen. Zato Gorbačovu u pravi trenutak, kad ima sve ozbiljnije probleme kod kuće, stiže podrška iz Washingtona. Večernji list je pisao u jednom manjem članku o „ novom forumu“. Relevantni povijesni događaji nisu mogli da ne ostanu nezabilježeni u jugoslovenkom tisku. Vezano za Berlin i Berlinski zid, njegovo rušenje je i članak iz Večernjeg Lista koji je izašao dana 12. 11. 1989. godine.²⁶⁰ U članku se govorilo o tome da se sve više formiraju opozicijske stranke i grupe u Njemačkoj Demokratskoj Republici (DDR-u). U samo nekoliko mjeseci, jedna je anonimna i najprije ilegalna skupina građana postala značajan politički činilac istočnonjemačke svakodnevnice. Riječ je o „Novom forumu“ koji od samog najavljuje značajnu ulogu u političkom životu Njemačke Demokratske Republike i polako ali sigurno, prerasta u organizaciju koju više nitko ne potcjenjuje.²⁶¹ Prvi je ogranak

---

²⁵⁸ Butorac, Tomislav, „ Washington podržava Gorbačova“, *Danas*, 31. listopada. 1989. str.51.

²⁵⁹ Butorac, Tomislav, „ Washington podržava Gorbačova“, *Danas*, 31. listopada. 1989. str.51.

²⁶⁰ Milošević, Đorđe, „ Novi forum u naletu“, *Večernji List*, 12. 11. 1989. str. 13.

²⁶¹ Isto. Str. 13.

nikao samo dan nakon događaja na mađarsko- austrijskoj granici, kada je Budimpešta otvorila granicu za odlazak istočnonjemačkih građana na Zapad. Tada je „ Novi forum“ imao samo nekoliko desetaka aktivista, a danas navodno, ima na desetke tisuća pristalica u svim krajevima zemlje. Put od ilegale do službenog ulaska na političku scenu nije bio dug. Pošto su shvatile da ga ne mogu ignorirati bez posljedica, vlasti su prihvatile dijalog, najprije s velike distance.

Rečeno je da „novi forum“ djeluje s antisocijalističkih i antidržavnih pozicija, i da ne može biti registiran kao društvena organizacija, jer bi to bilo protuzakonito.²⁶² Kad su počele masovne demonstracije građana, koje su mahom organizirali aktivisti Novog foruma, vlasti su ublažile kvalifikaciju. Rečeno je da Njemačka Demokratka Republika ima dovoljno društvenih i političkih organizacija u kojima građani mogu ostvarivati svoje i društvene interese, pa je samim tim i „Novi forum“ nepotreban. I na kraju kad je postalo jasno da je i takvu formulaciju vrijeme pregazilo, aktivisti „Novog Forum“ prihvaćeni su najprije u okruzima a potom i u samom Berlinu, kao manje više ravnopravan partner u raspravama. Na plenumu CK JSPNJ Egon Krenz je objavio da će novi „pokreti građana“ čija je aktivnost u skladu s Ustavom biti priznati.²⁶³ Istog dana, predstavnici „ Novog Forum“ bili su primljeni u Ministarstvo unutrašnjih poslova gdje su dobili „zeleno svjetlo“ za legalnu aktivnost.²⁶⁴ U Berlinu nitko ne sumnja u to da će Novi forum u političkom životu Njemačke Demokratske Republike igrati značajnu ulogu. Pokret zahtijeva korjenite društvene reforme, ističući da ne želi restauraciju kapitalizma i propagirati stvaranje „ velike Njemačke“.

U dokumentu koji već dulje vrijeme slobodno cirkulira i koji ima karakter političke platforme izričito se navodi „antistaljinizam“, „ antifašizam“ , „antirasizam“. Suosnivači pokreta su intelektualci koji uživaju reputaciju tolerantnih i politički obrazovanih ljudi koji nisu skloni političkim avanturama. Posljednjih mjeseci oglasile su se i druge „opozicijske“ grupe, među kojima „ Demokratsko buđenje“, „Ujedinjena ljevica“ i „Socijaldemokratska stranka“. One, međutim, nemaju ugled ili utjecaj kao Novi forum.

Desetog studenog 1989, dopisnik iz Bonna pisao je da je Politbiro Jedinствene socijalističke partije njemačke dao kolektivnu ostavku. Pisalo se i o demonstrantima i

---

²⁶² Isto, str. 13.

²⁶³ Isto, str. 13.

²⁶⁴ Isto, str. 13.

Gunteru Schabowskom. Pod pritiskom masovnog nezadovoljstva i nesmanjene bujice izbjeglica u srijedu je – dan nakon vlade – i Politbiro JSPNJ dao kolektivnu ostavku.²⁶⁵ Za novog predsjednika vlade predložen je Hans Modrow, čovjek koji je jedini od partijskih lidera na otvorenoj sceni doživio ovacije, koji je ugled reformatora stekao još za vrijeme Honeckera, a prije tri tri dana moglo ga se vidjeti kako na čelu kolone demonstranata maršira drezdanskim ulicama. S njim u vezi prvi put su se građani DR Njemačke u jednoj ad hoc anketi zapadnonjemačke televizije pozitivno izrazili o jednom partijskom prijedlogu, vjerujući da to može zemlji donijeti stvarnu korist. DR Njemačka zaista mijenja lice! To potvrđuje i okolnost da je Gunter Schabowski, nakon što je (u srijedu) izabran novi Politbiro (samo je djelimično obnovljen) o ishodu glasanja u CK najprije obavijestio nekoliko tisuća demonstranata koji su čekali pred sjedištem partije, a oni su imena novih (starih) članova Politbira i broj dobivenih (odnosno, uskraćenih) glasova pratili zvižducima i glasnim protestiranjem.²⁶⁶ Samo je nekolicina, među njima i Hans Modrow, izazvala odobravanje. U istoj se situaciji našao i Krenz, koji je nešto kasnije morao istupiti pred 10.000 demonstranata okupljenih ispred zgrade CK da bi im rekao kako obnovljeno partijsko rukovodstvo želi socijalizam „koji će biti privredno efikasan, politički demokratski, moralno čist i u svemu okrenut ljudima“.²⁶⁷ U referatu je za sadašnju krizu optužio Honeckera i njegove suradnike. Ipak najviše u prilog novom licu Demokratske Republike Njemačke govori najava novog izbornog zakona o kojem je novinare obavijestio Schabowski. Rekao je da bi na slobodnim izborima (datum nije preciziran) u obzir došle „postojeće političke snage“, te da se JSPNJ (Jedinstvena Socijalistička Partija Njemačke) složila s tim da im se omogući objavljivanje i zastupanje vlastitih programa.²⁶⁸ U takvoj situaciji „teorijski bi bilo moguće“ da se JSPNJ izgubi vlast, rekao je, dodajući kako ne vjeruje da bi do toga stvarno moglo i doći. Centralni komitet, koji je za 15. do 17. prosinca najavio izvanrednu konferenciju JSPNJ, nastavio je rad na „akcionom programu“ koji se u javnosti očekuje s velikim zanimanjem jer bi trebao biti partijski dogovor na situaciju u zemlji, koja ni poslije svega rečenog nije ništa manje dramatična i napeta. Čak je možda napetija, sudeći

---

²⁶⁵ Ivanković, Nenad, „Najavljeni Slobodni Izbori!“, *Večernji List*, 10. 11. 1989. str. 32.

²⁶⁶ Ivanković, Nenad, „Najavljeni Slobodni Izbori!“, *Večernji List*, 10. 11. 1989. str. 32.

²⁶⁷ Ivanković, Nenad, „Najavljeni Slobodni Izbori!“, *Večernji List*, 10. 11. 1989. str. 32.

²⁶⁸ Ivanković, Nenad, „Najavljeni Slobodni Izbori!“, *Večernji List*, 10. 11. 1989. str. 32.

po najnovijem upozorenju Bärbel Bohley, jedne od najuglednijih opozicionarki i osnivačice Novog foruma (koji bi uskoro imao biti i oficijelno pripušten na javnu scenu). Pozvala je građane da budu strpljivi , jer bi u protivnom moglo doći do nekontroliranih reakcija što bi otežalo promjene.²⁶⁹

Politički magazin „Danas“ izvještavao je o rušenju Berlinskog zida o jednom značajnom epohalnom događaju koji je potresao Europu i svijet i koji su prenosile televizijske kamere i gotovo svi mediji širom svijeta. Ples slobode na Berlinskom Zidu je članak koji je napisao novinar Tomislav Butorac. Prošlog četvrtka Njemačka Demokratska Republika je otvorila granice prema Zapadnoj Njemačkoj i Zapadnom Berlinu, dozvolivši svojim građanima da slobodno putuju iz zemlje.²⁷⁰ Iako su dramatične vijesti iz Berlina posljednjih dana i tjedana prestizale jedna drugu, nije se očekivalo da će Berlinski zid, taj simbol podijeljene Njemačke i Europe , tako brzo postati suvišan. Čim je odluka objavljena, tisuće ljudi nagnule su prema Zidu, kako bi provjerili mogu li ga doista prijeći. I to im je bez teškoća uspijevalo. Rijeke građana su u slavljeničkom raspoloženju prelazile u Zapadni Berlin, mnogi su posjedali po Zidu, neki su plesali po njemu.²⁷¹ Granični organi su propuštali na Zapad, pregledavajući samo površno osobne legitimacije. Mnogi su se vratili iste noći – htjeli su se samo uvjeriti je li granica doista otvorena. Neki su i sa Zapada dolazili u istočni dio grada, kako bi provjerili da je konačno otvorena jedna od najčuvanijih granica u Europi. Vlada Njemačke Demokratske Republike objavila je da se zahtjevi za putovanje u inozemstvo mogu podnijeti bez navođenja motiva, a dozvole će se izdavati bez odlaganja. Policiji je naređeno da odmah daje vize onima koji se žele iseliti. Šef berlinskog partijskog komiteta i član Politbiroa JSPNJ, Günter Schabowski, rekao da se može putovati preko svih graničnih prijelaza i da to praktički znači da je Berlinski zid od četvrtka suvišan.²⁷²

Zapad je pozdravio novost iz Berlina. Američki predsjednik Bush je, oduševljen „dramatičnim događajem“, zaključio da odlukom o otvaranju granice Berlinski zid odsad ne znači mnogo. Francuski ministar vanjskih poslova je govorio o velikom koraku prema demokratizaciji, raduje se zbog njemačkog naroda i čestita onima koji

---

²⁶⁹ Ivanković, Nenad, „Najavljeni Slobodni Izbori!“, Večernji List, 10. 11. 1989. str. 32.

²⁷⁰ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 49.

²⁷¹ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 49.

²⁷² Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 49.

su shvatili potrebu vremena.²⁷³ U sličnim tonovima su i ostale reakcije sa Zapada. Još je značajnija poruka iz Moskve. Sovjetski ministar vanjskih poslova, Edvard Ševardnadze, nazvao je odluku Njemačke DR (DDR) „ispravnom i mudrom“. Kako je došlo do plesa slobode na Berlinskom zidu i što to znači za Nijemce, Europu i svijet? Najkraće, valovi izbjeglica iz Njemačke DR i lavina nezadovoljstva onih što ostaju otjerala je s vlasti Ericha Honeckera, njegov Politbiro i vladu, a njihove nasljednike prisiljava na užurbane ustupke ne bi li spasili što se od diskreditiranog socijalizma spasiti može.²⁷⁴ Neočekivano brzo Berlinski zid je izgubio smisao daljnjeg postojanja, ali i Zapad postaje sve nervozniji zbog navale izbjeglica, tako da se očekuje da bi Bush i Gorbačov svoj predstojeći susret na brodovima u blizini Malte mogli pretvoriti u početak neke nove Jalte. Brzina zbivanja iznenađuje i najvratolomnije prognozere. Vlast koja se u kolovozu ljutila na Mađare što su dozvolili da prve izbjeglice masovno prođu kroz zahrđale pukotine „željezne zavjese“, u rujnu je već morala pristati na „vlakove slobode“, da bi u listopadu skratila put bjeguncima i dozvolila im da bez vize odlaze preko Čehoslovačke. Svim stanovnicima obećane su prvih dana studenog putne isprave, najprije s mogućnošću da u inozemstvu borave do 30 dana ili da se isele, a onda je u četvrtak taj polovični ustupak izmijenjen tako da svi mogu putovati kako žele, ostati koliko žele i u Saveznu Republiku Njemačku prelaziti izravno iz Njemačke Demokratske Republike.²⁷⁵ Kako bi zaustavio raspad sistema, Honeckerov nasljednik Egon Krenz daje sve veća obećanja. Parola dana je „zaokret“, i to temeljit, a ne samo kao trik, taktika, kozmetika, dobijanje na vremenu ili mijenjanje tapeta. Priznaje se da da je dosad postojala samo formalna demokracija, da se sabotiralo perestrojku i glasnost.²⁷⁶ Obećaje se da će se mijenjati politički i ekonomski sustav, stvoriti pravnu državu, odvojiti Partiju od države, smanjiti administrativni aparat, mijenjati izborni sustav, dozvoliti ravnopravno djelovanje ostalih političkih stranaka, uvesti slobodu tiska, poboljšati opskrbu, podsticati privatnu inicijativu, govorit će se istinu, što je bolje ma kako stanje bilo teško, nego pričati samo o uspjesima u koje nitko nije vjerovao. Ograničit će se mandate, nagrađivati prema radu, učenici će imati nastavu samo pet dana u tjednu, a iz nastavnog programa izbacit će se vojna obuka,

---

²⁷³ Butorac, Tomislav, „Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 49.

²⁷⁴ Butorac, Tomislav, „Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 49.

²⁷⁵ Butorac, Tomislav, „Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

²⁷⁶ Butorac, Tomislav, „Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

dozvolit će se civilno služenje vojnog roka, smanjiti broj vojnika, podržavati razoružanje u Europi.

Krenz se ponašao kao da je shvatio da se ne može oslanjati na grubu silu ili na simbolične ustupke.²⁷⁷ Samo ako u promjene uđe punom brzinom mogao bi dobiti dovoljno vremena da reformira Partiju i privredu. Svako oklijevanje je političko samoubojstvo za njega osobno i za Partiju. Zato je u četvrtak na plenumu CK, oštro kritizirao Honeckerovo vrijeme, za koje je rekao da je bilo karakteristično po birokratskoj aroganciji, netoleranciji, mnogim devijacijama koje se uporno skrivalo iza propagandne lakirovke, stereotipa i fraza o uspjesima, te po dugogodišnjem „manjku demokracije“ i prakse da nekoliko ljudi na vrhu odlučuje o svemu – što je konačno zemlju dovelo u sadašnju krizu. Za razliku od još donedavnih tvrdnji o djelovanju neprijatelja, Krenz za izbjeglice okrivljuje dosadašnji politički vrh i stanje u zemlji. Jer – kako reče- izbjeglice nisu izdajnici i neprijatelji, nego ljudi koji više nisu vidjeli nikakve perspektive i mogućnosti da svoje interese zadovolje kod kuće. Tko bi takav zaokret očekivao u državi čiji je vrh još prije koji mjesec odbacivao svaku sugestiju o promjenama (govorilo se: nećemo mijenjati tapete, ako to čini susjed).²⁷⁸ Sada Krenz kaže da se dogmatski arogantno gledalo na razvoj Sovjetskog Saveza. Doživjeli smo u posljednja dva tjedna da je Krenz obećao više nego smo se mi u Jugoslaviji uspjeli suglasiti u posljednje dvije godine. Ono za šta je Poljacima trebalo deset, a Mađarima dvije godine, zbilo se u Njemačkoj DR (DDR) gotovo preko noći: prošlog utorka ostavka vlade, u srijedu ostavka Politbiroa, u četvrtak otvaranje granica.

Na prijedlog Krenza i CK JSPNJ, novi premijer bi trebao biti Hans Modrow (61), šef Partije u Dresdenu, koga proglašavaju za jednu od najprogresivnijih ličnosti.²⁷⁹ Predvodio je nedavne demonstracije u Dresdenu i tražio- suprotno Honeckeru – promjene u Gorbačovljevom stilu. Predlagao je da se hitno pripreme slobodni i tajni izbori, uvede javna kontrola svih funkcija, razdvoji Partija od države, a planska privreda da se uskladi sa stimulativnim efektima tržišta. Poznavatelji Krenza i Modrowa kažu da su njih dvojica upućeni jedan na drugoga i da se odlično dopunjuju. Krenz je bio uključen u strukture na vrhu i zato je odgovorniji za prošlost

---

²⁷⁷ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

²⁷⁸ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

²⁷⁹ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

od Modrowa. Obojica su dinamični i – za političare- imaju relativno malo protivnika. Modrow je vještiji kontaktima s masom i ima veći ugled.²⁸⁰ I glasnost je, prema svim znacima stigla u Njemačku DR. Posljednjih dana, televizija izravno prenosi demonstracije, dozvoljeno je ljudima da se žale na uvjete života i odsutnost političkih sloboda. Novine objavljuju intervjue s opozicionim vođama. Priznalo se da je bilo glupo zabranjivati sovjetske listove i filmove. Na nekom transparentu Krenz je prikazan kao kameleon. Ostavke su podnijeli ne samo članovi Politbiroa i vlade, nego i mnogi članovi Centralnog Komiteta. Među ostalima i najnepopularnije figure u dosadašnjem vrhu, šef policije Erich Mielke (81) i glavni ideolog Kurt Hager (77). Obećane su još opsežnije kadrovske promjene.

Socijalizam kakav je postojao u toj zemlji potpuno se diskreditirao i više se mnogo ne vjeruje obećanjima da će se stvarati novo, bolje, efikasnije, humanije, pravednije, moralno čišće i slobodnije društvo. Dok nezadovoljnici ono što se dešava tumače kao krah socijalizma, Krenz i njegova okolina još uvijek govore samo o deformacijama u razvoju socijalizma, o neuspjehu da se pokažu prednosti socijalizma i u njih uvjeri široke mase.²⁸¹ Priznaju samo da kasne u promjenama, ali vjeruju da još nije suviše kasno. Zavaravaju se da je u najnovijim demonstracijama na ulice izašlo „samo“ dva od 16 milijuna stanovnika, a ne žele vidjeti da je to glavnina aktivnog stanovništva. Nisu valjda na ulice trebali izaći sva djeca iz vrtića i starci. Izbjeglice su izazvale ozbiljnije poremećaje. Već ih je teško izbrojati. Prema nekim procjenama, do četvrtka bilo ih je blizu 200.000. Bolnice su ostale bez trećine liječnika i drugog osoblja. U Leipzigu i Jeni vojnici voze autobuse, kamione i tramvaje. Na posao se vraća umirovljenike i zapošljava gastarbajtere, među kojima su 53.000 Vijetnamaca. Neki iz struktura još uvijek se tješe poznatom činjenicom da je osobito u industriji -petero bilo zaposleno na poslovima koje su mogla obaviti trojica, da je u administraciji previše osoblja. Želi se reći da kriza još nije došla do dna.²⁸² Zbog takvog samozavaravanja JSPNJ još ne popušta pred sve odlučnijim zahtjevima da odustane od svog monopola na vlast i omogući slobodne izbore. Razlog je razumljiv: ukoliko se pristane na višepartijske izbore, zbog starih grijeha JSPNJ se ne može nadati naklonosti birača. Ukoliko ne dopusti prave izbore, također potpisuje smrtnu presudu. Izložen dvostrukom pritisku - onih koji žele otići i

---

²⁸⁰ Butorac, Tomislav, „Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

²⁸¹ Butorac, Tomislav, „Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

²⁸² Butorac, Tomislav, „Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

onih koji ostaju , ali traže što brže i temeljitije demokratske promjene, odnosno, pred dilemom kako smiriti zahtjeve za većom demokracijom, a istodobno sačuvati vodeću ulogu, tj. monopol JSPNJ , Krenz je najveće nade položio u rizičnu slobodu putovanja.²⁸³ Prema nekim procjenama, čak milijun i po Istočnih Nijemaca želi otići. Otvorene granice su koliko hrabar toliko i neminovan potez. Kad čovjek zna da u svako doba može slobodno otići kamo želi, manje će nastojati da po svaku cijenu ode i da u težnji za slobodom sve napusti. U trci s vremenom, zaključilo se da slobodna putovanja nisu toliko rizična koliko bi bilo daljnje gušenje stanovništva i moguće nove eksplozije nezadovoljstva. Sve što se zbiva u Njemačkoj DR, a osobito sve veći broj izbjeglica, stvara nervozu među Zapadnim Nijemcima i uopće na Zapadu. Izbjeglice se već prima mnogo hladnije nego prije nekoliko tjedana.²⁸⁴ Emocionalno idalje se odobrava iseljavanje, ali sve su izrazitije brige da će se pojačati stambena kriza, iscrpiti socijalni fondovi i pojačati konkurencija u zapošljavanju. Zabrinutost se pojačava zbog činjenice da oko 300.000 Nijemaca iz Poljske i Sovjetskih Saveza treba narednih mjeseci – doduše uz mnogo manje pompe – također doputovati u Zapadnu Njemačku.

Na Zapadu su uglavnom priželjkivali da se promjene – otpočete u Poljskoj i Mađarskoj – postupno prošire ali tako da Njemačka DR dođe posljednja na red.²⁸⁵ Otvorena kriza u Njemačkoj DR postala je najnepredvidljiviji faktor u odnosima Istok-Zapad. Kriza može utjecati ne samo na procese u Istočnoj Europi , nego i na kretanja prema integraciji Zapadne Europe, jer su razmišljanja o ujedinjenju Njemačke sada prisutnija i značajnija nego ikad u prošlosti.²⁸⁶ A to sve zainteresirane brine više nego što žele javno priznati. Za razliku od Mađarske i Poljske koje nisu toliko strateški značajne , Njemačka DR je bila najrazvijeniji i najdiscipliraniji saveznik SSSR-u, a što je još važnije , bila je to istaknuta vojna tvrđava, slikovito opisivana kao dragulj među sovjetskim saveznicima. Moguće približavanje dvaju njemačkih država, bilo kroz čvršće veze ili kroz konfederaciju, stvorilo bi najsnažniju vojnu i ekonomsku silu usred Europe , sa 78 milijuna stanovnika. Iako su npr. Bush, Mitterrand i Margaret Thatcher javno podržali pravo Nijemaca na samoopredjeljenje, pa čak i na konačno ujedinjenje , privatno mnogi zapadni političari priznaju da Zapad još nije

---

²⁸³ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

²⁸⁴ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

²⁸⁵ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

²⁸⁶ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

spreman za ujedinjenje. Neki se čak pribojavaju da bi Moskvi moglo više odgovarati nego zapadu. Američki tjednik *Time* u posljednjem broju piše, da bi za Moskvu bila manja šteta od gubitka saveznika poput Njemačke DR u usporedbi s koristima koje bi bile od potiskivanja Amerikanaca iz Europe.²⁸⁷ Naime, ujedinjenjem sadašnjih dviju njemačkih država nestao bi razlog zadržavanja Amerikanaca u Europi. Demilitarizacijom i ekonomskom liberalizacijom Istočne Europe stvorilo bi se neku vrstu mirnog, neutraliziranog kontinenta bez Amerikanaca, kojim bi Sovjetski Savez slobodno dominirao. Na osnovu takvih razmišljanja došlo se i do javno izražene nade američkog predsjednika Busha i državnog sekretara Bakera, da će promjene teći stabilno a od sviju zainteresiranih strana traži se da pokažu suzdržanost. Baker, vraćajući se u srijedu iz Australije, reče: „Htjeli bismo da se reforma postigne u miru i slobodi. Ne bismo voljeli da se to dogodi kroz nasilje i krvoproliće, ili nestabilnost.“²⁸⁸ Neizbježni Henry Kissinger već je požurio s javnim prijedlogom da dvije velesile razmotre neke nove aranžmane, kako bi zaustavili nestabilnost u Istočnoj Europi. Predsjednik Bush i njegovi suradnici još se toliko ne istrčavaju. Barem ne javno. Kažu da će saslušati sve ideje koje bi Gorbačov mogao imati o novim aranžmanima, ali će sa svoje strane jamčiti Gorbačovu, da - iako podržavaju razvoj demokracije – neće pokušavati nikoga izvući iz Varšavskog pakta. U biti američka administracija uviđa da je Kissinger u pravu, trebaju sa Gorbačovom razgovarati kako će se dalje djelovati u Istočnoj Europi. Kissinger je jedino pogriješio, što je o svemu tome javno progovorio, dok Bush i njegovi savjetnici misle da se sve trebalo i moglo učiniti taktičnije, tiše.²⁸⁹ Tako smo došli do Malte kao nove Jalte. Bush je već najavio da će značajan dio razgovora s Gorbačovom (na brodu uz obale Malte, 2 i 3. prosinca) biti posvećen dramatičnim promjenama u Istočnoj Europi, Poljskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj i vjerojatno najviše u Njemačkoj DR. Bush je također rekao da je brzina promjena bila jedan od razloga koji su ga naveli da predloži sastanak s Gorbačovom.²⁹⁰

U svojoj rubrici „ Svijet“ - Večernji List je izvještavao o emocijama koje se nisu mogle sakriti na ulicama Berlina. Mnoštvo oduševljenih građana i građanki Berlina su euforično proslavljali rušenje Berlinskog Zida i željno čekanu slobodu. U članku su jasno opisane emocije sreće i uzbuđenja građana Berlina, koji su se tamo zatekli da

---

²⁸⁷ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

²⁸⁸ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

²⁸⁹ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

²⁹⁰ Butorac, Tomislav, „ Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989. str. 50.

proslave svoju slobodu nakon 30 godina podjeljenog grada.²⁹¹ „Koje li radosti, koje li sreće, pa to je najluđa stvar u stotinu godina!“ riječi su mladog Istočnoberlinčanina koji je s tisućama drugih pohrlio u zapadni dio grada pošto je istočnonjemačka televizija u nekoliko navrata u četvrtak navečer objavila senzacionalnu vijest. Na najomiljenijem gradskom prijelazu, na Friedrichstrasse, od petka u noći ne prestaju procesije.²⁹² Uglavnom mladi ljudi, oduševljeni tim grandioznim uspjehom revolucije svijeća, dolaze u masama kao na nogometne derbije. Dopisnik iz Berlina za Večernji List (Nenad Ivanović) je intervjuirao građane, uhvatio je njihovu reakciju za svečeni i poseban povjesni trenutak koji je ostao zabilježen i u našim novinama. Rijeke ljudi prolazile su kroz popularni Checkpoint Charlie u ulici Friedrichstrasse iz Istočnog Berlina, divili su se zapadnom Berlinu, slobodi, i kapitalizmu. Ono šta je do neki dan bio samo san, sad je stvarnost. Novi život i ljepši život je počeo od 9. studenog 1989. godine, tako su se mnogi građani izjasnili. Opis takvog veličanstvenog događaja prenosimo dalje u novinama.

Mnogi preskaču i Berlinski zid, pogotovo kod Brandenburških vrata. Kad zakorače u zapadni dio grada, grle se i skandiraju pa odlaze prema filijalama Gradske štedionice.²⁹³ Samo pokraj željezničkog kolodvora u Zapadnom Berlinu na tisuće ljudi strpljivo čeka na tzv. „Pozdravni novac“ (koji se i prije dijelio zemljacima s onu stranu Zida). U početku se nije znalo hoće li ga biti, s obzirom na neočekivano mnoštvo, no u toku prijepodneva ipak je odlučeno da se zemljacima pomogne. Zid je doista srušen, premda još postoji i to je ono što je Berlinu vratilo samosvijest. „Berlin je opet Berlin“, napisao je u naslovu na prvoj stranici ovdašnji list. A ljudi, i s ove i s one strane, oduševljeni odlukom koju su čekali gotovo 30 godina, slavili su cijelu noć. Plesalo se na obje strane, bilo je i onih koji su plesali i pjevali na Zidu, uprizorujući neku vrst političkog nekrologa vremenu što se ne bi trebalo vratiti.²⁹⁴ „Idem se malo prošetati Kurfurstendammom, a onda ću vidjeti što ću. U svakom slučaju prvo ću natrag jer mi je ondje žena“, kaže jedan Istočnoberlinčanin, a takvih je ovdje na tisuće. I nitko ne zna koliko će se zaista vratiti, a koliko će ostati s ove strane. Gotovo je dirljiva scena bila na Checkpoint Charlie kada je jedna samosvjesna žena pograničnom oficiru Njemačke Demokratske Republike, dobacila: „Budite sretni da

---

²⁹¹ Ivanović, Nenad, „Oduševljenju nema kraja“, *Večernji List*, 11. studeni. 1989. str. 37.

²⁹² Ivanović, Nenad, „Oduševljenju nema kraja“, *Večernji List*, 11. studeni. 1989. str. 37.

²⁹³ Ivanović, Nenad, „Oduševljenju nema kraja“, *Večernji List*, 11. studeni. 1989. str. 37.

²⁹⁴ Ivanović, Nenad, „Oduševljenju nema kraja“, *Večernji List*, 11. studeni. 1989. str. 37.

nas još uopće imate“! Pošto je prešla na zapadnu stranu, ovaj joj je odgovorio „ Ali vratite se natrag“ ! A još prije samo četiri tjedna ti su isti graničari grubo i odrešito uređivali.²⁹⁵

Berlinski zid, koji nije podijelio samo jedan grad nego i jednu naciju, Europu i svijet, osuđen je, nema sumnje na brzi kraj. To je još prije na svoj mudar način najavio Gorbačov, a sada je njegova sudbina prestala biti tabu tema i u samoj JSPNJ (Jedinствена socijalistička partija njemačkog jedinstva – SED). Doduše još se postavljaju određeni uvjeti, ali Berlinski zid je već sada neka vrst političkog švicarskog sira, a uskoro će biti još samo spomenik jednoj ludosti.²⁹⁶ No, s njegovim nestankom, doći će i neki novi problemi. Primjerice, onakvi kakvi su se mogli naslutiti u riječima neke priproste žene kada je vidjela možda i dvije tisuće Istočnih Nijemaca kako stoje pred filijalom Gradske štedionice : „Evo ih, svi imaju bankovni račun,, zašto bi inače čekali“. Možda, upravo stoga kancelar Kohl žuri da se sastane s Krenzom. Jer , kako je nedavno rekao, rješenje njemačkog pitanja nije u tome da svi Istočni Nijemci pobjegnu u Saveznu Republiku Njemačku.²⁹⁷

Kao što se može isčitati iz ovog novinskog članka da su građani Berlina sa obje strane bili ushićeni i optimistični glede ujedinjenog Berlina. Fizičke granice su srušene, jedino će ostati one mentalne jer dva dijela istog grada živjela su potpuno odvojeni jedan od drugog, kao najveći i najcrnji simbol Hladnog Rata, Berlinski zid je dijelio dva svjetska politička i ideološka sustava – komunizam i kapitalizam. Trideset godina bilo je to očito, mnogi ljudi s obje strane zida, već su se bili navikli na takvo stanje, što iz konformizma, što iz ideoloških uvjerenja ili jednostavno što su morali, nisu imali drugog izbora. Dva Berlina , dva različita svijeta sad su konačno postali jedno!

U političkom dvotjednom magazinu *Start* od 13. studenog 1989. opisani su slični događaji o rušenju Berlinskog zida. Opisani detalji su više stavili naglasak na politički kontekst samih događaja nego na socijološki i kulturni kao što je to prenosio *Večernji list* dan prije.²⁹⁸ Pošto je Gunter Schabowski posve iznenada u četvrtak navečer objavio da građani Demokratske Republike Njemačke mogu „odmah“ na Zapad preko istočnonjemačkih graničnih prijelaza i to praktički bez ikakvih posebnih

---

²⁹⁵ Ivanović, Nenad, „ Oduševljenju nema kraja“, *Večernji List*, 11. studeni. 1989. str. 37.

²⁹⁶ Ivanović, Nenad, „ Oduševljenju nema kraja“, *Večernji List*, 11. studeni. 1989. str. 37.

²⁹⁷ Ivanović, Nenad, „ Oduševljenju nema kraja“, *Večernji List*, 11. studeni. 1989. str. 37.

²⁹⁸ Zakošek, Nenad, „Zid srušen, brige ostale“, *Start*, 13. studeni. 1989. str. 44.

formalnosti, u oba dijela Berlina zavlada je neopisiva atmosfera: prava narodna svetkovina! Ljudi su plesali na Berlinskom zidu, pjevali i pili pjenušac, a tisuće i tisuće Istočnoberlinčana nahrupilo je na gradske granične prijelaze.²⁹⁹ Još u noći na petak stvorene su velike gužve, a ujutro su bile još veće. Otvaranje granica, nakon toliko godina začahurenosti u bodljikave žice, s oduševljenjem je u četvrtak uvečer primljeno i u zapadnonjemačkom Bundestagu. Kada su poslanici čuli za tu vijest, prekinuli su raspravu i spontano počeli pjevati Deutschlandlied (njemačku himnu). Unatoč tome, u Bonnu je posljednjih dana sve veća zabrinutost zbog „nekontroliranog“ egzodusa koji je ozbiljno „zaprijetio“ socijalnoj ravnoteži zapadnonjemačkog društva. U tom su se smislu već čula ozbiljna upozorenja, a ministar unutrašnjih poslova Schauble u četvrtak je izjavio kako bi izbjeglice morale biti upoznate s činjenicom da je u Saveznoj Republici Njemačkoj nestašica stanova te da će dulje vrijeme imati „lošije stambene uvjete“, nego u DR Njemačkoj!³⁰⁰

Par dana senzacionalne odluke istočnonjemačke vlade da se otvore granice, 15 vodećih funkcionara JSPNJ u posebnom je tekstu izrazilo uvjerenje da bi se u dogledno vrijeme mogao ukoniti Berlinski zid – pod uvjetom da to ne donese štetu privredi DDR-a. Tu je mogućnost ostavio otvorenom i Schabowski na konferenciji za novinare, također u četvrtak. Istom je prigodom ponovno najavio novi izborni zakon te slobodne i tajne izbore. Egon Krenz, međutim, koji je u četvrtak razgovarao u Istočnom Berlinu s Johanessom Rauom, ministrom-predsjednikom Sjeverne Rajne Westfalije, po riječima Raua, posve isključuje prijevremene izbore (što zahtijeva opozicija i demonstranti), stavljajući novi izborni zakon u izgled tek za 1991. godinu (kada padaju regularni skupštinski izbori).³⁰¹ Sam je Krenz pred TV-kamerama rekao: „Mi ni dosad nismo imali neslobodne izbore“! Na sjednici CK JSPNJ, što je završila prije tri dana, odlučeno je da se u sredini prosinca održi partijska konferencija na kojoj bi trebalo raspravljati o aktualnoj društvenoj i političkoj situaciji u zemlji. No, prilike su dramatične i u samoj JSPNJ, gdje se osjeća sve veći pritisak reformski raspoložene baze. Tako je, primjerice, Hans-Joachim Bohme, koji je izabran u novi Politbiro (uz podosta glasova protiv) u četvrtak izgubio podršku svoje partijske baze u Halleu, a ta je sudbina zadesila i neke druge oblasne partijske sekretare.³⁰² U

---

²⁹⁹Zakošek, Nenad, „Zid srušen, brige ostale“, *Start*, 13. studeni. 1989. str. 44.

³⁰⁰Zakošek, Nenad, „Zid srušen, brige ostale“, *Start*, 13. studeni. 1989. str. 44.

³⁰¹Zakošek, Nenad, „Zid srušen, brige ostale“, *Start*, 13. studeni. 1989. str. 44.

³⁰²Zakošek, Nenad, „Zid srušen, brige ostale“, *Start*, 13. studeni. 1989. str. 44.

četvrtak navečer, promjene u DR Njemačkoj pozdravio je i Sovjetski Savez. Posebnu je pažnju na zapadnonjemačkoj televiziji privukla izjava Gerasimova da se Moskva ne bi protivila nekomunističkoj vladi u DR Njemačkoj tako dugo dok Demokratska Republika Njemačka ostaje članica Varšavskog ugovora.³⁰³

Za Vjesnik je pisao Željko Brihta 12. studenog 1989. Analizirao je postojeće stanje u glavnom gradu Njemačke ali i prošlost kad je Zid tek izgrađen davne 1961 godine. Dao je osvrt i na dekadenciju socijalizma u Istočnoj Europi u kontekstu Hladnog rata te kako je Berlinski zid pao a time i najviše čuvana granica Željezne zavjese koja je djelila Njemačku i stvarala probleme običnom narodu s obje strane Berlinskog Zida u njihovom svakodnevnom životu.³⁰⁴ Ovako je pisao naš novinar o tome. Kao ono čemu je služio , Berlinski zid stajao je 28 godina, tri mjeseca manje tri dana – ako se računa da su ga počeli podizati 13. kolovoza 1961., a vrata u njemu otvorili 10. studenoga 1989. Širom i za sve. Čemu je služio , čemu je bio namijenjen Berlinski zid ? Ne onome što su uporno, svih ovih 28 godina, tvrdili oni koji su ga dali podići, oni koji su ga nazivali antifašističkim zaštitnim bedemom i kad već davno nije bilo nekog ozbiljnog i opasnog fašizma, i oni koji su bilježili godišnjice njegova podizanja kao povijesne miljokaze razvoja , „očuvanja“ i „učvršćenja“ socijalizma.³⁰⁵

Zid nije bio podignut zato da bi „neprijatelju“ sa Zapada otvorio put na Istok – iako je na Zapadu bilo neprijatelja Istoka, kako ne, ta vodio se Hladni rat a s vremena na vrijeme prijetio i vrući. Tek, ni u tom pogledu stvari nisu bile tako jednostrane kakvima ih je prikazivala istočna (i istočnonjemačka) agitacija i propaganda.³⁰⁶ I Hladni rat vodio se s obje strane. Sa zidom je pak bilo sasvim obrnuto, zbog čega bi se moglo reći da je - gledano i propagandno, ali ne samo tako- „istočni grijeh“ ugrađen u same njegove temelje. Podignut je, jednostavno, na mjestu gdje se nalazio posljednji otvor kroz koji su Nijemci s Istoka mogli dolaziti na Zapad – i zato da bi se i ta posljednja rupa zatvorila, ništa više i ništa manje. Podignut je da zacementira onaj „socijalizam“. Njemački „Zid“ od žice i minskih polja razdvajao je dvije Njemačke već odavno, još mnogo prije 1961. Ondje gdje su te zemlje graničile izravno, bježati

---

³⁰³ Zakošek, Nenad, „Zid srušen, brige ostale“, *Start*, 13. studeni. 1989. str. 44.

³⁰⁴ Brihta, Željko, „Berlin bez Zida: samo čuda traju dulje“, *Vjesnik*, 12. studeni. 1989. str. 10.

³⁰⁵ Brihta, Željko, „Berlin bez Zida: samo čuda traju dulje“, *Vjesnik*, 12. studeni. 1989. str. 10.

³⁰⁶ Brihta, Željko, „Berlin bez Zida: samo čuda traju dulje“, *Vjesnik*, 12. studeni. 1989. str. 10.

iz Istočne u Zapadnu značilo je izložiti život smrti. Put je bio otvoren jedino još u Berlinu, podijeljenom na tri zapadna i jedan sovjetski sektor.

Do Zida, taj je dio granice bio je doduše označen pločama, ali je inače bio uvelike simboličan i propusan.³⁰⁷ Nijemci s Istoka iskorištavali su tu priliku – u onoj mjeri, otprilike, u kojoj nisu bili zadovoljni režimom i poretkom u koji se tenkovima Crvene armije bio uvezao ondašnji sovjetski odnosno staljinistički „socijalizam“. Da li bi bili zadovoljni i nekim drukčijim socijalizmom, ili ne bi bili nikakvim, sasvim je akademsko i nevažno pitanje. „Socijalizam“ je ondje bio kakav je bio – i mogao biti.

Novinar koji pamti Berlin i bez Zida, odnosno prije njega, sjeća se kako se ondje odavno pričalo da će „oni već nešto napraviti“ – usprkos tomu što su mnogi stanovnici s istoka radili sasvim legalno u zapadnom dijelu grada i vraćali se s posla kući na istok. I oni će uskoro, preko noći, izgubiti posao, ali je to još najmanje što je izgubljeno Zidom. Najveći udarac „socijalizam“ je nanio sam sebi – ni prvi, ni zadnji.³⁰⁸ Pričalo se tako, da će biti Zida – ali je ondašnji partijski i državni šef DDR-a, Walter Ulbricht, izravno rekao „ne“ novinaru koji ga je na konferenciji za tisak pitao je li istina da će, kako se priča, biti podignut Zid. Možda nije ni mogao reći ništa drugo, takve se stvari čine na prepad- šta već samo govori dosta o njima, a i o ljudima koji ih čine. Ali čovjek može biti zarobljenik vlastite politike. U knjigama koje su poslije napisane o Zidu zabilježeno da je – ako je to važno- akcijom neposredno, iz posebne kancelarije, rukovodio ne glavni šef Ulbricht nego njegov kasniji nasljednik i donedavni državni i partijski šef DDR-a Erich Honecker. Uz sovjetsku privolu, ako ne i „naređenje“ - stručnjaci se spore, pravu istinu zna Honecker ali šuti, premda je to, zapravo, nevažno. Takva je bila politika. Preko noći pokidane su sve veze između dva Berlina – telefonskih, ako se ne varamo nije bilo ni prije. Novinar je u svoje prvo dopisničko vrijeme (od kraja 1954. do početka 1958.) dosta putovao iz jednog Berlina u drugi i natrag, ali je sastanke sa sugovornicima iz „onog“ dijela grada ugovarao tek kad je već bio na licu mjesta premda Zida (još) nije bilo.³⁰⁹ Policajci na granici, ipak nisu isto što i Zid kao fizička barijera. Zidari su radili brzo i – reklo bi se – njemački pedantno: nema reklo bi se još goreg spoja od pruskog staljinizma. A posao i nije bio lak, svaka čast zidarima, valjalo je zazidati 44, 8 km

---

³⁰⁷ Brihta, Željko, „Berlin bez Zida: samo čuda traju dulje“, *Vjesnik*, 12. studeni. 1989. str. 10.

³⁰⁸ Brihta, Željko, „Berlin bez Zida: samo čuda traju dulje“, *Vjesnik*, 12. studeni. 1989. str. 10.

³⁰⁹ Brihta, Željko, „Berlin bez Zida: samo čuda traju dulje“, *Vjesnik*, 12. studeni. 1989. str. 10.

granice zapadnog dijela grada s istočnim, odnosno s glavnim gradom DDR-a, i još bolje učvrstiti 120, 9 km granice Zapadnog Berlina sa samom DR Njemačkom- i premda u njoj nije bilo mnogo demokracije. Premda?³¹⁰ Još se i danas može vidjeti duga betonska ograda, pred njom pojas bodljikave žice, a iza nje stražarski tornjevi, - a u svemu tome postojalo je samo nekoliko prolaza kroz koje su mogli proći samo povlašteni. Povjerljivi, recimo ili još bolje : podobni. Većina je bila i ostala nepodobna – sve do danas, kad se preko noći sve izmijenilo. I kad su nepodobni postali podobni- ili se prestao rabiti taj izraz.³¹¹ Na Zidu je i poginulo dosta ljudi, ali među njima ni jedan koji bi pokušao prijeći sa Zapada na Istok- možda je jednom bio i jedan takav, ali taj nije završio u zatvoru a ni na groblju nego u ludnici, ondje mu je i mjesto. Na istočnoj strani, „ civili“ se nisu smjeli približiti Zidu ni izdaleka. Jedino su se na zapadnoj vodilo do granice turiste - da im pokažu, kako izgleda „socijalizam“, jadni socijalizam.³¹² Neke su, pardon, pokušali ipak voditi i na istočnoj strani – a među njima je , kaže neka priča koju je novinar čuo ali ne i provjerio, bio i Edvard Kardelj. Kardelj, kaže se, nije dao da ga odvedu do Zida. „ Ne želim da me slikaju kraj takvog spomenika“, rekao je, navodno. Mnogo više se nije moglo učiniti. Takve „spomenike“ mogu srušiti samo oni koji su ih i podigli – makar to učinili pod pritiskom...

Tek 31. siječnja 1971. proradilo je deset telefonskih linija između Zapadnog Berlina i Potsdama na Istoku, a u rujnu te godine četiri nekadašnje velike sile (one dvije zaista velike sa Francuskom i Britanijom), potpisale su četvorni sporazum o Berlinu, Zid zbog toga nije zadržao nimalo.³¹³ Izvana mu se nije moglo nauditi - ako se nije htjelo da bude rata koji bi možda uništio i Zid, ali sigurno i svijet. Za neke stvari treba vremena da dozriju – ali kad je zrelo, voće pada sa stabla, nema natrag. Nema natrag ni za Zid. Berlin nije više podijeljen, ljudi idu ljudima. Nismo se nadali da ćemo do doživjeti, ali eto ga - ništa nas ne smije iznenaditi. Osobito ne ako je dobro. Ovo JEST dobro. Dobro je kad se ljudi spajaju a ne dijele. To vrijedi za sve ljude. I za sve Nijemce, ali ne samo njih, naravno. A ako je palo nešto za što bi se još prije tri mjeseca – zašto tri, možda i manje – reklo da će stajati vjekovima, hoće li se početi dešavati i druge stvari koje nekima još danas izgledaju nemogućim? Ništa nije nemoguće. Samo čuda traju nešto dulje, ali danas možda više ni to. Svijet kreće

---

³¹⁰ Brihta, Željko, „ Berlin bez Zida: samo čuda traju dulje“, *Vjesnik*, 12. studeni. 1989. str. 10.

³¹¹ Brihta, Željko, „ Berlin bez Zida: samo čuda traju dulje“, *Vjesnik*, 12. studeni. 1989. str. 10.

³¹² Brihta, Željko, „ Berlin bez Zida: samo čuda traju dulje“, *Vjesnik*, 12. studeni. 1989. str.10.

³¹³ Brihta, Željko, „ Berlin bez Zida: samo čuda traju dulje“, *Vjesnik*, 12. studeni. 1989. str. 10.

naprijed – i to gore za one koji u njemu zaostaju ne naučivši ništa od povijesti u koju je sada konačno ušao i Berlinski zid.³¹⁴

U Hrvatskoj su novine euforično slavile pad Berlinskog zida. Na pune četiri stranice najtiražnije dnevne novine Večernji list 11.11. izvješćuje o događajima u Berlinu. Fotografija muškarca na Zidu s čekićem u ruci opisana je: "U ove udarce čekićem kao da se slio sav nagomilani bijes godina provedenih iza Berlinskog zida." U Berlinu je vladalo "stanje poput karnevala". U pomalo sarkastičnom tonu Večernji list citira bivšeg šefa države i partije u DDR-u Ericha Honeckera koji je još početkom godine izjavio da će Zid stajati i nakon stotinu godina.

4. Tema Berlinskog zida u glazbi i filmovima

Ronald Regan, bivši predsjednik Sjedinjenih Američkih Država, na skupu u Berlinu 1987. godine rekao je: "Gospodine Gorbačov, srušite ovaj zid!". Berlinski zid, koji je razdvajao Istočni i Zapadni Berlin, pao je dvije godine nakon toga, ali je ovaj zid i dalje opstao kao kulturni simbol prepun različitih značenja. O Berlinskom zidu, njegovom padu i ulozi u životima običnih ljudi u podiljenom Berlinu snimljeni su brojni filmovi, a zid je kao motiv prisutan i u glazbi popularnih bendova i glazbenika.³¹⁵ Ovo poglavje je posvećeno Berlinskom Zidu u popularnoj kulturi, kao izričaju svojevrsnog bunta i pobune protiv vladajućeg režima i totalitarizma. Poslije pada Berlinskog zida mnogi su bendovi imali nadahnuće u takvom jednom fenomenu i pisali su poznate strofe o tom događaju. Spomenut ćemo i njemačku glazbenu skupinu Scorpions njihovu poznatu pjesmu „Wind of Change“ sa albuma iz 1990. godine.³¹⁶ Nekoliko je filmova o tome napisano pa ćemo reći nešto i o tome prvo.

- Romantična komedija *Voljeni Berlinski zid* (2009) - prikazuje ljubavnu vezu u Berlinu 1989. godine, neposredno pred pad Berlinskog zida, između jednog od čuvara zida iz Istočne Njemačke i djevojke koja živi u Zapadnom Berlinu. Kroz

---

³¹⁴ Brihta, Željko, „Berlin bez Zida: samo čuda traju dulje“, *Vjesnik*, 12. studeni. 1989. str. 10.

³¹⁵ Svet Plus, Pad Berlinskog zida; Najpopularniji Filmovi i pesme, <https://www.svetplus.com/>, 16. 10. 2023.

³¹⁶ Isto,

masovne proteste i krizu koja kreće pred pad zida, njih dvoje pokušavaju da očuvaju svoju vezu.³¹⁷

- *Berlinski bluz* je film koji prati život Frenka Lemana, konobara iz Zapadnog Berlina koji radi u jednom caffè baru. Radnja filma je smještena u 1989. godinu, nekoliko tjedana pred rušenje Berlinskog zida, ali Lemana ne pokazuje nikakvo zanimanje za politička događanja, izvan njegove neposredne okoline i vlastitog emocionalnog života.³¹⁸

Bilo da se radi o komediji, drami ili trileru: Berlinski Zid se uvijek iznova tematizirao u vrlo različitim filmovima. Zid je bio popularan prikaz, posebno u međunarodnim špijunskim filmovima, jer je dojmljivo ilustrirao granicu između dvaju sustava - Željeznu zavjesu. U 80-im godinama je zapadnonjemački film počeo prikazivati život u zemlji podijeljenoj zidom u pretjerano satiričnim komedijama. Međutim, u DDR-u se Zid, "antifašistički zaštitni zid", smatrao tabuom - čak i u filmu.³¹⁹ Berlinski zid je postojao 28 godina prije nego što je porušen, a u prostoru između Zapadnog i Istočnog Berlina živjele su različite životinje. O zečevima koji su naseljavali ovaj prostor snimljen je i dokumentarac *Berlinski zečevi* iz 2010. godine. Uz korištenje arhivskih snimaka, u dokumentarcu je na interesantan način pokazan pad Berlinskog zida i prestanak komunističkog režima iz perspektive životinja.³²⁰

Zanimljiv je i film *Goodbye Lenin* (Zbogom Lenjine) iz 2003. godine. Malo prije 9. studenog, Christiane Kerner (Katrin Sass) pada u komu i propušta pad Berlinskog zida. Nakon što se ponovno probudi, njezina obitelj pokušava od nje tajiti pad Berlinskog zida i kraj DDR-a. Na kraju joj sin pusti lažnu snimku pada Berlinskog zida u kojoj Zapadni Nijemci umorni od kapitalizma jurišaju na DDR koji je velikodušno otvorio granicu. Srdačna komedija *Zbogom Lenjine* doživjela je veliki uspjeh kod publike i kritike.³²¹ „Ostalgija“, je pojam koji označava žal, to jest nostalgiju za Istočnom Njemačkom, koja više ne postoji, prisutna je u određenom dijelu njemačke populacije, a film „Život drugih“ je savršeni odgovor na besmisao ove pojave. Radnja filma odvija se 5 godina prije pada Berlinskog zida i prati Gerda Vizlera koji radi u obavještajnoj

---

³¹⁷ Isto,

³¹⁸ Svet Plus, Pad Berlinskog zida; Najpopularniji Filmovi i pesme, <https://www.svetplus.com/>, 16. 10. 2023

³¹⁹ Isto,

³²⁰ Isto,

³²¹ Talas.Rs, <https://talas.rs/2019/11/04/najpopularniji-filmovi-i-pesme-o-berlinskom-zidu/>, 20. 10. 2023.

službi Istočne Njemačke. Vizler prisluškuje jednog dramskog pisca i njegovu partnericu i polako se upliće u njihove živote, do te mjere da "prelazi na njihovu stranu". Redatelj Florijan Henkel je u filmu prikazao moralne dileme koje se nalaze pred svima koji žive i rade za totalitarne režime, poput onog u Istočnoj Njemačkoj. Film je 2006. godine dobio i Oskara za najbolji strani film.³²²

Jedini film koji je 1989. godine nastao u Istočnoj Njmačkoj na temu LGBT prava je „Priznanje“ (Coming out). Film se fokusira na Filipa, učitelja u Istočnom Berlinu, koji započinje aferu sa mlađim muškarcem dok istovremeno održava privid heteroseksualne veze. Premijera filma bila je 9. studenog 1989. godine, a te večeri došlo je i do masovnih prosvjeda nakon kojih je Berlinski zid pao. „Nebo nad Berlinom“ je film snimljen 1987. godine, a glavni protagonisti su dva anđela koja u filmu prikupljaju iskustva i osobna svjedočanstva stanovnika sa obje strane Zida. Peter Handke, pisac koji je 2019. godine dobio Nobelovu nagradu za književnost, pisao je veliki dio dijaloga u ovom filmu, kao i čuvenu pjesmu "Kada je dijete bilo dijete". Ovaj film je njemačko-francuska koprodukcija, a prvi put je prikazan na jubilarnom četrdesetom Kanskom filmskom festivalu.³²³

Berlinski zid i život u podijeljenom Berlinu bili su motivi i u nekoliko špijunskih filmova, kao što je "Špijun koji je došao iz hladnoće" (1965). Glavnu ulogu u filmu glumi poznati Richard Burton, a film se bavi realnošću špijanskog života i posla tijekom Hladnog rata. Film je nastao po istoimenom romanu John le Carré, poznatog pisca špijunskih romana.³²⁴

U filmovima se Berlinski zid često interpretira kao simbol podjele i jaza između komunizma i kapitalizma, a simbolika Zida prisutna je i u brojnim pjesmama. Na albumu Pink Floyda iz 1994. godine nalazi se pjesma „Odličan dan za slobodu“ (A Great Day for Freedom), koja opisuje optimizam koji je postojao nakon pada Zida. Poznata pjesma sa jasnom referencom na pad Berlinskog zida je i „Vjetar promjene“ (Wind of change)- njemačkog benda Scorpions, iako ona originalno nije napisana povodom pada zida.³²⁵

---

³²²Isto,

³²³ Isto,

³²⁴ Isto,

³²⁵ Isto,

Grupa Nena je sastavljena 1982., a svoj prvi album 'Nena' objavili su 1983. godine. Na njemu se nalazila pjesma '99 Luftballons' koja je postala hit, kako u Njemačkoj tako i u većini zemalja Europe. Pjesma '99 Luftballons' (99 balona) je nastala pred kraj Hladnog rata, kad su u Njemačkoj postavljene nuklearne rakete i kad je vladao opći strah od izbijanja nuklearnog rata. Ideja o 99 balona, koji lete nastala je kad je gitarist iz Neninog benda, Carlo Karges, 1982. za vrijeme koncerta Rolling Stonesa u Zapadnom Berlinu gledao kako se puštaju šareni baloni. Karges je razmišljao kako bi bilo kad bi ti baloni preletjeli granicu, odletjeli s onu stranu Željezne zavjese.³²⁶ „99 Luftballons“ je bio jedna od pripadnica tada novog glazbenog žanra u Njemačkoj – takozvanog „Novog njemačkog vala“ (Neue Deutsche Welle), a upravo to je bila glavna smjernica i glazbe grupe Nena. Njihova pjevačica pravim imenom Gabriele Susanne Kerner postala je idol mnogima diljem svijeta. Njemačka verzija je čak i u Sjedinjenim Američkim Državama dospjela na drugo mjesto, što do danas nijednoj njemačkoj pjesmi nije više pošlo za rukom.³²⁷

Elton John je 1985. godine objavio pjesmu „Nikita“, a ona govori o ljubavi između dvojice muškaraca od kojih jedan radi kao čuvar Berlinskog zida u Istočnoj Njemačkoj, zbog čega ne mogu da razgovaraju. “Ako nekad dođe vrijeme kada te puške i ograde više ne budu ograničavale, i ako možeš da izabereš, samo pogledaj ka zapadu i pronaći ćeš prijatelja”, stihovi su ove pjesme sa direktnom referencom na stvarnost života u podijeljenom Berlinu. Preko 300.000 ljudi prisustvovalo je koncertu američke rok zvijezde Bruce Springsteena 1988. godine u Istočnom Berlinu. Springstin je na koncertu održao kratak govor u kojem je rekao da on nije tu da bi svirao za komunističku vladu, već za sve koji su prisutni, kao i da se nada da će sve prepreke između Istočne i Zapadne Njemačke jednog dana nestati. Zatim je od svirao pjesmu „Zvona slobode“ (Chimes of freedom). Pojedini povjesničari ističu da je ovaj koncert imao udjela u kasnijem buntu mladih, koji je doveo do pada Berlinskog zida jer je u pitanju bio jedan od rijetkih dozvoljenih koncerata u Istočnoj Njemačkoj.³²⁸ David Bowie, koji je od 1976. godine živio u Zapadnom Berlinu, u svojoj pjesmi „Heroji“ (Heroes) pjeva o ljubavi para, koji živi u svijetu koji je podjeljen. “Sjećam se kako smo

---

³²⁶ Isto,

³²⁷ Isto,

³²⁸Talas.Rs, <https://talas.rs/2019/11/04/najpopularniji-filmovi-i-pesme-o-berlinskom-zidu/>, 20. 10. 2023

stajali kod zida i pucali su iznad naših glava, a mi smo se ljubili kao da ništa ne može da padne”, pjeva Bowie u ovoj kultnoj pjesmi. On je održao veliki koncert u Zapadnom Berlinu 1987. godine, a nakon njegove smrti 2016. godine njemačka Vlada mu je se zahvalila zbog “doprinosa padu Berlinskog zida”.³²⁹ Članovi benda- U2 preselili su se u Berlin 3. listopada 1990. godine, skoro godinu dana nakon pada Berlinskog zida, tragajući za inspiracijom. Kolodvorska Stanica Zoo (Zoo Station) je prva pjesma sa albuma koji je nastao tijekom njihovog boravka u Berlinu, što je omaž stanici na kojoj je vlakom moglo da se ode iz Istočnog u Zapadni Berlin u vrijeme Berlinskog zida. Čitav album „Achtung Baby“ pun je skepticizma prema budućnosti ujedinjenja Njemačke. „Jedan“ (One) je popularna pjesma sa ovog albuma koja u refrenu govori o jedinstvu koje se događa unatoč različitostima, što je jasna asocijacija na sve prepreke i težak put koji se nalazio pred njemačkim društvom.³³⁰

Postoje brojni filmovi i pjesme, koje spominju Berlinski zid i njegov pad, što pokazuje koliko je ovo fascinantno kulturološki simbol. Više od puke povijesne činjenice, Berlinski zid simbolizira nedostatak slobode, ali i borbu i ljudsku želju za slobodom, koja je jača od fizičkih prepreka. Zbog toga je Berlinski zid savršen multidimenzionalan pojam koji je svoje mjesto dobio u glazbi i filmovima, pod najrazličitijim okolnostima. “Looking For Freedom” Davida Hasselhoffa: Do danas, bivši glumac iz serije “Baywatch” uživa u popularnosti svoje hit pjesme koja je objavljena 1989. Nakon ponovnog ujedinjenja, stotine tisuća na Istoku i Zapadu njihalo se uz pjesmu američkog pjevača. No, Hasselhoff jasno odbacuje dojam da se uzdigao da otvori zid: "Nikada nisam imao ništa s tim i nikada to nisam rekao - nikada." „Vjetar promjene,“ je značajna pjesma jer je opjevala značajne događaje o padu Berlinskog Zida, njoj se treba posvetiti posebno poglavje.

Političke promjene mogu biti inspiracija za izrazito emotivne stihove. Jedan od najboljih primjera je „Wind of Change“ njemačkog heavy metal benda *Scorpions*. Pjesmu se uglavnom povezuje s rušenjem Berlinskog zida i padom komunizma u istočnoj Europi, no stihove je ipak inspirirala atmosfera koju su članovi grupe doživjeli u ljeto 1989. u Moskvi. Objavljena je u studenom 1990. na njihovom jedanaestom studijskom albumu „Crazy World“. U intervjuu za „Rolling Stone“ (Rolling Stone je američki mjesečnik, magazin- koji se fokusira na glazbu, politiku i popularnu kulturu)

---

³²⁹ Isto,

³³⁰ Talas.Rs, <https://talas.rs/2019/11/04/najpopularniji-filmovi-i-pesme-o-berlinskom-zidu/>, 20. 10. 2023

Scorpions su izjavili kako su svirali u Lenjingradu 1988. potom godinu dana kasnije u Moskvi. Političke i gospodarske promjene koje su se dogodile u Sovjetskom Savezu u tih godinu dana zahvaljujući perestrojki i glasnosti koje je pokrenuo Mihail Gorbačov bile su zapanjujuće.³³¹ Perestrojka je bio program restrukturiranja gospodarskog i političkog sustava, dok se glasnost odnosila na otvorenost i slobodu medija. Inspiraciju za stihove pjevač i tekstopisac Klaus Meine dobio je nakon nastupa u Moskvi na glazbenom festivalu mira (The Moscow Music Peace Festival) čija je svrha bila promicanje razumijevanja i dijaloga između Zapadnog i Istočnog bloka kroz glazbu. Pred oko 100.000 posjetitelja na Lenjinovom stadionu uz Scorpionse nastupali su i Ozzy Osbourne, Mötley Crüe, Bon Jovi, Cinderella i Skid Row te neki domaći bendovi kao što su Gorky Park i Brigada-S.

4. Slika, Brandenburska vrata

Ovo je bilo prvi put da je zapadnim heavy metal izvođačima dopušteno svirati u glavnom gradu Sovjetskog Saveza dok je nastup sniman i prenošen u desetak zemalja svijeta, uključujući SAD. Nekoliko mjeseci nakon festivala, u studenom 1989. srušen je Berlinski zid, a u listopadu 1990. dolazi do povijesnog ujedinjenja Zapadne i Istočne

---

³³¹ Svet Plus, Pad Berlinskog zida; Najpopularniji Filmovi i pesme, <https://www.svetplus.com/>, 16. 10. 2023

Njemačke. Klaus Meine kasnije je izjavio kako nisu bili samo bend koji je pjevao o promjenama, nego je osjećao da su oni bili dio te promjene.³³² „Činilo se kao da se svijet mijenja pred našim očima. Mnogi mladi Rusi osjećali su da će Hladni rat uskoro završiti. Postojao je osjećaj nade. I to je ono što sam pokušao izraziti u pjesmi“.³³³

5. slika: Album CD- Scorpions

Prva strofa opisuje događaje i atmosferu koju su Scorpionsi doživjeli u sovjetskoj prijestolnici u kolovozu 1989. godine: “Follow the Moskva, Down to Gorky Park, Listening to the wind of change, An August summer night, Soldiers passing by, Listening to the wind of change”.³³⁴ Moskva se odnosi na rijeku po kojoj su članovi benda plovili čamcima do poznatog parka Gorky nazvanog po čuvenom ruskom književniku Maksimu Gorkom. Politička transformacija, koja je do tada bila nezamisliva, sada je bila vidljiva na svakom uglu stoga možemo reći kako stihovi na

³³² Talas.Rs, <https://talas.rs/2019/11/04/najpopularniji-filmovi-i-pesme-o-berlinskom-zidu/>, 20. 10. 2023

³³³ Isto,

³³⁴ Isto,

određen način slave promjene i kraj Hladnoga rata: „The world is closing in, Did you ever think, That we could be so close, like brothers”. Pjesmu također karakterizira prepoznatljivo fućkanje na njenom početku i spominjanje tradicionalnog ruskog glazbala balalajke.³³⁵ Videospot, s izrazito emotivnim scenama rušenja Berlinskog zida, napravljen je početkom 1991. kada je pjesma objavljena kao treći singl albuma. Također, zbog ogromne popularnosti Scorpionsi su snimili još i rusku i španjolsku verziju pjesme. U Hrvatskoj su gostovali dvaput – u Zagrebu 1990. i Koprivnici 2007. i, naravno, oba puta odsvirali ovaj veliki hit. Scorpionsi su sa svojom rock baladom zaista savršeno pogodili povijesni trenutak, stoga *Wind of Change* možemo opisati kao svojevrsni soundtrack za političke promjene na istoku Europe.

Berlinski zid mnogim je glazbenicima bio inspiracija za neke od dobro poznatih pjesama koje se i danas pjevaju. Njemačka grupa Scorpions je 1991. snimila "Wind Of Change", pjesmu koja govori o padu komunizma, i da je taj dio Europe zahvatila velika plima promjena a to je u prijevodu „ Vjetar promjene“. Također i Film je bio pokretač velikih promjena i kinematografija je pronalazila svoje nadahnuće u Berlinskom Zidu. Bio je to jedan od najvažnijih događaja 20. stoljeća i jedan od najznačajnijih datuma u njemačkoj povijesti: uvečer 9.11.1989. pao je Berlinski zid i to sve zahvaljujući mirnim i neumoljivim naporima hrabrih istočnih Nijemaca. Nitko nije očekivao da će se Zid srušiti tako brzo. Više od 28 godina ta je zloglasna barijera razdvajala obitelji i prijatelje u istome gradu...

---

³³⁵ Isto,

ZAKLJUČAK

Pad Berlinskog Zida je događaj koji je izazvao pažnju svih svjetskih medija, politike i ključan je događaj koji je na neki način promjenio tijek povijesti i u našim krajevima. Moje analize se temelje na istraživanju samog pada Berlinskog Zida ali i uzročno-posljedičnih veza u širem kontekstu Hladnog Rata koji je je imao globalni karakter i nije samo vezan za Zapadnu i Istočnu Njemačku niti godinu 1989 kad je Zid srušen. U radu se jasno vidi povezanost svih cjelina počevši od godine nastanka Zida do 1989. godine i njegovog rušenja. U kontekstu dezintegracije komunističkog bloka okupljenog oko Sovjetskog Saveza, dugogodišnji efektivni vladar DDR-a Erich Honecker, ("Generalni sekretar Socijalističke partije Njemačkog ujedinjenja") je 18. listopada 1989. godine podnio ostavku. Makar je Honecker još u siječnju 1989. godine javno davao prognoze da će Berlinski zid stajati još 50 do 100 godina, ubrzani slijed događaja koji je poslije prepoznat kao mirna revolucija u DDR-u 1989. godine ga je demantirao. U rujnu 1989. godine su izbile demonstracije širom Istočne Njemačke. Ispočetka su demonstranti bili uglavnom ljudi koji su htjeli emigrirati na Zapad, te su izvikivali/pjevali parolu "Wir wollen raus!" ("Želimo van!"). Potom su demonstranti počeli izvikivati "Wir bleiben hier!" ("Ostajemo ovdje!"), naznačujući da žele da Zapad dođe u njihov zavičaj, umjesto da oni napuste svoj zavičaj. Kako komunističke vlasti nisu pokazivale odlučnost da primijene silu protiv demonstranata (demonstracije su bile ilegalne: u komunističkoj zemlji se jedino smije izražavati potporu režimu, protivljenje politici vlasti je "kontrarevolucionarna djelatnost" i strogo je kažnjivo), demonstracije su potrajale i postajale sve masovnijima: vrhunac im je bio 4. studenog, kada se oko pola milijuna demonstranata okupilo na Alexanderplatzu u Istočnom Berlinu.

Uz podatke koje su korištene u radu jasno se može zaključiti da je i hrvatski tisak koji sam proučavao donio veliki doprinos u razumjevanju cjelokupne situacije rušenja Berlinskog Zida, dezintegracije komunističkog bloka i mirnih revolucija koje su se odvijale širom Istočne Europe. Dopisnici iz Berlina su revnosno izvještavali „ sa terena“ i davali svoje mišljenje koje sam obradio u trećem poglavlju o recepciji pada Berlinskog zida u našem tisku. Posluživši se arhivskom građom – novinama, časopisima, statističkim podacima u radu, dolazimo do jasnijih spoznaja koji su o Zidu ostali nepoznati. Istraživanje o mentalitetu Zapadnih Berlinčana i Istočnih također je

obrađeno u diplomskom radu, kao kuriozitet sam naveo anketu koju je proveo naš novinar među građanima Istočnog i Zapadnog Berlina- šta su mislili o rušenju Zida i o ujedinjenju Njemačke da bih oplemenio rad s novinskom anketom i analitičkim podacima. Rušenje Berlinskog zida označilo je početak oslobađanja od komunističke ideologije i struktura ne samo u Istočnoj Njemačkoj, nego u većini do tada socijalističkih država u Europi. Ujedno je pad zida označio početak ubrzanog sjedinjenja Njemačke. Padom komunističke vlasti u studenom 1989. g. pao je i sam zid, a mnogi kažu da je to bio i kraj komunizma i podijeljene Europe. Ljudi su započeli s trganjem zida, tko je s čim mogao. Stotine tisuća ljudi su 9. studenog prešli neprirodno nametnute granice i posjetile drugi dio svoga grada. Tamo ih je u bankama čekalo po 100 DM, s koliko ih je počastila trula kapitalistička Njemačka. Razbijeni dijelovi zida uzimani su kao suveniri, a to je kasnije prešlo u biznis. Mnogi su zaradili popriličnu lovu prodavajući komade, suvenira željnim turistima. Tako neki doma imaju obični komad betona koji nikada nije ni vidio berlinski zid. Još uvijek se berlinski turizam dobrim dijelom hrani slavom zida. U novije doba u Berlinu mogu se kupiti razglednice, koje osim slika sadrže i šatro originalne komadiće zida. Dan pada zida mnogi karakteriziraju kao dan poslije kojega više ništa neće biti kao prije. Slično kao što se govorilo za rujanske terorističke napade. Napravljeno je nešto što nikada prije nije napravljeno. Mnogi filmovi su se pozabavili s tematikom berlinskog zida. Ponajviše je bilo špijunskih, ali bilo je tu i onih koji su se odvažili prikazati i život običnih ljudi s njegove "lošije" strane. "Sunčana strana ulice" jedan je od filmova koji taj život prikazuje na neki drugačiji, vedriji način. Zid je bio izgrađen uglavnom kako bi zaustavio egzodus istočnih Nijemaca na zapad, jer je gubitak radne snage usporavao gospodarstvo.

Lideri tadašnje DDR objašnjavali su da zid štiti građane te zemlje od kapitalizma. Zid u njemačkoj prijestolnici bio je otprilike 155 kilometara dug i dijelio je cijele zajednice ljudi više od 28 godina. Preostali dio Istočne Njemačke, osim Istočnog Berlina, činilo je pet njemačkih saveznih pokrajina odsječenih od Savezne Republike Njemačke u ljeto 1952. kada su istočnonjemačke sigurnosne službe uspostavile pet kilometra široko područje uz granicu sa Zapadnom Njemačkom. Prema podacima Zaklade berlinski zid, najmanje 140 ljudi ubijeno je na samome zidu u pokušaju bijega iz Istočne Njemačke. Zid je srušen 9. studenoga 1989., u šokantnom preobraćenju istočnonjemačkih vlasti nakon čega je zemlja ponovno ujedinjena.

BIBLIOGRAFIJA

1. „Brief von Walter Ulbricht an Nikita Chruschtschow, 18. (19.) Januar 1961“, Chronik Der Mauer, 17. 05. 2023.
  2. Behling, Klaus, *Leben in der DDR - Alles, was man wissen muss*, Verlag: Bild und Heimat, Berlin, 2018.
  3. Bordato, Augusto, *DDR: Remembering East Germany*, Contrasto, Rim, 2015.
  4. Branson Louise i Doder Duško, *Put bez povratka – Politička biografija Mihaila Gorbačova*, izdavač: Filip Višnjić, Beograd, 1991.
  5. Brinkmann, Peter, *Der Preis der Deutschen Einheit: Michail Gorbatschow und die NATO 1989/90*, Böhlau Köln, Keln, 2020.
  6. Brown, Archie, *The Gorbachev Factor*, Oxford University Press, London, 1997.
- Butorac, Tomislav, „Bijeg iz Socijalizma“, *Danas*, 12. 09. 1989
7. Connelly, John, *Od naroda do nacije – Povijest istočne Europe*, Fraktura, Zagreb, 2022.
  8. Curtis, Cate, *Riss durch Berlin. Der 13. August 1961*, Verlag- Knaus, Hamburg, 1980.
  9. Časopis, Der Spiegel- Geschichte, *Die DDR*, Br.3, Berlin, 2015.
- DANAS*, „Dokle će izdržati tapete ?“, 3. listopada. 1989. str. 61.
10. Der Spiegel Zeitung, *Romane und Filme über Die DDR*, 2010.
  11. Der Spiegel Zeitung, *Die Kult-Songs zum Fall der Berliner Mauer 1989*, 2015.
  12. Dirlmeier, Ulf, *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb, 1999.
  13. Doddoli Luciano, Maradei Manlio, *Svijet poslije II. svjetskog rata*, Marjan tisak, Split, 2005.
  14. Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća (2)*, Alinea, Zagreb, 2005.
  15. Dukovski, Darko, *Ozračljena povijest- Uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, Zagreb: Leykam international d.o.o, 2012.
  16. Dukovski, Darko, *Usud Europe- Pandorina kutija europska*, C.A.S.H. d.o.o., Pula, 1999.

17. Flemming, Thomas, *Die Berliner Mauer- Geschichte eines politischen Bauwerks*, Bebraverlag, Berlin, 2019.
18. Gaddis, John Lewis, *Der Kalte Krieg: Eine neue Geschichte*, Pantheon Verlag, Berlin, 2008.
19. Garton Ash, Timothy, *Mi građani: Revolucije 1989.*, Novi Liber, Zagreb, 1993.
20. Gedmin, Jeffrey, *The Hidden Hand - Gorbachev and the Collapse of East Germany*, AEI Press, Washington, 1992.
21. Gorbachev, Mikhail, *Memoirs*, Doubleday, London, 1996.
22. Grant, R. G., *The Rise and Fall of the Berlin Wall*, Bdd Promotional Book Co, London, 1991.
23. Hans, Lorger, *Berlin früher und heute*, Bild & Heimat, Berlin, 2018.
24. Hertle, Hans- Hermann, *Die Berliner Mauer- Biografie eines Bauwerks*, Ch. Links, Freiburg, 2009.
25. Holzer, Jerzy, *Komunizam u Europi – Povijest pokreta i sustava vlasti*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.
26. Hornberger, Susanne, *Tage die die Welt veränderten - 13.8.1961 - Der Bau der Berliner Mauer*, Weltbild Sammlereditionen, Berlin, 2005.
27. Hoyer, Katja, *Beyond the Wall: A History of East Germany*, Basic Books, London, 2023.
28. https://en.wikipedia.org/wiki/Checkpoint_Charlie 25. 06. 2023
29. <https://www.berlin.de/en/attractions-and-sights/3560059-3104052-checkpoint-charlie.en.html>, 30. 5. 2023.
30. <https://www.filmstarts.de/kritiken/111643.html>, Das Leben der Anderen, 11. listopad. 2023
31. <https://www.visitberlin.de/de/die-berliner-mauer-im-film>, Die Berliner Mauer im Film, 12. 10. 2023. godina
32. <https://www.visitberlin.de/de/die-berliner-mauer-im-film>, Nebo nad Berlinom, 12. listopad, 2023.
33. Jakovina, Tvrtko, *Svijet bez katarze*, Fraktura, Zagreb, 2023.
34. Jakovina, Tvrtko, *Treća strana Hladnog rata*, Fraktura, Zagreb, 2014.
35. Johnson, Paul, *Moderna Vremena- Povijest svijeta od 1920-ih do 2000.*, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb, 2007.
36. Judt, Tony, *Poslije rata 2 – povijest Europe od 1945. godine*, V.B.Z. d.o.o., Zagreb, 2022.

37. Judt, Tony, *Poslije rata 1 – Povijest Europe od 1945. godine*, v.b.z. d.o.o., Zagreb, 2022.
38. Jüttner, Alfred, *Zeitschrift für Politik*, 1972, NEUE FOLGE, Vol. 19, No. 1 (1972), pp. 2-10, DIE ENTSTEHUNG DER BERLINFRAGE
39. Kershaw, Ian, *Od nade i natrag – Europa 1950. – 2017.*, Fraktura, Zagreb, 2018.
40. Klaus, Gerhard, *Geschichte und Music*, bebraverlag, Berlin, 2009.
41. Klausmeier, Axel, *Hinter der Mauer - Zur militärischen und baulichen Infrastruktur des Grenzkommandos Mitte*, Ch. Links Verlag, Berlin, 2012.
42. Koch, Hagen, *Berliner Mauer- Politische Bauwerk*, Be. Bra. Verlag, Berlin, 1999.
43. Kopleck, Maik, *PastFinder Berlin*, Dussmann verlag, Berlin, 2020.
44. Küchenmeister, Daniel, *Honecker - Gorbatschow, Vieraugengespräche*, Dietz, Berlin, 2013.
45. Kunze, Thomas, *Staatschef a.D. - Die letzten Jahre des Erich Honecker*, CH. Links, Berlin, 2001.
46. Lozo, Ignaz, *Gorbatschow- Der Weltveränderer*, WBG Theiss, Berlin, 2021.
47. MacGregor, Iain, *CHECKPOINT CHARLIE : the cold war, the berlin wall, and the most dangerous place on earth*, Scribner, New York, 2019.
48. Marshall, Tim, „*Doba Podjela*“, Znanje d.o.o, Zagreb, 2021.
49. Mary Beth, Stein, „Politika humora: Berlinski zid u vicevima i grafitima“, *Western Folklore*, travanj, 1989, Vol. 48, No. 2 (Apr., 1989), pp. 85-108
50. Medvedev, Zores, *Gorbačov*, Globus Zgb., Zagreb, 1988.
51. Milošević, Đorđe, *Pad Berlinskog Zida i ujedinjenje Nemačke*, Prometej, Beograd, 2021.
52. Montefiore, Simon Sebag, *Govori koji su promijenili svijet*, Mozaik Knjiga, Zagreb, 2023.
53. Mozower, Mark, *Mračni Kontinent – Europsko Dvadeseto Stoljeće*, Prometej, Zagreb, 2004.
54. Olav, Njolstad, *The last decade of Cold War : from conflict escalation to conflict transformation*, Frank Cass, New York, 2004.
55. Painter, D.S., *Hladni rat : povijest međunarodnih odnosa*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.
56. Ross, Corey, *Istočni Nijemci i Berlinski zid: javno mišljenje i socijalne promjene prije i poslije zatvaranja granice u kolovozu 1961.*, *Journal of Contemporary History*, vol. 39, broj 1, siječanj 2004.

57. Sabrow Martin, Schattenberg Susanne, *Die letzten Generalsekretäre - Kommunistische Herrschaft im Spätsozialismus*, Ch. Links Verlag, Berlin, 2018.
58. Schorlemmer, Friedrich, *Eisige Zeiten – Ein Pamphlet*, Btb, Minhen, 1996.
59. Schroeder, Klaus, *Der SED-Staat: Partei, Staat und Gesellschaft 1949-1990*, Carl Hanser, Minhen, 1998.
60. Schulte, Bennet, *Die Berliner Mauer -Spuren einer verschwundenen Grenze*, be.bra.verlag, Berlin , 2018.
61. Schulze , Hagen, *KRATKA NJEMAČKA POVIJEST*, Srednja Europa, Zagreb, 2012.
62. Schulze, Hagen, *Kleine deutsche Geschichte*, DTV Deutscher Taschenbuch, Minhen, 2008.
63. Sieren Frank, Schabowski Günter, *Wir haben fast alles falsch gemacht: Die letzten Tage der DDR*, Econ Verlag, Berlin, 2009.
64. Springer, Philipp, *Bahnhof der Tränen: Die Grenzübergangsstelle Berlin Friedrichstraße*, Ch. Links Verlag, Berlin, 2013.
65. Stojanović, Dubravka, *Rađanje Globalnog Sveta 1880 – 2015*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, 2015.
66. Stöver, Bernd, *Der Kalte Krieg - 1947-1991. Geschichte eines radikalen Zeitalters*, C.H.Beck, Berlin, 2017.
67. Taubman, William, *Gorbachev: The Man and His Era*, W. W. Norton & Company, New York, 2017.
68. Taylor, Frederick, *Die Mauer- 13. August 1961 bis 9. November 1989*, Siedler-Verlag, Munchen, 2006.
69. Töteberg, Michael, *Metzler Film Lexikon*, J.B. Metzler, Berlin, 2016.
70. Vidušić, Emil, *Hladni rat – Vruće cijevi*, naklada Bošković, Split, 2013.
- Vojinović, Aleksandar, „Umiruća Jugoslavija“, *START*, 12. 11. 1989.
71. Vukadinović, Radovan, *Amerika i Rusija, Politička kultura*, Zagreb, 2008.
72. Vukadinović, Radovan, *Međunarodni odnosi od Hladnog Rata do Globalnog Poretka*, AKD, Zagreb, 2001.
73. Walker, Martin, *The Cold War: A History*, Henry Holt and Company, New York, 1994.
74. Weber, Hermann, *Geschichte der DDR*, dtv, Berlin, 2000.

75. Weber, Hermann, *DDR- Grundriss der Geschichte*, Fackeltrager-Verlag, Hannover, 1991.
76. Weber, Hermann, *DDR: Grundriss Der Geschichte 1945-1990*, Fackelträger, Berlin, 1992.
77. Westad, Odd Arne, *Globalni Hladni rat – velike sile i treći svijet*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.
78. Westad, Odd Arne, *Povijest Hladnog rata*, Fraktura, Zagreb, 2021.
79. Wietzker, Wolfgang, *Flucht aus der DDR-Diktatur: 101 Zeitzeugenberichte*, Helios, Berlin, 2013.
80. Wolfrum, Edgar, *Die Mauer – Geschichte einer Teilung*, C. H. Beck, Berlin, 2009.
81. Wolski, Michael, *1989 Mauerfall Berlin: Zufall oder Planung?*, Independently published, Berlin, 2019.
82. Zinovjev, Aleksandar, *Gorbačevizam*, Akvarijus, Beograd, 1990.

NOVINE

Ivanković, Nenad, „Karta više za vlak na zapad“, *Večernji List*, 10. listopada. 1989. , br. 399

Ivanković, Nenad, „Nova – Stara Njemačka (egzodus preko Elbe)“, *VJESNIK*, 17. listopada. 1989

„Igre s granicama – Kakva je sudbina realnog socijalizma nakon Honeckerovog pada“, *Danas*, 24. listopada. 1989

Butorac, Tomislav, „Washington podržava Gorbačova“, *Danas*, 31. listopada. 1989

Milošević, Đorđe, „Novi forum u naletu“, *Večernji List*, 12. 11. 1989

Ivanković, Nenad, „Najavljeni Slobodni Izbori!“, *Večernji List*, 10. 11. 1989.

Butorac, Tomislav, „Ples slobode na Berlinskom Zidu“, *Danas*, 14. studeni. 1989

Ivanović, Nenad, „Oduševljenju nema kraja“, *Večernji List*, 11. studeni. 1989

Brihta, Željko, „Berlin bez Zida: samo čuda traju dulje“, *Vjesnik*, 12. studeni. 1989

DANAS, „ Istočnonjemački egzodus“, 12. listopada. 1989.

Zakošek, Nenad, „Zid srušen, brige ostale“, *Start*, 13. studeni. 1989.

Internetski izvori:

Sažetak

Berlinski zid

Berlinski zid je sagrađen u ljeto 1961. godine. Zid su izgradile vlasti DDR- a, kako bi zaustavio masovni odlazak građana Istočnog Berlina u naprednu i bogatiju Zapadnu Njemačku. Berlinski zid je nastao u kontekstu Hladnog rata i bio je dugo godina simbol hladnoratovske blokovske podjele europskog kontinenta. Ta podjela je bila ideološka i politička - istočni lager (komunizam) i zapadni lager (liberalna demokracija). Takva jedna nova geopolitička karta Europe nastala je dogovorom sila pobjednica na Potsdamskoj konferenciji a to su bile : SAD, Francuska, Velika Britanija i Rusija. Željezna zavjesa popularan je izraz koji se koristio za graničnu liniju koja je dijelila Europu u dva odvojena politička bloka; na jednoj strani bio je blok istočnoeuropskih zemalja na čelu sa Sovjetskim Savezom, a drugi su blok predstavljale zapadnoeuropske zemlje te Grčka i nepristrana Jugoslavija koje su bile u interesnoj sferi Sjedinjenih Američkih Država. Željezna zavjesa pojavila se gotovo odmah po završetku Drugoga svjetskog rata i trajala je sve do kraja hladnog rata koji je završio 1990. Berlinski zid je stajao u Berlinu sve do 11. studenog 1989. kada su ga stanovnici istočnog Berlina srušili. Glavni krivac za rušenje Berlinskog zida je Gorbačov. Njegova Perestrojka i Glasnost su bile glavni okidač promjena u istočnonjemačkom režimu, a vlast se u DDR-u mijenjala „odozdo“. Tisak iz Jugoslavije je izvještavao na dnevnoj bazi o tim promjenama i narodnim mirnim revolucijama koje su zahvatile Europu potkraj 20-od stoljeća. Glazba i film su također imali veliko nadahnuće u Berlinskom zidu. Bend Scorpions i njihova pjesma Vjetar promjene je označio rušenje komunizma i kraj jedne ere i Hladnog rata u Europi. „Wind of Change“ je 1990-ih ušla na top-liste širom Evrope i SAD. Postala je i svojevrsna muzička podloga mirne revolucije koja je dovela do raspada SSSR. Skorpionse je u Kremlju primio Mihail Gorbačov, predsjednik SSSR i kreator Perestrojke. Također, bend je u Poljskoj dobio mirovnu nagradu.

Ključne riječi: Berlinski zid, Hladni rat, Željezna zavjesa, DDR, Gorbačov, Pad berlinskog zida, perestrojka, glasnost, Vjetar Promjene, mirne revolucije 1989

Abstract

The Berlin Wall

The Berlin Wall was built in the summer of 1961. The wall was built by the GDR authorities in order to stop the mass departure of citizens of East Berlin to the advanced and wealthier West Germany. The Berlin Wall was created in the context of the Cold War and was for many years a symbol of the Cold War bloc division of the European continent. That division was ideological and political - the eastern camp (communism) and the western camp (liberal democracy). Such a new geopolitical map of Europe was created by the agreement of the winning powers at the Potsdam Conference, which were: USA, France, Great Britain and Russia. The Iron Curtain is a popular term used for the boundary line that divided Europe into two separate political blocs; on one side was the bloc of Eastern European countries led by the Soviet Union, and the other bloc was represented by Western European countries and Greece and impartial Yugoslavia, which were in the sphere of interest of the United States of America. The Iron Curtain appeared almost immediately after the end of World War II and lasted until the end of the Cold War, which ended in 1990. The Berlin Wall stood in Berlin until November 11, 1989, when the residents of East Berlin tore it down. The main culprit for the demolition of the Berlin Wall is Gorbachev. His Perestroika and Glasnost were the main trigger of changes in the East German regime, and the government in the GDR changed "from below". The press from Yugoslavia reported on a daily basis about these changes and the people's peaceful revolutions that swept Europe at the end of the 20th century. Music and film also had great inspiration in the Berlin Wall. The band Scorpions and their song Wind of Change marked the fall of communism and the end of an era and the Cold War in Europe. In the 1990s, "Wind of Change" entered the charts throughout Europe and the USA. It also became a kind of musical background for the peaceful revolution that led to the collapse of the USSR. Scorpions were received in the Kremlin by Mikhail Gorbachev, the president of the USSR and the creator of Perestroika. Also, the band received a peace prize in Poland.

Key words: Berlin Wall, Cold War, Iron Curtain, GDR, Gorbachev, Fall of the Berlin Wall, perestroika, glasnost, Wind of Change, peaceful revolution 1989